

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

2000–2010 TÜRKİYE-SURİYE EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLER

Yüksek Lisans Tezi

CİHAN DOĞAN

İstanbul, 2012

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

2000–2010 TÜRKİYE-SURİYE EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLER

Yüksek Lisans Tezi

CİHAN DOĞAN

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. İBRAHİM MURAT BOZKURT

İstanbul, 2012

TEZ ONAYI

Enstitümüzün, Ortadoğu İktisadı Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506209003 no. lu Cihan DOĞAN' ın hazırladığı “Türkiye – Suriye Ekonomik İlişkileri (2000-2010)” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 15. maddesi uyarınca 25/09/2012 tarihinde saat 11:00'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin .....Kabulü' ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yard. Doç. Dr. İ. Murat BOZKURT	olumlu	M. Bozkurt
Doç. Dr. Hamdi GENÇ	olumlu	Hamdi Genç
Yard. Doç. Dr. İ. Hakkı KADI	olumlu	~~İ. Hakkı Kadi~~

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı :	Cihan Doğan
Anabilim Dalı :	Ortadoğu İktisadı
Tez Danışmanı :	Yrd. Doç. Dr. İbrahim Murat Bozkurt
Tez Türü ve Tarihi :	Yüksek Lisans – Ağustos 2012
Anahtar Kelimeler :	Suriye, Türkiye, Ortadoğu, Ekonomi, Ticari İlişkiler

ÖZET

Türkiye'nin en uzun sınır komşusu 877 km ile Suriye'dir. Suriye'nin Rusya yanlısı politikaları, Türkiye'nin batı yanlısı politikaları nedeniyle, iki ülke ilişkileri istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Suriye'nin 1990'dan sonra serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmasından sonra, iki ülkenin ekonomik ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Beşşar Esad'ın iktidara gelmesiyle, iki ülkenin ekonomik ilişkileri 2000-2010 yılları arasında en üst seviyeye çıkmıştır. İki ülke değişen dünya düzeni ve koşulları nedeniyle, 2000-2010 yıllarında aralarındaki su sorunu, Hatay sorunu, terör sorununu çözmeye çalışmışlardır. Tarihten gelen dini ve kültürel bağlar, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari durumu canlandırmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Cihan Doğan
Field : Marmara University, the Middle East Economics
Supervisor : Assistant Professor Ibrahim Murat Bozkurt
Degree Awarded and Date: Master degree, August 2012
Keywords : Syria, Turkey, the Middle East, Economy, Trade Relations.

ABSTRACT

Turkey's longest border is 877 km with Syria. Syria's pro-Russian policies, because of Turkey's pro-western policies, relations with the two countries has not reached the desired level. Syria's transition to free market economy after 1990, it began to develop economic relations the two countries. Bashar al-Assad came to power, the two countries rose to the highest level of economic relations between 2000-2010. Due to the changing world order and the conditions of the two countries, they have tried to solve the problem of terrorism, water problem, Hatay issue in 2000 to 2010. From the date of the religious and cultural ties between the two countries revived the economic and commercial situation.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TABLO LİSTESİ.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE’NİN GENEL YAPISI

1.1. SURİYE’NİN COĞRAFİ KONUMU VE İKLİMİ.....	3
1.2. SİYASİ TARİHİ.....	6
1.3. SURİYE’NİN NÜFUSU, DİNİ VE ETNİK YAPISI.....	13
1.3.1. SURİYE’NİN NÜFUSU.....	13
1.3.2. İŞGÜCÜ VE ÇALIŞMA YAPISI.....	15
1.3.3. SURİYE’NİN DİNİ VE ETNİK YAPISI.....	16
1.4. SURİYE’NİN EĞİTİM YAPISI.....	22
1.5. ÜLKENİN SİYASAL YAPISI.....	24
1.6. YASAMA, İDARİ VE YARGI YAPISI.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

SURİYE’NİN EKONOMİK YAPISI VE ULUSLARARASI

İLİŞKİLERİ

2.1. GENEL OLARAK SURİYE EKONOMİSİ.....	27
2.1.1. SURİYE EKONOMİK YAPISI.....	27
2.1.2. SURİYE EKONOMİK GÖSTERGELERİ.....	29
2.1.3. SURİYE EKONOMİSİNİN SEKTÖREL ANALİZİ.....	33
2.1.3.1. Petrol, Doğalgaz ve Enerji.....	33
2.1.3.2. Tarım ve Hayvancılık.....	34
2.1.3.3. Altyapı ve İnşaat sektörü.....	36
2.1.3.4. Sanayi.....	37

2.1.3.5. Suriye Ekonomisinde Bankacılık	40
2.1.4. DIŞ TİCARET.....	41
2.1.4.1. İhracat	43
2.1.4.2. İthalat	45
2.2. SURİYE'NİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ	47
2.2.1. ABD VE İSRAİL İLE İLİŞKİLER	47
2.2.2. SURİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ.....	54
2.2.3. SURİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ	58
2.2.4. SURİYE-ARAP ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-SURİYE EKONOMİK, TİCARİ İLİŞKİLER VE TİCARETTE YAŞANAN SORUNLAR

3.1. TÜRKİYE VE SURİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ	70
3.1.1. TÜRKİYE SURİYE DIŞ TİCARETİ.....	70
3.1.1.1. Türkiye'nin Suriye'ye İhracatı.....	74
3.1.1.2. Türkiye'nin Suriye'den İthalatı.....	76
3.1.2. TÜRKİYE-SURİYE ARASINDA İMZALANAN ANLAŞMALAR VE PROTOKOLLER	77
3.1.3. TÜRKİYE SURİYE ARASINDAKİ SINIR TİCARETİ	79
3.2. SURİYE-TÜRKİYE SEKTÖRLER İTİBARIYLA EKONOMİK İLİŞKİLER.....	82
3.2.1. ENERJİ İLİŞKİLERİ.....	82
3.2.2. TURİZM	84
3.2.3. ULAŞTIRMA.....	86
3.2.4. MÜTEAHHİTLİK.....	89
3.2.5. SURİYE'DE TÜRK YATIRIMLARI	90
3.3. TÜRKİYE VE SURİYE ARASINDAKİ TEMEL SORUNLAR	91
3.3.1. SU SORUNU.....	91
3.3.1.1. Suriye'nin Su Yaklaşımı.....	95
3.3.1.2. Türkiye'nin Su Yaklaşımı.....	96
3.3.2. HATAY SORUNU	99

3.3.3. TERÖR SORUNU.....	102
SONUÇ.....	105
KAYNAKLAR	108

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1 Yıllara Göre Suriye Nüfusu.....	13
Tablo 2 Suriye'nin İllere Göre Nüfusu.....	14
Tablo 3 Suriye'de Ekonomik İşgücü Dağılımı (2004)	15
Tablo 4 Suriye Ekonomisinin Makroekonomik Yapısı 2002-2010.....	30
Tablo 5 Gayri Safi Tarım Üretimi.....	36
Tablo 6 Suriye'nin Ulaşım Yapısı.....	37
Tablo 7 Suriye Dış Ticaret Yapısı (2002- 2009)	43
Tablo 8 Suriye'nin En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke 2009 (bin \$).....	44
Tablo 9 Suriye İthalatında İlk 10 Ülke Aralık 2009 (bin \$)	46
Tablo 10 Türkiye – Suriye İkili Ticareti (bin \$)	73
Tablo 11 Türkiye'nin Suriye'ye İhracatında Başlıca Ürünler (\$)	76
Tablo 12 Türkiye'nin Suriye'den İthalatında Başlıca Ürünler (bin \$)	77
Tablo 13 Suriye-Türkiye Arasındaki Önemli Anlaşmalar ve Protokoller.....	79
Tablo 14 Türkiye ve Suriye Arasındaki Sınır Kapıları.....	83
Tablo 15 Türkiye'nin Suriye'den Petrol İthalatı.....	84
Tablo 16 Yıllara göre Suriye'den Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı.....	87
Tablo 17 Suriye'ye İhraç Yük Götüren Türk Araçları.....	88
Tablo 18 Transit Araçlar.....	89
Tablo 19 Türkiye'ye Taşıma Yapan Suriye Araçları.....	89

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AFPC	Al-Furat Petrol Şirketi
AFESD	Arap Ülkeleri Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Fonu
AMF	Arap Ülkeleri Para Fonu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Bağdat Paktı, Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CBS	Commercial Suriye Bankası
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İç Hasıla
İGEME	İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi
KEK	Karma Ekonomik Komisyonu
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme İdaresi Başkanlığı
M.Ö	Milattan Önce
M.S	Milattan Sonra
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
İZTO	İzmir Ticaret Odası

OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SEATO	Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
SPC	Suriye Petrol Şirketi
STM	Sınır Ticaret Merkezleri
SYTROL	Tüpraş ve Suriye Petrol Şirketi
STA	Serbest Ticaret Antlaşması
UAR	Birleşik Arap Cumhuriyeti

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>ŞEKİL</u>	Sayfa
ŞEKİL 1 Suriye'nin Bitki Örtüsü	6
ŞEKİL 2 Suriye'nin Mezhep Haritası	18

GİRİŞ

Suriye, Dünya tarihi açısından ilk yerleşimlerin kurulduğu, ilahi dinlerin ortaya çıktığı ve üç ilahi dinin kutsal sayıldığı bir bölgedir. Uzun süre Osmanlı egemenliğinde kalan Suriye, birinci Dünya savaşı sırasında batılı devletlerin etkisiyle Osmanlıdan ayrılarak Fransız manda yönetimine geçmiştir. Bu süreç içerisinde Suriye toprakları bölünerek küçük devletler haline getirilmiştir. İkinci dünya savaşının bitmesi ile Suriye bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık sonrası Sosyalist Arap Birliği'nin temsilcisi olan BAAS Partisi yanlısı hükümetler kurulmuştur. Ülkede birçok darbe meydana gelmiş ve yönetimler el değiştirmiştir. Ülkede son olarak 1970'de meydana gelen darbeye Hafız Esad iktidarı ele geçirerek, ülkeyi 2000 yılına kadar yönetmiştir. Hafız Esad'ın 2000 yılında ölümünden sonra, oğlu Beşşar Esad yönetime gelmiştir.

Türkiye ve Suriye; jeopolitik ve jeo stratejik konumları itibarıyla dünyanın en önemli bölgelerinden biri olan Ortadoğu'da yer almaktadırlar. Dört asırlık Osmanlı idaresi sonrası Suriye, Türkiye'ye uzun süre mesafeli yaklaşmıştır. Suriye, Arap toprağı olarak kabul ettiği İskenderun Sancağının Türkiye'ye geçmesiyle, ikili ilişkileri uzun süre dondurmuştur. İki ülke Soğuk savaş sırasında karşı taraflarda yer almışlardır. Hatay sorunu devam ederken, Fırat nehrinde gerçekleştirilmek istenen GAP projesi ile, iki devlet arasında su sorunu ortaya çıkmıştır. 1980 sonrası, Suriye'nin PKK terör örgütüne verdiği destek ile, iki ülke arasında ki ilişkiler en zayıf halini almıştır.

Suriye, soğuk savaşın bitmesi ile dünya devletleri arasında yalnızlaşmış ve kendisini değiştirmekte zorlanmıştır. 1990'dan sonra batının etkisiyle ekonomisini liberalleştirme çalışmalarına başlamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler 1990 ile 2000 yılları arasında terör sorunu nedeniyle kopma seviyesine gelmiştir. İki ülke arasında, Terör konusunda mutabakata varılmasından sonra her geçen gün ilişkiler gelişerek devam etmiştir. 2000 ile 2010 yılları arası ekonomik ve ticari ilişkiler geliştirilmiştir. Üst düzeyde ziyaretler yapılarak ikili anlaşma ve protokoller imzalanmıştır. Türkiye'nin AB'ne girme çalışmaları ikili ilişkileri pozitif etkilemiştir. Türkiye, Suriye için Avrupa'ya açılan bir kapı, Suriye ise Türkiye için

Ortadoğu'ya açılan bir kapı konumuna gelmiştir. Türkiye'nin 2002 sonrası izlediği sıfır sorun politikası, Türkiye ile Suriye'nin ekonomik ve ticari ilişkilerini artırmıştır.

Bu çalışmada uygulanan araştırma metodu konuyla ilgili literatür taraması şeklinde olup, bunlar kitap, makaleler, ansiklopediler, yayınlanmamış tezler ile güvenilir internet kaynaklarından oluşmaktadır.

Beşşar Esad döneminin ilk on yılını ele alan bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Suriye'nin coğrafi konumu, iklimi, siyasi tarihi, nüfusu, dini ve etnik yapısı, siyasi yapısı ele alınmaktadır.

İkinci bölümde Suriye ekonomik yapısı ve Suriye'nin uluslararası ilişkileri analiz edilmektedir. Suriye ekonomisi için en temel sektörler olan tarım, hayvancılık, inşaat, banka, sanayi sektörleri üzerinde durulmaktadır. Suriye dış ticaretinde ihracat ve ithalatın yeri irdelenmektedir.

Üçüncü ve son bölümde ise, Türkiye – Suriye ekonomik ve ticari ilişkileri, iki ülke arasında yaşanan sorunlar ele alınmaktadır. Türkiye – Suriye arasında sektörler itibariyle ekonomik ilişkiler incelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE’NİN GENEL YAPISI

1.1. SURİYE’NİN COĞRAFI KONUMU VE İKLİMİ

Dünyadaki konumu itibariyle Ortadoğu ülkesi olan Suriye, Arap yarımadasının kuzey batısında yer alır. Türkiye, 822 km sınır uzunluğu ile Suriye’nin en uzun sınır komşusudur. Diğer sınır komşuları ile; Irak 605 km, İsrail 76 km, Ürdün 375 km, Lübnan 375 km sınır uzunluğuna sahiptir. Akdeniz’in doğu kıyılarında yer alan Suriye’nin, Akdeniz’e 193 km kıyı şeridi vardır.¹ Suriye’nin toplam yüzölçümü 185.810 km’dir.² Bulunduğu bölge itibariyle hem Akdeniz, hem de Ortadoğu ülkesi olan Suriye; coğrafi yapısı itibariyle hafif tepeliklerin olduğu, bir plato görünümüne sahiptir. Suriye’nin kıyı kesimlerinde Akdeniz iklimi, kıyıdan uzaklaştıkça karasal iklim gözlemlenir. Bu özelliğinden dolayı Suriye iki bölümde “doğu ve batı Suriye ” olarak incelenir.

Doğu Suriye, yükseltisi 350-500 metre arasında değişen platolardan oluşmuş bir görünüme sahiptir ve bu bölgede tarımcılık yaygındır. Tarımcılığın yaygın olması sebebiyle kırsal nüfusun yoğunlaştığı yer olarak göze batar. Suriye’nin Mezopotamya’sı adı verilen bu bölgede Haseke ve Kamaslı başlıca yerleşim yerleridir Fırat nehrinin, Habur ve Belığ nehirlerinin yer aldığı bu sahada, tahıl türleri yanında endüstri bitkisi olan pamuk yetiştirilir. Volkanik patlamalardan meydana gelen platolar, kaya ve çakıl blokları ve yer yerde kumul alanlar görülür. Orta Suriye’ye gidildikçe bu platolar görünümünü Ebu Rukmeyn dağlarına bırakır. Yükseltisi 18000 metreyi bulan bu dağlar bazaltlardan meydana gelmiştir.³

Suriye’nin batısında, Akdeniz kıyı şeridi, yüksek kayalıklar, sahil kıyısına dik falezler ve kumsallar yer alır. Suriye dağları kuzey, güney kesimlerinde kıyıdan uzak yer alırken, ortalara gelirken dağlar sahile yakındır. Bu yakınlık kıyılarda dik falezlerin oluşmasına sebep olmuştur. Suriye’nin güneyinde bulunan Tartus ve Akkar kıyı ovalarının genişliği 20 km’dir. Burada ülkenin en önemli limanı Lazkiye limanı yer alır. Ülkenin ticaretinde bu limanın geniş yeri vardır. Lazkiye limanı, Suriye’nin ihraç ve ithal mallarının

¹ <http://www.akbank.com/doc/deik/suriye-2010.pdf>, 25.04.2011.

² Gözenç, Selami, *Güneybatı Asya Ortadoğu Ülkeler Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul 1999, s.158.

³ A.g.e, s. 160.

ticaretinin yapıldığı en büyük kapısıdır. Diğer bir önemli liman ise, Irak petrolünün ihraç limanı özelliği taşıyan Banyas limanıdır.

Akdeniz kıyısında, güney – kuzey ekseninde uzanan dağlar ve Türkiye’den başlayıp Amik ovasıyla devam eden, Asi nehrinin bulunduğu, Gor yükseltisi 1800- 2100 metre arasında yer alır.⁴ Batı Suriye’de, Lübnan – Suriye sınırında, Anti-Lübnan dağları, Nebekte 2629 metre iken; güneyde, Hermon dağı 2814 metre yüksekliğindedir.⁵

Ülkenin başkenti Şam’ın bulunduğu bölge beşeri yapısı ile farklılık gösterir.⁶ Yükseltisi 1800 metreyi bulan konileriyle volkanik plato görünümü veren bir sahadır. Konilerden çıkan bazik karakterli lavlar, geniş bir bazalt alanı teşkil etmiştir. Laza ve Safa ovalarıyla ilişkilidirler. Bu bölge sismik bakımdan ülkenin en hareketli bölgesi ve tarımsal faaliyetlerin geliştiği bir bölgedir.

Suriye, Ortadoğu ve Akdeniz arasında geçiş bölgesi olduğundan, çöl ile Akdeniz iklimi arasında geçiş özeliğine sahiptir. Sahil boyunca yazları fazla sıcak olmayıp, Kışları ılık ve yağışlı geçer. Kıyıda uzaklaştıkça, sıcaklık artar ve yağış miktarı azalır. Sıcaklıklar batıda yaz ve kış mevsimlerinde 13 ve 27 derece arasında değişirken, doğuya gidildikçe mevsimler arasında sıcaklık farkları artar. Sıcaklık farkları doğuda, 5 ile 40 derece arasında seyretmektedir.⁷

Suriye’de yıllık yağış miktarı, kıyı kesimlerinde ortalama 250 – 350 mm küp, yükseklerde 1000 mm küptür. Suriye’nin doğusunda çöl iklimi hakimdir. Yağış miktarı yıllık ortalama 130 mm küpe kadar düşer. Yağış olmadığından iç kesimler kuraklığın etkisiyle çöl veya yarı çöl görünümündedir. Kuraklığın etkisiyle Hamsin denen tozlu rüzgarın, sıcak ve kuru şekilde estiği görülür.⁸

Suriye ikliminin kurak olması, fazla yağış alamamasına ve büyük akarsu yataklarına sahip olmamasına sebep olmuştur. İki büyük akarsuyu, Asi ve Fırat nehirleridir. Anti-Lübnan dağlarında doğan Asi nehri, Hamas ve Humus şehirlerinden geçerek Hatay’dan Türkiye girer

---

⁴ A.g.e , s.159.

⁵ Suriye” md, **Büyük Ansiklopedi**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990, c:XIII., s. 5066.

⁶ Gözenç, a.g.e, s.160.

⁷ Aydos, Volkan - Duran, Meltem, **Suriye Ülke Etüdü**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2000-30, s.16

⁸ Gözenç, a.g.e, s.161.

ve Hatay'ın güneyindeki Saman dağdan Akdeniz'e dökülür. Fırat nehri, Türkiye'den doğarak, uzunluğu 720 metre olan Birecik köprüsünün yer aldığı Şanlıurfa'dan geçer. Karkamış'ın doğusundan Türkiye topraklarını terk edip, Suriye topraklarına geçer. Suriye'nin güney doğusundan akarak geçen Fırat nehri, Şanlıurfa yakınlarından gelen koluyla Suriye'de Rakka yakınlarında birleşir. Türkiye'nin Mardin ilinden gelen Habur çayı, Deyri Zor şehrinde Fırat'la birleşerek, Suriye topraklarından Irak topraklarına dökülür.

Suriye, Fırat nehri üzerinde birçok sulama projeleri ve barajlar planlanmıştır. Birçoğu planlanan sürelerde tamamlanmıştır. Başlıca barajları; Tebke(Tabaa), Elbaaş ve Harbaniye barajlarıdır. Barajlarda toplam su kapasitesi 14 milyar metreküp olarak tahmin edilmektedir. Sulama projeleri Fırat Vadisi, Rasafe, Belin, Aşağı Habur, Meyadin ve Meskene sulama projeleridir. Bu sulama projeleriyle 482. 900 hektar arazinin sulanması sağlanmıştır. Su toplama kapasitesi olarak en büyük barajı, Tabaa (tebke) barajıdır. Bu barajın toplam su tutma kapasitesi 11,6 milyar metreküptür. Bu barajlarda, yıllık ortalama 2.25 milyar kwh elektrik enerjisi üretilir. Barajlar aynı zamanda Halep şehrinin su ihtiyacını karşılar. ⁹ Tabaa barajı su toplamaya 1973 yılında başlamıştır. Tabaa barajı, su toplamasıyla birlikte, geniş alanlarda sulu tarım faaliyetini oluşmasını sağlamıştır. ¹⁰

Fırat ve Asi nehirleri, sulama ve tarım açısından büyük önem taşır. Asi nehri üzerinde ise Zieszoun ve Kastaun barajı (98 milyon metreküp), Rustam barajı (250 milyon metreküp), Hilfaya-Maherdek (65 milyon metreküp) barajı bulunmaktadır. Bu barajlarda hem sulama, hem de elektrik üretimi yapılır. Asi nehri sularıyla, 230.000 hektarlık tarım arazisi sulanmaktadır. ¹¹ Barajlardaki elektrik üretimi ile Suriye'nin Hama ve Humus gibi şehirlerinin, elektrik ihtiyacı fazlasıyla karşılanmaktadır. Suriye'nin diğer akarsuları; Kebir, Afrin, Kuveyt, Barada akarsularıdır. Suriye'nin en büyük gölü El – Cabbar gölüdür ve Halebin güney doğusunda yer almaktadır. Bununla birlikte Ceyrud ve Hatuniye tuz gölleri bulunmaktadır. ¹²

---

⁹ Özey, Ramazan, **Dünya Denkleminde Ortadoğu Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar**, Öz Eğitim Yayınları No:9, İstanbul, 1996, s. 111-112.

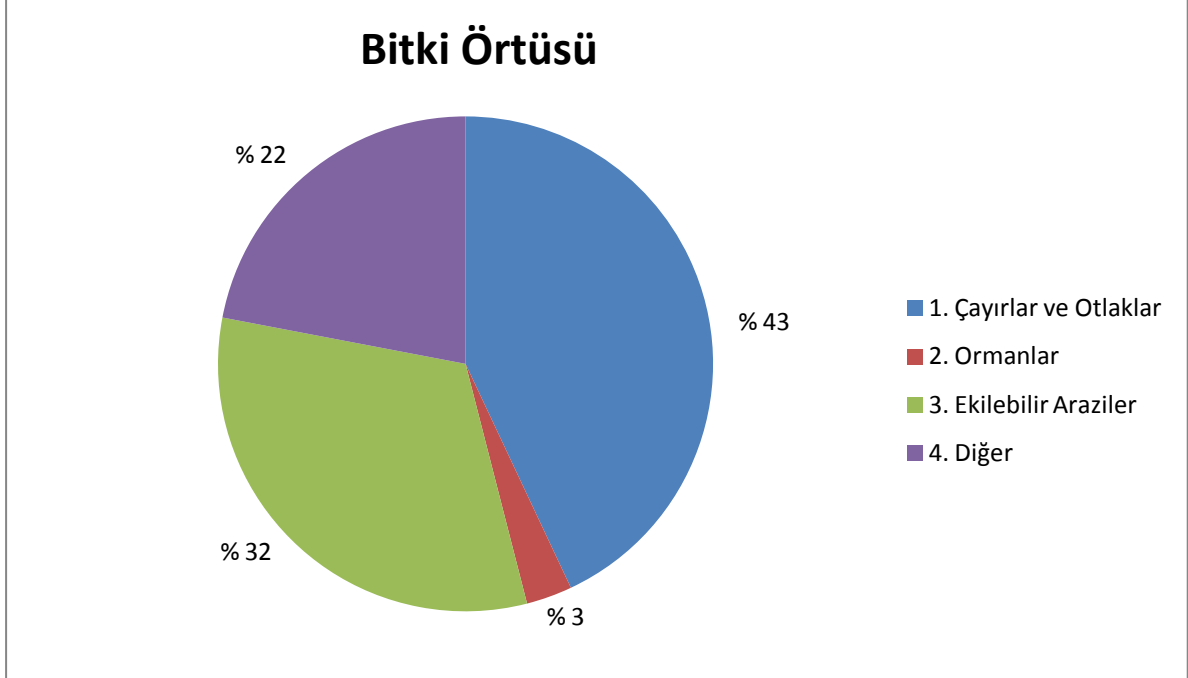
¹⁰ Aydos, Volkan - Duran, Meltem, **Suriye Ülke Etüdü**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2000-30, s.15.

¹¹ Özey, a.g.e, s.112.

¹² Aydos, a.g.e, s. 16.

ŞEKİL 1

Suriye'nin Bitki Örtüsü

Kaynak: Aydos, Volkan - Duran, Meltem, Suriye Ülke Etüdü, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2000-30, s.16.

Suriye'nin bitki örtüsünde ekilebilir araziler %32'lik kısmı oluşturmaktadır. Çayır ve otlaklar ise, Suriye bitki örtüsünde %43 oran ile en geniş alanı kapsar. Ormanların ise kapladığı alan % 3'ü geçmez. Ensariye dağlarında çam ormanları görülmektedir. Akdeniz iklimine sahip yerlerde, dağ yamaçlarında maki örtüsü, porsuk ağacı, ıhlamur ve köknar ağaçları görülmektedir. Güney kısımlara gidildikçe; mersin, katran ağacı, şimşir, katırtırnağı, yabani zeytin, çalı ve bodur ağaçları yer almaktadır. Suriye'nin doğusuna gidildikçe, alıç ağaçları bölgeye hakimdir. Kıyılarda Akdeniz iklimine özgü büyük portakal ve limon bahçeleri bulunur. Fırat nehrinin geçtiği, Fırat vadisinde hurma bahçeleri göze çarpar.¹³

1.2. SİYASİ TARİHİ

Suriye, doğal kaynakları ve tarıma elverişli toprakları fazla olmayan bir ülke olsa dahi, tarih boyunca stratejik öneminden dolayı birçok devlet tarafından fetih edilmiştir. Bu stratejik

¹³A.g.e, s. 16.

önemi bölgesel ve dini bir merkez olmasından kaynaklanmaktadır. Ülkeye ilk yerleşenler, Hazreti Nuh'un oğlu Sam'm soyundan gelen ve Sami dilini konuşan Samilerdir.¹⁴ Bölge Fenikeler, Kenanlılar, İbraniler, Aramiler, Asurlular, Babililer, Persler, Yunanlılar, Romalılar, Bizans, Araplar, Selçuklular, Haçlılar ve Osmanlı Devleti gibi birçok devlet tarafından yönetilmiştir. Hz. Muhammed'in İslam'ı tebliğiyle, Ortadoğu'da İslam dini yayılmıştır. Suriye, 635 yılında Hz Ömer halifeliğinde fetih edilmiştir. Hz Ömer, Hz Yezidi'yi(Muaviye'nin kardeşi) vali olarak atamıştır. Hz Yezidi'nin ölümü ve Muaviye'nin vali olmasıyla, Suriye ekonomik, ticari ve siyasi önem kazanmıştır. 662 yılında Emevi devletinin kurulmasından sonra Şam başkent olmuştur.¹⁵ Suriye Emevilerden sonra, Abbasilerin hâkimiyetine geçmiştir. Abbasi Halifeliği(662-749) döneminde Suriye, bilim, kültür, sanat merkezi haline gelmiştir.¹⁶ Onuncu yüz yılda Şii Fatımiler, Suriye'yi işgal ettiler. On birinci yüzyılda Selçuklular, bölgeyi hâkimiyetlerine aldılar. 1096'da Haçlı Seferleri başladı. Haçlı Seferleri (1096-1270) esnasında, Haçlı-Şii Fatimi ittifakından Suriye çok zarar gördü. Haçlılardan sonra Selahaddin-i Eyyubi (1169-1193) komutasındaki ordu, Suriye'ye hakim olmuştur. Suriye, Selçuklu Atabeyliği, Eyyübler ve Memluk İmparatorluğunun başkenti olmuştur.¹⁷ 1516 yılında, Mervidabık meydan muharebesinde padişah Yavuz Sultan Selim Han tarafından fethedilerek, Osmanlı hakimiyetine geçmiştir. 400 yıl boyunca Osmanlı hakimiyetinin bulunduğu Suriye'de, ekonomik ve siyasi istikrar ortamı oluşmuştur. Osmanlının bir eyaleti olan Suriye; Lübnan, Ürdün ve Filistin içine alan bir bölgeden oluşmaktaydı. Bilad-i Şam, büyük Suriye denilirdi¹⁸. Bu bölge Osmanlı idaresinde Şam, Halep, Rakka, Sayda ve Trablussam eyaleti halinde beş eyaletle 19. yüzyıl başlarına kadar idare edilmiştir. 1911'de Suriye'de, Halep ve Beyrut vilayetleri ve bu vilayetlere bağlı 11 sancak ve 52 kaza bulunmaktaydı¹⁹.

Birinci dünya savaşı sırasında çok uluslu bir devlet olan Osmanlı, milliyetçilik fikrinden çok etkilenmiştir. Batılı devletler milliyetçilik fikrini kullanarak Osmanlıyı

---

¹⁴ <http://www.turkcebilgi.com/suriye/ansiklopedi>

¹⁵ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Suriye Ülke Raporu**, Şam, 2002 Kasım, s.2

¹⁶ Öztürk, Necdet, "Suriye" md., **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, c: XIII., Çağ Yayınları, İstanbul 1993, s., 389-390.

¹⁷ <http://www.turkcebilgi.com/suriye/ansiklopedi>

¹⁸ Abdullah, Ömer Faruk " **Suriye Dosyası** " (çev), Hasan Basri, Akabe yayınları, İstanbul, 1985, s. 21.

¹⁹ Umar, Osman, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.15.

parçalamaya çalışmışlardır. 1918’de İngilizler, Suriye’nin de içinde bulunduğu Arap yarımadasını işgal etmiştir. Batılı devletlerin hedefi, Osmanlıyı kendi ortaklarıyla paylaşmaktı. Bunun içinde 1916 yılında İngiliz Dışişleri bakanı Mark Sykes ile Fransız Dışişleri bakanı Georges Picot arasında “Sykes – Picot ” antlaşması imzalanmıştır. Daha sonraları Rusya ve İtalya’nın imzalamasıyla yürürlüğe giren bu antlaşma ile Ürdün, Irak ve Filistin İngiltere’ye; Suriye ve Lübnan Fransız hakimiyetine bırakılmıştır.²⁰ Bu antlaşmanın maddeleri:

- 1-Rusya’ya, Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis ile Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmı,
- 2- Fransa'ya, Doğu Akdeniz bölgesi, Adana, Antep, Urfa, Diyarbakır, Musul ile Suriye kıyıları,
- 3- İngiltere'ye Hayfa ve Akka limanları, Bağdat ile Güney Mezopotamya verilecek.
- 4- Fransa ile İngiltere'nin elde ettiği topraklarda Arap devletleri konfederasyonu veya Fransız ve İngiliz denetiminde tek bir Arap devleti kurulacak, İskenderun serbest liman olacaktı.
- 5- Filistin'de, kutsal yerleşim yeri olması nedeniyle bir uluslararası yönetim kurulacaktır.²¹

1920’de İtalya’da düzenlenen San Remo konferansında, Sykes-picot antlaşması yürürlüğe girmiştir.²² Suriye’de kurulan başında Faysalın bulunduğu Suriye Milli Meclisi karşı çıksa da, antlaşmayı kabul etmek zorunda kalmıştır.²³ Fransızlar antlaşma gereği Suriye’yi kendi egemenliğindeki manda yönetimine katmıştır. Bu antlaşma, İsrail’in kuruluşuna zemin hazırlamıştır. 1917 Balfour beyannamesi Yahudilere, Filistin topraklarında İsrail devleti kurması için toprak ihtisas etmiştir.

Fransa Suriye’de kendi ekonomisiyle, kültürüyle tam bir Fransız manda yönetimi kurmak istiyordu. Bunun için eğitim sistemini değiştirerek, Fransızca’yı, Arapça ile birlikte resmi dil olarak eğitim sistemine eklemiştir. Fransa, Suriye’de kendi bayramlarını, mili

---

²⁰ A.g.e , s .33.

²¹ <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I6.pdf>

²² Abdullah, a.g.e, s .37.

²³ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.e., s., 6.

marşını zorla kabul ettirip, Fransız bayrağına selam vermeyi zorunlu kılmıştır.²⁴ Ekonomik sistemini kendi çıkarlarına göre ayarlamış, kendi istediği ekonomik alanları geliştirmiştir. Fransa'nın bir amacı da, Fransa'nın hububat ve pamuk ihtiyacını Suriye den karşılamaktır. Suriye'deki tarım arazilerini kendi yandaşlarına verip büyük toprak sahipleri meydana getirmiştir.²⁵

Fransa, Suriye'de yönetimde zorlanmamak için Suriye'yi bölgelere bölüp, uydu devletler olarak yönetmeye çalışmıştır. Suriye, ırk, din farklılıkları kullanılarak bölgelere ayrılmıştır. Kuzey-batısında Tartus ve Lazkiye Nusayri devleti, güney-batısında Dürzi devleti kurulmuştur.²⁶ Şam ve Halep arasındaki farklılıklar aşındırılmış ama parçalanamamıştır. İskenderun'a özel statü verilmiştir²⁷. Lübnan ayrı olarak otonom olmuştur. Suriye'nin merkezi olan Halep ve Şam birbirinden ayrılamaması, 1924 yılında Şam ve Halep eyaletlerini birleştirmiştir.²⁸ Bu birleşme Suriye'nin tekrar bir bütün olmasına sebep olmuştur. Dürzi ve Nusayri devletleri de 1936'da Suriye'ye bağlanmıştır. Bu iki devletin yönetimleri ise tam olarak 1942 yılında Suriye'ye geçmiştir. Lübnan ise Suriye'den tamamen kopmuştur. İskenderun ise daha sonra Türkiye'ye katılmıştır.

Fransa, Suriye'de büyük askeri harcamalar yaparak kalıcı olmaya çalışmıştır. Özel Doğu Akdeniz Birliği (Les Troupes Speciales du Levant) kurulmuştur. Bu birliğe dikkatle bakıldığında, Dürzi ve Nusayri askerleri çoğunlukta idi. Bunların yanında Ermeni ve Çerkez askerleri de bulunmaktaydı.²⁹ Fransa kendine bağlı azınlık bir devlet oluşturmaya çalışmıştır. Fransızların yaptığı kültürel, askeri ve ekonomik düzenlemeler, günümüzdeki Suriye'nin sorunlarının temelini oluşturmaktadır. 1930 yılında, Suriye Kurucu Meclisi tarafından bağımsızlık amacıyla bir Anayasa hazırlanmıştır. Anayasa, Fransız Yüksek Komiserliğini tarafından reddedilmiş ve meclis kapatılmıştır. Suriye bağımsızlık hareketleri hızlanarak devam etmiş, bu durum beraberinde partileşmeyi getirmiştir. Partilerden en önemlileri Vatan ve Halk partileriydi. 1936 yılında çıkan halk ayaklanmasına Vatan partisi öncülük etmiştir.

---

²⁴ Abdullah, a.g.e, s. 36.

²⁵ A.g.e, s.37.

²⁶ Tuğ, Salih, **İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri (XIX ve XX.Asırlar)**, İrfan Yayınevi, İstanbul 1969, s. 286.

²⁷ Lapidus, Ira.M, **Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, No: 117, İstanbul, 1996, s.117-118.

²⁸ Turan, Ömer, "Suriye" md, **Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu**, Yeni Şafak Gazetesi Kültür Armağanı, İstanbul, 2003, s.131-133.

²⁹ Abdullah, a.g.e, s. 39.

İkinci Dünya savaşı Avrupa devletlerini çöküntüye sürüklemiş, ekonomik yönden zayıflatmıştır. Fransa'yı işgal eden Nazi Almanya'sı, Fransa'da kendi yanlısı Vichy Cumhuriyeti devletini kurmuştur. Fransa'nın bağımsızlığını savunan "Hür Fransızlar" Suriye ile yardım etmeleri karşılığında, bağımsızlığa karşı olmadıkları konusunda antlaşma yapmışlardır.³⁰ Bu antlaşma Fransızlar tarafından hiçbir zaman yürürlüğe konulmamıştır. İngiltere ve ABD Sykes-picot antlaşmasını benimsemeye devam etmiştir. Fransa, Suriye'den çekilmesi karşılığında çeşitli ekonomik, kültürel ve stratejik imtiyazlar istemiştir. 1941 yılında Suriye'nin tanınması için karar alınmıştır.³¹ 1944 yılında Suriye, ABD ve Rusya tarafında tanınmıştır. Fransa 1944 yılında Suriye devletini tanıdığı halde, Suriye 1945 yılında bağımsız devlet olmuştur. 5 Nisan 1946'da Fransa Suriye'den çekilmiştir.³² 1945'te bağımsız olan Suriye, 1947 yılında yapılan seçimle, geçek anlamda demokrasi oturmasa da, kısmen halk yönetime katılmıştır. Seçimlerden sonra Suriye'nin ilk Cumhurbaşkanı Şükri El-Kuvvetli olmuştur. Şükri El-Kuvvetli Türk asıllı bir cumhurbaşkanıdır. 1949 Suriye'nin ilk darbesine kadar iktidarda kalmıştır. 1949 yılında Ortadoğu'nun ilk modern askeri darbesini General Hüsnü Zaim yapmıştır. General Hüsnü Zaim Amerikan çıkarlarını savunarak İsrail ile ateşkes ilan etmiş ve Filistin'deki askerlerini çekmiştir. Amerikan petrol şirketi Aramco ile Tapline antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşma Akdeniz'e **Petrol** pompalama antlaşmasıdır.³³ Bu darbeden sonra 10 tane daha darbe girişimi olmuştur. Darbelerde İngiliz ve Amerikan ilişkileri etkili olmuştur. 1949'da General Sami El-Hinnavi İngiliz destekli, yine 1949'da Albay Edip eş-şişakli Amerikan destekli darbeler olmuştur. Bu darbeleri sırasıyla 1954, 1956, 1961, 1962, 1963, 1966, 1970 yıllarındaki darbeler takip etmiştir. 1970 darbesiyle yönetime Baas ve Nusayri iktidarı gelmiştir.

İktidardaki Baas partisi, 1940 yıllarında öğretmenlik yapan, Grek-Ortodoks Mişel Eflak, Sünni bir Müslüman olan Selahaddin el-Bitar ve Nusayri Zeki Arsuzi tarafından kurulmuştur.³⁴ Partinin ilk adı, El-Baas El-Arabi'dir(Arapların yeniden dirilişi). 1946 yılında Baas Partisi(yeniden doğuş) kurulmuştur. 1949'da iktidar ortağı olan Baas partisi, dönemin milli eğitim bakanı Salehaddin El-Bitar ile ilkelerini yürürlüğe koymaya başlamıştır. Baas

---

³⁰ A.g.e, s .48.

³¹ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.e., s.6.

³² Abdullah , a.g.e., s .49.

³³ A.g.e, s .50 -51.

³⁴ Parlar, Suat, **Ortadoğu Vaat Edilmiş Topraklar**, Bibliotek Yayınları, Aralık 1997, s. 109.

partisi, sosyalizm, hürriyet ve birlik gibi sloganları kullanmış ve Arap birliğini savunmuştur. Sosyalist olmalarına karşın, mülkiyet hakkını, üretim araçlarına sahip olabilmeyi savunmuştur. Ticaretin denetimini, planlı kalkınmayı, toprak mülkiyetinin sınırlandırılmasını, işçi haklarını savunmuştur.³⁵ 1958 yılı Suriye için dönüm noktası olmuştur. Suriye ile Mısır birleşerek, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (UAR) kurmuşlar ve başına Mısır cumhurbaşkanı Cemal Abd'ün-Nasır getirilmiştir. Bu birlik üç yıl sürmüş, 1961 yılında Suriye'de meydana gelen darbe ile ittifak bozulmuştur. Suriye'de Nazım el-Kudsi Cumhurbaşkanlığına getirilmiştir.³⁶ 1963 yılında tekrar darbe olmuş, General Hafız el-Emin³⁷ yönetimi ele geçirmiş ve başbakanlığa Selahaddin Bitar getirilmiştir.³⁸ Suriye'de Esadların sahneye çıkışı, Baas partisinin 1963 darbesinden sonra iki eksene ayrılmasıyla olmuştur. Bir tarafta Bitar ve devlet başkanı olan Hafız el-Emin (Pan-Araplar), diğer tarafta Hafız Esad ve Salah Cedit'in bulunduğu grup (Neo-Baascılar)³⁹ bulunuyordu. 1966 darbesi sonucunda kurulan hükümet ile, Nureddin El-Atasi devlet başkanı, Hafız Esad ise Savunma bakanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı görevine gelmiştir. Baas partisi Nusayrielerin çoğunlukta olduğu bir partiydi. Sonraki yıllarda, Partinin kurucusu olan Bitar ve Eflak ülkeden kaçmak zorunda kalmış ve Lübnan'a sığınmışlardır.⁴⁰ Hafız Esad'ın başarısızlıklarına rağmen iktidara gelmesi tam bir muammadır. Hafız Esad 1967 İsrail savaşında, stratejik öneme sahip Golon tepelerini kaybetmiştir. Bu kayıptan önce Dürzi ve Nusayri ailelerinin bir hafta önceden bölgeden çekilmiş, Baas subayları savaş sırasında çok büyük hatalar yapmıştır. İsrail, Irak ve Mısır cephesinde savaşırken Suriye hiçbir karşı atak yapmamıştır. Savunma Bakanı Hafız Esad'ın bu kadar başarısızlıktan sonra, hiçbir şekilde sorumlu tutulmaması soru işaretleriyle karşılanmaktadır. Müslüman Kardeşler Teşkilatı ve Suriye İslam Cephesi, Hafız Esad'ın İsrail'le antlaşma yaptığını ve bundan dolayı Golon tepesini kaybettiğini savunmuştur. Delil olarak Şam radyosunun, Golon'a İsrail askerlerinin girmeden 17 saat önce, 10 Haziran 1967'de Saat 9'da, Golon tepelerinin 66 no'lu bildiri ile kaybedildiğinin yayının yapılmasını göstermektedir. Bu bildiri Savunma Bakanı Hafız Esad tarafından imzalanmış ve yürürlüğe

³⁵ Lapidus, a.g.e., s.117.

³⁶ Abdullah, a.g.e. s. 54.

³⁷ KOSGEB Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Merkezi, "Suriye Ülke Raporu", 2005, [\(http://www.kosgeb.gov.tr/Ekler/Dosyalar/Yayin/50/Suriye%20Ulke%20Raporu.doc\)](http://www.kosgeb.gov.tr/Ekler/Dosyalar/Yayin/50/Suriye%20Ulke%20Raporu.doc).(05.01.2006), s.2.

³⁸ Abdullah, a.g.e, s.54.

³⁹ Akdemir, Salih, "Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü", *Avrasya Dosyası*, Üç Aylık Uluslar Arası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, (Arap Dünyası Özel) C:6 S:1, 2000, s.202.

³⁹ Şen, Sabahattin, *Ortadoğu'da ideolojik Bunalım- Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, Birey Yayıncılık, Temmuz 2004

⁴⁰ A.g.e, s. 251.

girmiştir. Hafız Esad kendisine bağlı güçleri savaşta kullanmayarak geri çekmiş, bu güçlerle kendi rejimini hazırlayarak, 1970 darbesiyle de iktidarı ele geçirmiştir.⁴¹ Nusayri olan Hafız Esad, iktidarı süresince rejimi bir Nusayri devleti olarak yönlendirmiş ve rejimi korumaya çalışmıştır.⁴² Müslüman Kardeşler Örgütü yasaklanarak, hükümet karşıtı haline gelmiştir. 1973 yılında devletin dini İslam'dır yazısının anayasadan çıkartılması çatışmaları artırmıştır. Hükümete karşı birçok suikast düzenlenmiştir. Bunların en önemlisi Savunma Tugayları Komutanı ve aynı zamanda Hafız Esad'ın kardeşi Rıfat Esad'ın ve Hafız Esad'ın oğlu Basil Esad'ın ölmesidir. Tepkileri azaltmak için Hafız Esad Umreye gitmiş ve aynı zamanda anayasada devlet başkanlarının Müslüman olması şartını koydurtmuştur.⁴³ Suriye sosyalist düşünceyle Rusya'ya yaklaşmış, bunun sonucunda Rusya askeri uzmanları Suriye askerlerine eğitim vermiş ve Rusya'nın Suriye'de üs kurmasına izin verilmiştir. Suriye Lübnan'ı işgal etmiş ve işgal sonrasında, Suriye'ye birçok yardım kesilmiş, Arap ülkeleri ile arası açılmıştır. Arap devletlerden uzaklaşan Suriye, Şii Yönetimi olan İran ile ilişkiler kurmuştur. İran-İrak savaşında İran'ı desteklemesi, batılı devletlerle ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, Suriye'nin batıya yaklaşmasına neden oldu. Irak ile ilişkilerini askıya almış, petrol boru hattını kapatmış ve Irak'a karşı oluşturulan koalisyona asker desteği vermiştir. Bush ile Hafız Esad aradaki buzları eritmiştir.⁴⁴ Hafız Esad kendi yerine oğlu Beşşar Esad'ın geçmesi için, ölümünden önce gerekli hazırlıkları tamamlamıştır. 10 Haziran 2000 yılında ölümünden⁴⁵ sonra, göstermelik bir seçim ile oğlu Beşşar Esad iktidara gelmiştir. Beşşar Esad 21 Haziran 2000'de Baas partisi genel sekterliğine getirilmiştir. Partinin Politbürosuna ve merkez komitesine kendi elamanları getirilmiştir. Getirdiği elamanlar istihbarat ve askeri kökenliydi. Suriye'de devlet başkanı olabilmek için 40 yaş sınırı var olmasına karşın, yasa değiştirilerek, yaş sınırı Beşşar Esad'ın yaşı olan 34 yaşına çekilmiştir. 10 Temmuz 2000'de yapılan referandumla devlet başkanı olarak kabul edildi. 2012 itibariyle görevi başında olan Beşşar Esad, Avrupa'da eğitim alması, genç ve idealist olması, değişim olacağı inancını güçlendirmesi gibi olumlu bir havayla iktidara gelmiş, ama değişen fazla bir şey olmamıştır. Beşşar'ın iktidara gelmesiyle, bazı siyasi mahkumlar serbest bırakıldı. Esad

---

⁴¹ Abdullah, a.g.e. s.62- 65.

⁴² A.g.e, s. 57.

⁴³ Salih , a.g.e, s .227.

⁴⁴ Güney, a.g.e , s.58.

⁴⁵ Manaz, Abdullah, “**Dünden Bugüne Suriye**”, “http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_05.html”, , (06.01.2005).

ekonomi ve bilgi teknolojilerinde kontrolü kolaylaştırmak için girişimlerde bulunmuştur.⁴⁶ Beşşar döneminde Suriye, her telefonun dinlendiği, güvenliğin az, istihbaratın çok olduğu, bir mezhep tarafından yönetilen içe kapalı bir devlet olmuştur.

1.3. SURIYE’NİN NÜFUSU, DİNİ VE ETNİK YAPISI

1.3.1. SURIYE’NİN NÜFUSU

Suriye’nin nüfusu, genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahiptir. İsrail’in Filistin’e saldırmasıyla başlayan göç dalgasıyla, 2011 B.M. verilerine göre Suriye’ye gelen mülteci sayısı 440.000 kişiye ulaşmıştır. Körfez savaşı nedeniyle, tahmini olarak 1.4 milyon Irak vatandaşı, Suriye’ye göç etmiştir.⁴⁷

Tablo 1

Yıllara Göre Suriye Nüfusu

YILLAR	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
TOPLAM (milyon)	17,4	17,9	18,5	19,1	19,5	20,1	20,5	21,1	22,5

Kaynak : http://www.google.com/publicdata?ds=wb-wdi&met_y=sp_pop_totl&idim=country:SYR&dl=tr&hl=tr&q=suriye+nufus
http://www.google.com/publicdata?ds=wb-wdi&met_y=sp_pop_totl&idim=country:SYR&dl=tr&hl=tr&q=suriye+nufusu

Suriye 2007 yılı itibariyle, 0 ile 1 yaş arasındaki çocuk sayısı 474 bin, 1 ile 4 yaş arasındaki çocuk sayısı 2.188 milyon, 9 ile 5 yaş arası 2.584 milyon, 10 ile 14 yaş arası 2.319 milyondur. 15 ile 19 yaş arası 2.242 milyon, 20 ile 24 yaş arası 1.972 milyon, 25 ile 29 yaş arası 1,543 milyondur. 30 ile 34 arası 1 264 milyon, 35 ile 39 yaş arası 90 bin, 40 ile 44 yaş arası 904 bin, 45 ile 49 yaş arası 687 bin, 50 ile 54 yaş arası 554 bindir. 55 ile 59 yaş arası 391 bin, 60 ile 64 yaş arası 318 bin, 65 ve üstü 642 bin kişidir. Suriye’de 2007 verilerinde nüfus oranının büyük bölümü gençlerden oluşurken, kadın erkek sayısının neredeyse eşit olduğu

⁴⁶ <http://translate.google.com.tr/translate?hl=tr&langpair=en%7Ctr&u=http://i-cias.com/e.o/syria.political.htm>

⁴⁷ Aydın, İnci Selin, "Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu" TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, (iGEME), 2008, s.2.

görülmektedir. 2007 verilerine göre nüfusun 9 milyon 798'i erkek 9 milyon 347 bini ise kadınlardan oluşmaktadır.⁴⁸

Tablo 2

Suriye'nin İllere Göre Nüfusu

İL ADI	YÜZÖLÇÜMÜ(km)	TOPLAM NÜFUSU (2010)	NÜFUS YOGUNLUGU (nüfus /km)
DERA	3.730	992.000	265,95
DEYRİZOR	33.060	1.200.000	36,31
HALEP	18,500	3.234.564	174,84
HAMA	8,883	2,125,856	240,20
HASİCİ	23.334	1.272.702	55,33
HUMUS	42.223	1.762.500	41,74
İDLİP	6.097	2.100.749	344,55
TARTUS	1.892	80.000	422,83
ŞAM	1.599	2.211.042	18.273,07
SÜVEYDA	5.550	364.000	65,58
RİF ŞAM	18.032	2.831.738	160,40
KUNEYTİRE	1.861	81.000	67,44
LAZKİYE	2.297	1.278.486	556,58
RAKKA	19.616	919.000	46,84
TOPLAM	185.180	22.515.750	118,91

Kaynak: <http://www.citypopulation.de/Syria.html>

Suriye nüfusunun geneli, kültürel ve ekonomik nedenlerden dolayı şehir merkezlerinde toplanmıştır. Güney batıda en fazla nüfusa sahip ve aynı zamanda başkent olan şehir Şam'dır. Kuzey batıda ise ikinci büyük şehir olan Halep bulunmaktadır.⁴⁹ Ülkenin batısında yer alan (iki kardeş) olarak anılan Hama ve Humus şehirleri bulunmaktadır. Akdeniz kıyı kentleri Lazkiye, Banyas, ve Tartus ekonomik yönden ilerlemiş merkezi şehirlerdir. Deyrizor ve Dera, Suriye'nin diğer şehirleridir. Suriye kentleri orada yaşayan

⁴⁸ <http://www.haberler.com/suriye-nin-nufusu-19-milyonu-gecti-haberi/>

⁴⁹ Abdullah, a.g.e, s. 32.

insanların özelliklerini taşımaktadır. Her şehir farklı bir sosyo-ekonomik ve politik özellik gösterir. Kırsal kesimler ve şehirler genellikle su kenarlarında kurulmuştur.

Suriye nüfusunu, % 90 Araplar, % 9 Kürtler, geri kalanını ise Türkmenler, Ermeniler ve diğer etnik gruplar oluşturmaktadır. Araplar bir ulus olarak dilleri Arapçadır. Bunların içinde diğer etnik kimliklere ait insanlarda vardır. Zaman içinde Araplaştırma politikaları sonucunda etnik kimliklerini kaybedenler olmuştur. Azınlıkların arasında en fazla nüfusa sahip olan Kürtler, kirmancı dilini konuşmaktadırlar. Kürtler, ülkenin kuzey doğusunda bulunan Fırat vadisi bölgesinde yerleşmişlerdir. Arap olmayan Çerkezler, 1967'de İsrail tarafından işgal edilen Golan dağı çevresinde, Türkmenlerde Halep şehri yakınlarında yerleşmişlerdir.⁵⁰

1.3.2 İŞGÜCÜ VE ÇALIŞMA YAPISI

Suriye'nin nüfus yapısı itibariyle, genç nüfusun fazla olması ve iş olanaklarının az olması, işsizlik rakamlarını artırmaktadır. Bütün ülkeler gibi Suriye'de işsizlik için önlemler almaya çalışmıştır. 2000 yılında, gençler arasında işletmelerin kurulması için bir program hazırlanmış ve bunun için bir milyar dolara yakın fon ayrılmıştır. Kuveyt fonu, bu programı desteklemiştir. 2007 verilerine göre % 10 olan işsizlik oranı, Suriye için önemli bir ekonomik sorundur. İşgücünün Sektör bazında Dağılımı: Tarım %25, Hizmetler %59, Sanayi %13'tür.⁵¹ Suriye de hükümet işsiz sayısını düşürmek için yatırımları arttırmaya çalışmış, aynı zamanda serbest ekonomiye geçiş için yabancı yatırımları desteklemiştir. Suriye Yatırım Bürosu 2005 yılı verilerine göre, belgelenen yatırım projelerinin % 35'inin yabancılara ait olduğunu tespit edilmiştir.

Ülke içindeki yabancı projeler içinde, 33 proje ile Türk yatırımcılar ön sırada yer almaktadır. Bunu 26 proje ile Suudi Arabistan, 16 proje ile Kuveyt, 13 proje ile Ürdün ve 11 proje ile Lübnan izliyor.⁵² Bu yatırımlar ile birlikte yeni istihdam alanları oluşmuştur.

---

⁵⁰ Abdullah, a.g.e, s. 30.

⁵¹ <http://www.usak.org.tr/menu.asp?id=3&yid=68>

⁵² ⁵² www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Mart06.doc

Tablo 3
Suriye'de Ekonomik İşgücü Dağılımı (2004)

Sektörler	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (%)
Tarım ve ormancılık	15.	25.	17.1
Sanayi	14.	7.7	13.4
Bina ve inşaat	22.	4.4	19.5
Otel-Restoran-Ticaret	13.	3.2	12.1
Depolama, Ulaştırma,	6.	1.0	6.1
Maliye, Sigorta ve Emlak	1.	1.9	1.9
Diğer Hizmetler	25	56.	29.9
Toplam	10	10	100

Kaynak : T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR7rap07.doc> (09.05.2011)⁵³

Suriye’de resmi kurumlar ve Bankalar 08.00-14.00 arasında çalışmaktadır. Devletin resmi kuruluşları ve bankalar öğle tatili yapmaktadır. Suriye’de hafta tatili Cuma günüdür. Hıristiyan azınlıklar ise, cuma günü yerine pazar günü hafta tatili yapmaktadırlar. Resmi Tatiller ise; Ramazan ve Kurban Bayramları, Yeni Yıl 1 Ocak, Devrim Bayramı 8 Mart, Anneler Günü 21 Mart, Bağımsızlık Günü 17 Nisan, İşçi Bayramı 1 Mayıs, Şehitler Günü 6 Mayıs, Zafer Bayramı 6 Ekim, Noel 25 Aralık’tır.

1.3.3 SURIYE’NİN DİNİ VE ETNİK YAPISI

Dünyada birçok ülke ulus devlet anlayışıyla, dini ve etnik kimlikleri sorgulayıp yok etmek, kabul etmemek politikası uygularlar. Osmanlı İmparatorluğunun Parçalanması ile Arap yarımadasında ortaya çıkan ülkeler, kendi çıkarlarını korumak için Araplaştırma politikası uygulamışlardır. Ülkelerindeki başka ırk ve kökenden gelen insanları kabul etmeyip, tek dil, tek ulus politikalarıyla, halk asimile edilmeye çalışılmıştır. Etnik sorunların çözülmesi için adımlar atılsa da sonuç alınacak ilerlemeler olmamıştır. Batılı devletlerde

⁵³ Akbaba, Mehmet, “Suriye –Türkiye ekonomik ilişkileri (2002-2007)”, Marmara üniversitesi, Yüksek lisans tezi, İstanbul -2009, s.23.

milliyetçiliği kullanarak Ortadoğu'daki devletler üzerinde baskı kurmuşlardır. Batılı devletler monarşi sistemlerle, diktatörler ile bölgeyi kontrol altında tutarak yeraltı zenginliklerinden faydalanmışlardır. Birleşmiş Milletler etnik sorunların çözümü için 18.12.1992'de karar olarak "Ulusal ve Etnik, Dinsel ve Dilsel " azınlıklar için karar çıkarmıştır. Çıkarılan bu karar 9 maddeden oluşmaktadır.⁵⁴

- **Madde 1- Azınlıkların korunması:** Devletler, ülkeleri üzerindeki azınlıkların varlığını ve ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel kimliklerini korur.⁵⁵ Bu kimlikleri geliştirmeleri için gerekli şartların oluşmasını teşvik eder. Devletler bu amacın gerçekleştirilmesi için gerekli yasal ve diğer tedbirleri alır.

- **Madde 2- Azınlıklara mensup olan kişilerin hakları:** Azınlık olarak tanınan ülkenin insanlarına her türlü kamusal alana müdahale olmadan katılma hakkının tanınması Azınlıklara mensup olan kişiler kültürel, dinsel, sosyal, ekonomik ve kamusal yaşama etkili bir biçimde katılma hakkına sahip olmalıdır.

- **Madde 3- Örgütlenme özgürlüğü;** Örgütlenme hakları kullanmaktan ötürü zarara uğramaması

- **Madde 4- Devletler tarafından alınacak tedbirler:** Devletler azınlık hakları için her türlü düzenleme yapmalıdır.⁵⁶

- **Madde 5 - Ulusal politikalar planlamalıdır:** Ulusal düzeyde her türlü politikalara gitmelidirler.

- **Madde 6 - Madde 6- Bilgi alışverişi ve güven-artırma:** Ülkeler karşılıklı anlayış ve güveni geliştirmek amacıyla bilgi ve tecrübe alış verişi yapmak gibi, azınlıklara mensup kişilerle ilgili sorunlar hakkında işbirliği yapar.

- **Madde 7 – Ülkeler işbirliği ödevi:** Ülkeler bu Bildiri 'de yer alan haklara saygının geliştirilmesi amacıyla işbirliği yapmalıdırlar.

- **Madde 8- Ülkelerin egemen eşitliği, ülke bütünlüğüne siyasal Bağımsızlıklarına dair prensiplerin korunması:** Bildirideki hiç bir hüküm, Devletlerin

---

⁵⁴ Akdemir, Salih, "Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü ", Avrasya Dosyası, U5 Aylık Uluslararası ilişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi,

⁵⁵ http://www.ihop.org.tr/dosya/BB/BM_Bilgi_Kitapcigi_18-Azinlik.pdf S 12

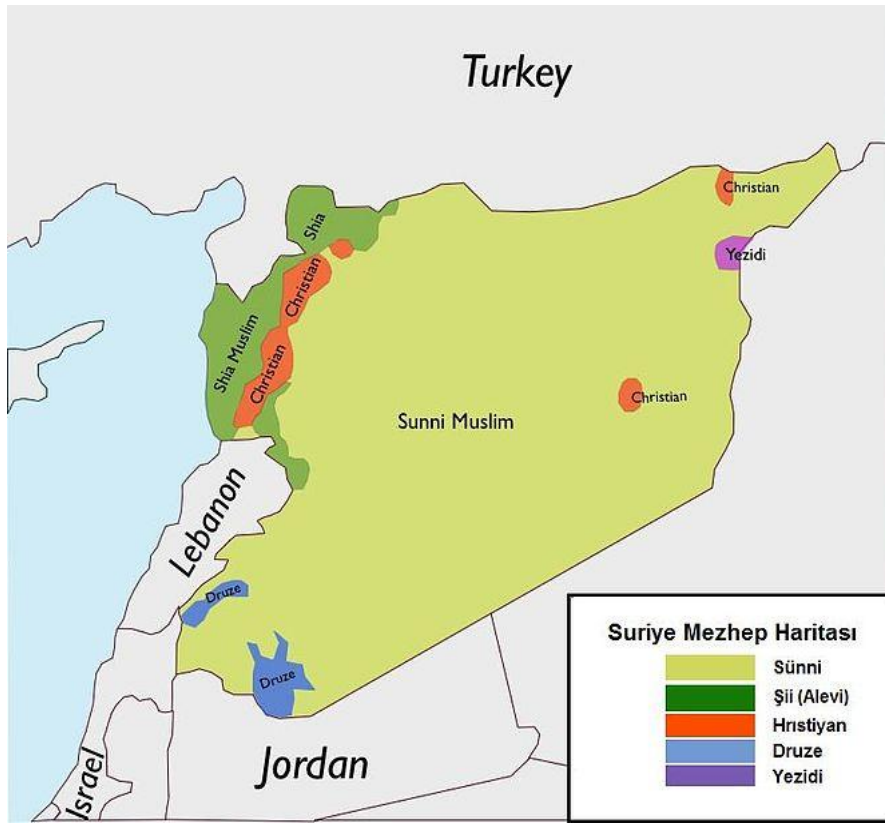
⁵⁶ http://www.ihop.org.tr/dosya/BB/BM_Bilgi_Kitapcigi_18-Azinlik.pdf s 12

egemenliği, eşitliği, ülke bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığı şeklindeki, Birleşmiş Milletlerin amaçlarına ve prensiplerine aykırı düşecek faaliyetlere izin verecek şekilde yorumlanamaz.

- **Madde 9- Birleşmiş Milletlerin rolü:** Birleşmiş Milletler bulunan kuruluşlar ve diğer örgütler, ihtisas alanlarına ölçüsünde, Bildiride yer alan hakların ve prensiplerin uygulanmasında katkıda bulunurlar.⁵⁷

Ortadoğu günümüzde etnik ve dini farklılıkların karışıklıklara yol açtığı bölgelerden biridir. Bunun büyük oranda sebebi, bölgenin Petrol ve yer altı kaynakları zenginliğidir. BM'nin birçok araştırmasında etnik ve dini bağların, Ortadoğu siyasetinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Suriye buna iyi bir örnektir. Bu bölge M. S. beşinci yüzyıl itibariyle göç almaya başlamıştır. Türklerin İslam'a girişleriyle Türklerde Şama göç etmişlerdir. Göçlerle birlikte bölgenin etnik ve dini yapısı iyice karışık hale gelmiştir.⁵⁸

Şekil 2: Suriye'nin Mezhep Haritası

Kaynak:<http://geocurrents.info/geopolitics/syrias-ethno-religious-complexity-and-potential-turmoil>

⁵⁷ http://www.ihop.org.tr/dosya/BB/BM_Bilgi_Kitapcigi_18-Azinlik.pdf s 13

⁵⁸ Özmen, Hasan, "Suriye'nin Etnik Yapısı", *Türkiye-Suriye İlişkileri*, Haz., Şahin Ceylanlı-Ramazan Kırkkık, Açık Oturumlar Dizisi: 19, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul, 2000, s., 27.

Suriye nüfusunun % 74'ü Sünni Müslümanlardan oluşur. Nusayriler (Arap Alevileri), Dürziler, diğer Şia mezhepleri ise nüfusun % 15'ini oluşturmaktadırlar.⁵⁹ Hristiyanlar ise Suriye nüfusunun % 10'unu oluşturmaktadırlar. Hristiyanlar Maruni, Asuri, Ermeni, Grek Ortodoks, Levanten, vb. çeşitli topluluklardan oluşur. Ülkede azda olsa Müslüman Türkler, Kürtler, Çerkezler ve Yahudilerden oluşan nüfusta bulunmaktadır⁶⁰ Suriye`de üç büyük dinden ve diğer etnik kimliklerden insanların yaşadıkları görülmektedir.⁶¹

Suriye`de nüfusun % 90'ı Arap'tır. Ülkedeki Arapların % 74 Sünni Müslüman, % 15'i ise Nusayri, İsmail ve diğer Şia Mezheplerindedir. Müslüman olmayan Arapların inancı genellikle Hristiyanlıktır. Bunlar Grek Kilisesi, Suriye Ortodoks Kilisesi ve Katolik Grek Kilisesine bağlıdırlar.<sup>62</sup> Suriye`deki Araplar, yaşadıkları bölgenin yapısına göre, yaşadıkları yerlere gelenek ve göreneklerini yansıtmışlardır. Bu gelenekler bazı bölgelerde kimlik olarak kullanılır. Suriye'nin devamlı göç alması, Gelen her kavmin yeni bir kültür getirmesi, yeni kültürlerin oluşmasına sebep olmuştur.⁶³

Suriye nüfusunun % 6,3'ü Kürtlerden oluşmaktadır. Ülkenin kuzey doğusu ve kuzey batısı arasındaki bölgede yaşarlar.⁶⁴ Türkiye ve Irak sınırı boyunca yerleşmişlerdir. Suriye`de Kürtler, Araplaştırma politikası sonucu dışlanmışlardır. Kürtler, Suriye`de üç bölgede yoğunlukta yaşamaktadırlar. Birinci bölge, Gaziantep ve Hatay arasında kalan Kürt dağıının Suriye topraklarında kalan bölgesidir. İkinci bölge Suriye'nin Cezire eyaletindeki Haseke denen bölgedir. Aynı zamanda Irak ve Türkiye'nin sınırlarının olduğu uç kısımdır. Üçüncü bölge Fırat nehrinin Suriye sınırından geçtiği yerin doğusu olan, Ayn-el Arap denen merkezi yerleşim yeridir. Suriye`de Kürtler genel olarak tarım, hayvancılık, el sanatlarıyla geçimini sağlarlar. Kürtler diğer etnik kimliklere göre kendi dilini korumuşlar ve ülkede yaşam için gerekli alan Arapçayı da iyi konuşmaktadırlar. Ayrımcılık politikaları Kürtlere fazla uygulandığından, isyan hareketlerinde Kürtlerin katılımı mutlaka olmuştur.⁶⁵ Din olarak Kürtler, Sünni Müslümanlardır. Çok az miktarda Hristiyan ve yezidi bulunmaktadır.

⁵⁹ <http://www.akbank.com/doc/deik/suriye-2010.pdf>, 25.04.2011.

⁶⁰ Uslu, Kamil, "Ortadoğu Ülkelerinin Genel Ekonomik Görünümü", Yeniden Yapılanma Surecinde Türk Cumhuriyetleri ve İslam Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Yapıları ve Türkiye ile ilişkileri, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ekonomik Araştırma Merkezi, Yayını No:9, İstanbul 1998, s.92.

⁶¹ Güney, Emrullah, "Türkiye'nin Komşuları" Ülkeler Coğrafyası-Jeopolitik, Çantay Kitabevi, İstanbul 2002, s.43.

⁶² Akdemir, a.g.e, s.202.

⁶³ Özmen, a.g.e, s. 27.

⁶⁴ Güney, a.g.e, s.46.

⁶⁵ Uslu, a.g.e, s.92.

Osmanlının yıkılışı ile birlikte, Türkiye-Suriye sınırının insanlara, toprağa göre değil, masa başında belirlenmesi, Göçebe hayatı yaşayan çoğu Kürtleri ikiye bölmüştür. Kürt ailelerin yarısı Suriye’de, yarısı Türkiye topraklarında kalmıştır. Suriye’de yaşayan Kürtlerin bir kısmı da, Türkiye cumhuriyetinin kuruluş yıllarında meydana gelen iç isyanlardan kaçıp, Suriye’ye giden Kürtlerdir.

Dürzilik, İsmaililerin bir koludur. Dürzilik, Fatımi halifesi Hakim Biemrillah’ı tanrılaştıran bir inançtır. İnançlarının çoğunu ismaililerden alan Dürzilik, Nustegin ed Dürzi’ye dayanır. Dürzilik kendi inanç sistemini oluşturmuştur. El-Hikme adını verdikleri dini kitaba inanırlar. Dinlerinde İslamiyet ve Hristiyanlıktan parçalar bulunmaktadır.⁶⁶ Suriye Dürzileri, Cebeli El-Dürüz olarak adlandırılan Dürzi dağı denen yerde yaşarlar. Burası üç merkezden oluşur. İrbid, Şahba, Sıveyda olarak adlandırılan merkezlerdir. Ülke nüfusunun yüzde üçü kadarının Dürzi olduğu belirtilmektedir.⁶⁷

Kurtuluş Savaşı yıllarında Misaki Milli sınırları içinde kalan Halep, Türkmenlerin çoğunlukla yaşadığı bölgedir. Türkiye ve Suriye sınırları 1921’de imzalanan Ankara Antlaşması ile belirlenmiştir. Türkmenlerin çoğunlukta olduğu Halep Suriye’ye bırakılmıştır. Sünni Müslüman olan Türkmenlerin Suriye’ye göçleri, Hicri 54 yılında başlayarak I.Selim dönemine kadar sekiz asır devam etmiş ve bölgeye çok sayıda Türkmen yerleşmiştir. Haçlı saldırılarına karşı cihat için Atabekler zamanında, bölgeye Türkmen göçüde yaşanmıştır.⁶⁸ Suriye’nin Araplaştırma politikası sonucunda, Türkmenler hiçbir zaman azınlık olarak tanımlanmamıştır.⁶⁹ Türkmenlerin nüfusu hiçbir zaman tam olarak belirlenememiştir. Türkmenlerin çoğunlukla yaşadığı bölgeler; Halep, Lazkiye, Humus, Horan, Şam, Dera, Kunaytira vilayetleridir.⁷⁰ Türkmenler genel olarak tarım, hayvancılık, halıcılık, şehir merkezlerinde ticaret ve esnafılık ile uğraşmaktadırlar. Dera, göçmen Türkmenlerin yaşadığı bölgedir. Türkmenlere azınlık olarak bakmayan Suriye, diğer gruplar gibi Türkmenleri de asimilasyona zorlamıştır. Suriye ile Türkiye arasındaki ticaretin varlığı ve Türkçeye ihtiyaç olması, Türkmenlerin dillerini korumasını sağlamıştır.

---

⁶⁶ El-Cüheni, Mani bin Hammad, “Dürzilik ” md, **Çağdas Fikir Akımları Ansiklopedisi**, (çev.) **Hasan Fehmi Ulus**, Beka Yayınları, s.85-89.

⁶⁷ KIRKIK Ramazan, "**Suriye'nin Etnik Yapısı**", Türkiye-Suriye ilişkileri ve Suriye'nin Etnik Yapısı, Haz. Şahin Ceylanlı-Ramazan Kırık, Açık Oturumlar Dizisi: 19, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul 2000, s.14.

⁶⁸ Özmen, a.g.m., s.30.

⁶⁹ Balbay, Mustafa, "**Suriye Raporu**" **Cumhuriyet Kitapları**, 2. Baskı, İstanbul, Ocak-2007, s. 118-119.

⁷⁰ Özmen, a.g.m., s.30.

Kendilerine özgü yaşantı ve gelenek ve görenekleriyle kendilerini, Türkmenlerden ayıran Çerkezler Sünni mezhebine bağlıdırlar.⁷¹ Suriye’de dağınık bir şekilde birçok bölgede yer alırlar. Çoğunlukla Havras’ın kuzey batısında yaşarlar. İsrail’in işgal ettiği Golon tepesi bölgesinde de Çerkezler oldukça fazladırlar. Kunaytıra, Çerkezler arasında başkent olarak kabul edilir.⁷² Çerkezler, kendi geleneklerine bağlılıklarıyla kendilerini asimile olmaktan kurtarmışlardır.

Ülke nüfusunun % 2’lik kısmını oluştururlar. Hristiyan bir topluluk olan Ermeniler, genellikle Ortodoks ve Katolik mezheplerine bağlıdırlar.⁷³ Suriye’ye göçleri Birinci Dünya savaşı sırasında tehcir edilmeleriyle, Osmanlı toprağı olan bu bölgeye yerleştirilmişlerdir. Buradaki yaşam koşullarının zorluğu ve Baas partisinin Arap milliyetçiliğiyle baskısı sonucu Avrupa ve ABD’ye göçer olmuştur. Suriye’de Ermeniler kendilerine ait okullarda eğitim ve öğretim görebilmektedirler. Bu okullarda eğitim dili olarak, kendi dillerini kullanabilmektedirler.

Yahudiler, İspanya’nın Yahudilere yaptıkları zulümlerden kaçıp Şam ve Halep’e yerleşmişlerdir. İsrail devletinin kuruluşuyla birlikte, büyük oranda İsrail’e göç etmişlerdir.⁷⁴ İsrail’in Golon tepelerini işgal etmesi ile birlikte, İsrail Suriye’den göç eden Yahudileri buraya yerleştirmiştir.

Şia mezhebinin bir kolu olan Nusayrilik, adını Ebu Şuayb Muhammed İbn Nusayir En-Numeyni’den alır. Nusayriler, kendilerini Müslüman olarak kabul etmektedirler. İman, itikat ve ibadette diğer Müslüman topluluklarla aralarında büyük farklılıklar gözlemlenir. Nusayriler, teslise inanırlar. Bunu bir formül olarak Ayn, Mim ve Sin harfleriyle gösterirler. Bu harflerle simgelenen şahısların, Allah’ın vücut bulmuş şekli olduklarına inanırlar. Ayn, Hz. Ali’yi, Mim Hz. Muhammedi ve sin harfi, Selmani Farisi’yi temsil eder. Hz. Muhammed’in, Hz. Ali’nin nurundan yaratıldığına inanırlar.⁷⁵ Nusayrilerin kurucusu olan İbn Nuseyir kendisini resul olarak kabul etmiştir. Bundan dolayı İslam’ın temel ibadetlerinden olan namaz, zekat, oruç, haccı kendinden muaf tutmuştur. Şii ve Sünni mezheplerinin kesinlikle yasakladığı şarap ve homoseksüelliği kabul etmiştir. Nusayri inancı, İslam’ın sadece görüntüsünü alıp içeriğine bakmamıştır. Gizli bir örgüt gibi kendilerini

---

⁷¹ Akdemir, a.g.e, s. 203.

⁷² Abdullah, a.g.e. s.31.

⁷³ Kırık, a.g.e, s. 14.

⁷⁴ Akdemir, a.g.e, s.204.

⁷⁵ Abdullah, a.g.e, s. 45.

gizlemişlerdir. Bundan dolayı ibadetlere kadınları almamışlardır. Nusayri inancında üyeliğe kabul için birçok sınav ve 19 yaşını geçme şartı vardır.⁷⁶

Nusayriler, Suriye nüfusunun yaklaşık olarak % 11'ini oluşturmaktadırlar. Selemiye ve Lazkiye bölgelerinde, çoğunlukla Alevi dağı olarak adlandırılan Cebel-Aleviyin bölgesinde yaşarlar. Suriye'de öne çıkmaları Hafız Esad'ın iktidara geçmesiyle olmuştur.⁷⁷

1.4. SURIYE'NİN EĞİTİM YAPISI

Suriye'de genç nüfusun fazla olması ve insanların maddi olarak geçim şartlarının zor olması eğitimi zorlaştırmaktadır. Eğitim yatırımlarının artmasına rağmen, eğitim kalitesi düşmüştür. Suriye hükümetleri, eğitime destek vermiş, kaliteli eğitim için yatırımlarda bulunmuşlardır. Suriye'de hükümete karşı olan muhalifler de eğitime yapılan yatırımları desteklemiştir. Suriye'deki bütün siyasi kesimler, ülkenin ilerlemesi, demokrasinin korunması için, eğitimin şart olduğunun bilincinde hareket etmişlerdir. Ülkede çoğunluk gurup olan ve muhalefetteki Sünni kesimde eğitim yatırımlarını desteklemiştir.⁷⁸ 1981'de okuma yazma bilmeyenlerin sayısı, ülke nüfusunun yüzde 42'si, yaklaşık iki milyon insan iken, bu rakam 1991 yılında hükümetin eğitim politikalarıyla düşmüştür. 57.000 öğretmen işe alınarak okuryazarlık oranı büyük oranda artırılmıştır. Suriye 2006'da insani geliştirme endeksinde, 179 ülke içinde 105. sırada yer almıştır. Suriye eğitimde evrensel ilköğretim seviyesine ulaşmıştır. 2007 Okullaşmada cinsiyet eşitliği endeksinde, ilköğretimde %95, orta düzeyde de %82 seviyesine ulaşmıştır. 2004 verilerine göre 15-24 yaş arası geçlerde %92.5'e ulaşılmıştır.⁷⁹ 2002 eğitim yılında zorunlu eğitim dokuz yıla çıkartılmıştır.

Suriye'de 1984 yılında 4 üniversite bulunmaktaydı. 1923 yılında kurulan Şam Üniversitesinde, ticaret, hukuk, tıp, farmakoloji, diş hekimliği, İslami hukuk, tarım, mimarlık, mühendislik, fen, güzel sanatlar alanlarında eğitim verilmektedir. Halep Üniversitesi 1958 yılında açılmıştır. Edebiyat mühendislik, tarım fakülteleri bulunmaktadır. Lazkiye

---

⁷⁶ A.g.e, s.46.

⁷⁷ Özmen, a.g.e, s.28.

⁷⁸ Tunali, Nilüfer, **1980 Sonrası Sosyo-Ekonomik Gelişim Sürecinde Suriye**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadi Anabilim dalı, İstanbul 2005, Yüksek Lisans Tezi, s.40.

⁷⁹ http://turkish.anriintern.com/selected_news_500030

Üniversitesinde, tıp, mühendislik ve veterinerlik alanlarında eğitim verilmektedir. Baas Homs üniversitesi petrol ile ilgili bölümler ağırlıklı olarak 1979'da açılmıştır Milli Eğitim Bakanlığınca Yükseköğretim konseyleri akademik üniversiteler birliği, 1966 yılında kurulmuştur. Suriye de eğitim devlet kontrolünde olduğu halde, 2001 yılında eğitim reformları doğrultusunda çıkan yasa ile Özel okulların kurulmasına onay verilmiştir.⁸⁰ Özel üniversitelerin kurulmasına ise 2005 yılına kadar izin verilmemiştir. 2005 yılında Beşşar Esad bir kararname ile, özel üniversite kurulmasına izin vermiştir.⁸¹ Kararnameden sonra kurulan üniversiteler, Endülüs Tıbbi Bilimler Üniversitesi, Arap - Amerikan Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası Teknoloji Bilimler Üniversitesi, Arap – Avrupa Üniversitesidir.

Şam Üniversitesi bünyesinde, Suriye Sanal Üniversitesi hizmete girmiştir. Öğrenciler Uzaktan eğitim sistemi ile Amerikan üniversitelerinden lisans ve lisans üstü dereceleri alma imkanına sahip olmuşlardır. 2002-2003 akademik yılı içinde başlatılan “Paralel Üniversite” programı ile mevcut üniversitelerin öğrenci kontenjanının bir bölümü, ücret karşılığında sınavsız öğrenci kabulü için ayrılmıştır. 2001-2002 akademik yılında “Açık Üniversite” hizmete girmiştir. Tamamen sosyal bilimler alanında eğitim veren Açık Üniversite’ye devam eden öğrencilerin, haftada bir gün üniversiteye gitme zorunlulukları bulunmaktadır. Açık Üniversite de ücretli olarak hizmet vermektedir.⁸²

Eğitim ve Siyaset Bilimi Yüksek Enstitüsü, Şam ve Teknik Profesyonel Bakanlıkların sorumluluğundadır. Bütün yükseköğretim kurumları Devlet kontrollü ile finanse edilmektedir. Araştırmalarda, Profesörlerin Araştırmalarına gereken destek verilmektedir. Yükseköğretim Kurulu için Yükseköğretim ve temsilcilerinden oluşan üniversite yetkilileri, öğretmenler, Planlama öğrenci konseyleri ve Eğitim Bakanlığı, Konsey Derecelendirme Üniversitesi koordinatlarını belirlerler.⁸³

---

⁸⁰ Aydın, İnci Selin, “Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu” T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, (İGEME), 2008, s. 4.

⁸¹ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Suriye’nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari ilişkileri**, SAM-2007, s.9.

⁸² <http://www.google.com.tr/#q=%C3%B6zel++%C3%BCniversite++suriye&hl=tr&prmd=ivns&ei=EsIJTvCrII2Mswa906SsDg&start=30&sa=N&fp=98a969295c8e0d20&biw=1360&bih=636>

⁸³ http://www.yurtdisiegitimmerkezi.net/yurtdisiegitim/suriyedeegitim/suriye_egitim_sistemi.html

1.5. ÜLKENİN SİYASAL YAPISI

Suriye anayasal olarak çok partili bir yönetim sistemine sahiptir. Ülke 14 Mart 1973'te yürürlüğe giren anayasayla yönetilmektedir. Devletin başı olan Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir. Suriye Anayasası Cumhurbaşkanına geniş yetkiler vermektedir. Başbakanı ve bakanları tayin, savaş ilanı, olağanüstü hal ilanı ve genel af çıkarma, anayasanın Cumhurbaşkanına tanıdığı bazı yetkililerdir. Anayasa ülkenin yönetim şeklini "Sosyalist Halk Demokrasisi" olarak niteler. Yasama yetkisi, üyeleri seçimle belirlenen 250 üyeli bir parlamentoya verilmiştir. Halk Meclisi 4 yılda bir seçimler ile belirlenir.⁸⁴ Meclis en büyük grup tarafından yönetilmektedir. Ulusal İlerici Cephe, Suriye Halk Meclisi yönetimine sahiptir. Baas partisi genel sekreteri olan Beşşar Esad, aynı zamanda Ulusal İleri Cephe lideridir.⁸⁵ Anayasaya göre, Cumhurbaşkanı Müslüman olmak zorundadır. İslami guruplar geçmişte güçlü bir şekilde bastırılmış ve yasadışı ilan edilmiştir. Suriye'de siyasete izin verilen gruplar, sosyalistler, komünistler ve pan-milliyetçilerdir. Cumhurbaşkanı Hafız Esad'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Beşşar Esad, bazı siyasi kısıtlamaları kaldırmıştır. Bazı siyasi mahkumlar serbest bırakılmış, ekonomik ve bilgi teknolojilerinde kontrolü kolaylaştırmak için girişimlerde bulunulmuştur.

Hükümet, Ulusal İleri Cephe'den olmayan bağımsız adaylara Halk Konseyi'nde yer alma hakkı tanıyabilmektedir. 1972'de oluşturulan Ulusal İleri Cephe, Suriye'de parti faaliyetlerinin meşru şekilde gerçekleştirilebilmesinin tek yasal dayanağıdır. Buna rağmen ülkede bunun dışında faaliyet gösteren partiler de mevcuttur. Ancak Haziran 2004'te hükümetin Ulusal İleri Cephe dışında kalan partilere yasak getirmesiyle, bu partiler resmi varlıklarını kaybetmiştir. Bu karar en çok Kürt oluşumları etkilemiştir. Kürt siyasi grupları, İslami gruplarla birlikte rejime karşı muhalefetin en önemli iki unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Ulusal İleri Cephe içinde yer almayan, bu nedenle yasadışı örgüt sayılan Kürt siyasi partileri, ülkenin en örgütlü muhalif grubunu oluşturmaktadır. Özellikle 1982'de Hama şehrinde gerçekleştirilen, on binlerce kişinin ölümü, yüz binlercesinin ise ülkeden kaçmasıyla neticelenen katliamdan ve 1980'lerde uygulanan politikalardan dolayı muhalefetin etkisi diğer Arap ülkelerine göre daha azdır. Hama saldırısında Kürt kesimi hem de İslami kesim, Esad rejimine karşı benzer tepkiler vermiş olsa da, bu iki grup arasında sıcak ilişkilerin ya da ortak

⁸⁴ <http://translate.google.com.tr/translate?hl=tr&langpair=en%7Ctr&u=http://i-cias.com/e.o/syria.political.htm>

⁸⁵ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.e, s.4.

bir paydanın varlığından söz etmek mümkün değildir. Mevcut siyasi yapının bir sonucu olarak Suriye’de aktif bir muhalefete izin verilmediği için sivil toplum, siyasi partiler ya da entelektüel oluşumların nefes alabileceği çoğulcu bir atmosfer söz konusu değildir. Dolayısıyla muhalefet, sadece dini ve etnik kimliklerde zemin bulabilmektedir.⁸⁶

1.6. YASAMA, İDARİ VE YARGI YAPISI

1973 yılında yapılan anayasa ile yönetilen Suriye’de, Devlet başkanı Beşşar Esad anayasa ile geniş yetkilere sahiptir. Beşşar’ın yetkilerinden bazıları, başbakanı ve bakanları tayin etmek, savaş ve olağanüstü hal ilan etmek, genel af ilan edebilmektir. Beşşar aynı zamanda silahlı kuvvetler başkomutanı, Baas Partisinin Genel Sekreteri ve Halk Meclisine hakim “İlerici Cephenin lideridir.⁸⁷ Ülke yönetim şekli olarak Sosyalist Halk Demokrasisi olarak adlandırılır. Yasama organı olarak 250 sandalyeli Halk Meclisi yasama yetkisine sahiptir. Halk Meclisi, genel seçimlerde doğrudan ve gizli oylama ile dört yılda bir seçilmektedir. Halk Meclisinin görevleri kanunları çıkarmak, cumhurbaşkanını seçmek, hükümetin politikalarını görüşmek, bütçe ve kalkınma planlarını kabul etmek, uluslararası antlaşmaları görüşmek ve anlaşmaları kabul etmektir. Suriye 2004 yılında UIC dışında bütün partiler yasaklanmıştır. Yasaklanma ile İslami ve Kürt grupların önleri kesilmiş ve İktidara gelmeleri engellenmiştir.⁸⁸ Meclis son seçimlerinde UIC 172 sandalyeye, Bağımsızlar 78 sandalyeye sahip olmuşlardır.

Suriye’de Yürütme, Cumhurbaşkanı, 11 kişilik Bakanlar Kurulu ve Yerel Yönetim Meclislerinden oluşur. Merkezi idare, devlet politikalarını ülke çapında yürütmekle ve yerel yöneticilerle birlikte çalışmakla yükümlüdür. Mahalli idareler, il, ilçe, belde, köy vb. idari birimlere ayrılmaktadır. İl, ilçe, belde ve taşra tüzel kişiliğe sahip iken köy ise, nüfusu beş bine ulaştığında tüzel kişilik kazanır. Valilikler, devletin politikalarına ve yasalara göre, uygun şekilde hareket ederek, sağlık, kültürel, sosyal, iktisadi faaliyetlerde bulunurlar. Devletin resmi politikası doğrultusunda yıllık ve daha uzun zamanlı planlar yaparlar. Suriye yargı sistemi şu mahkemelerden oluşmaktadır:

---

⁸⁶ <http://www.vahdet.com.tr/isdunya/dosya4/1097.html>

⁸⁷ Gümüş, a.g.e, s. 24.

⁸⁸ <http://www.vahdet.com.tr/isdunya/dosya4/1097.html>

1 - Medeni kanun mahkemeleri:

- 1) Şer'i Mahkemeler
- 2) Ruhani Mahkemeler (Gayri Müslimlerin durumuna bakar)
- 3) Durzi Cemaatı'na ait mezhep mahkemeleri

2 - Çocuk Mahkemeleri

3 - Sulh Mahkemeleri

4 - Asliye Hukuk Mahkemeleri

5 - İstinaf Mahkemeleri

6 - Temyiz Mahkemesi

İKİNCİ BÖLÜM

SURİYE’NİN EKONOMİK YAPISI VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ

2.1. GENEL OLARAK SURİYE EKONOMİSİ

2.1.1 SURİYE EKONOMİK YAPISI

Küreselleşmenin etkisiyle bir köy haline gelen dünyada, ülkelerde kendilerini değiştirmek ve dönüştürmek ihtiyacı duymaktadırlar. Bu değişim ihtiyacı en fazla ekonomileri etkilemiştir. Suriye ekonomisi, bu değişime mecbur kalan ülkelerden birisi olmuştur. Ülkenin sosyalist bir ekonomik yapıya sahip oluşu, devletin ekonomide elini güçlendirmiştir. Ekonomik yenilikleri karşılamada ve rekabet ortamı oluşturmada ise devlet yetersiz ve güçsüz kalmıştır. Rusya’nın desteğinin azalması, Suriye ekonomisini yeni arayışlara itmiştir. Suriye ekonomisi serbest ekonomiye geçmek için adımlar atmıştır.

Suriye’de birçok sanayi dalı; petrol, elektrik, su, kimya, madencilik vb. gibi, devletin kontrolünde bulunmaktadır. İthalat ve ihracatta devlet tekel konumundadır. Sovyet Blokunun çökmesi ve birinci Körfez savaşı, Suriye’nin ekonomik yapısını, sosyalist ekonomiden, liberal ekonomiye doğru yönlendirmiştir. Suriye, bu değişim için birçok adımlar atmış, ekonomik antlaşmalar imzalamıştır. 2004 yılında Avrupa Birliği ile ortaklık antlaşması imzalamış, Dünya Ticaret Örgütüne üyelik başvurusunda bulunmuştur.⁸⁹ 21 Arap Birliği ülkesi ile serbest ticaret antlaşmaları imzalanmıştır.⁹⁰ Hafız Esad döneminde, ekonomik reformlarla, özel sektörün büyümesi sağlanmış ve bunun sonucunda ekonomi büyümüştür. Bu dönemdeki ekonomik gelişme süreklilik göstermemiştir. Ekonomideki istikrarın süreklilik gösterememesinin en önemli sebebi, güvenliğin yetersiz olması ve devletin mallara el koyacağı korkusudur. Bu korku Ekonomideki kazançların ve yatırımların yurtdışına kaçmasına sebep olmuştur. Büyümede istenilen seviyeye ve istikrara

---

⁸⁹ Kökçe, Rıza, *1994-2004 Yılları Arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Suriye ve Irak Arasında Gerçekleşen Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul, 2005, s. 62-68.

⁹⁰ Yücel, Hayrettin, *Suriye Arap Cumhuriyeti*, T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İGEME, Yerinde Pazar Araştırması, Ankara, Eylül -2004 s.5.

ulaşılamamıştır. Ekonomide gelişmeler yönetimdeki Nusayri kökenli yöneticileri büyük oranda zenginleştirmiştir.⁹¹

2000 yılının sonralarına doğru başa geçen Beşşar Esad, ekonomide ve siyasi yapıda değişim isteklerini karşılamak için göstermelik adımlar atmıştır. Siyasi istekleri arka planda tutarak, ekonomiyi ön plana çıkarmıştır. Suriye yönetimi bu dönemlerde siyasi ve ekonomik yapıda keline örnek olarak Çin modelini seçmiş ve uygulamıştır. Çin modelinde hedeflenen amaç, İnsanların refahı artıka, siyasi isteklerinin azalmasıdır. Halk ekonomik olarak kalkınsa da, siyasi değişim arzusu bitmemiştir. Bu durum ülkede istikrarsızlık ve kaos ortamı oluşmasını sağlamıştır.⁹² Ekonomi de Liberalizm yönündeki reformlar sonucunda, ekonomi ile ilgili 4 bakanlık kapatılmıştır. Bunların içinde Ekonomik Planlama Bakanlığı da vardır. Beşşar Esad yönetime geldiğinde ilk olarak beş yıllık ekonomik program hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu ekonomik reform programıyla Merkez Bankasının bağımsızlığı, döviz kurlarının birliği, kar oranların serbestleşmesi, gelir vergilerinin ayarlanması, fon transferlerinin önünün açılması ve serbestleşmesi, ticaret hukuku ve gümrük tarifelerini ayarlanması, kamu sektörünün bankacılık üzerindeki tekeli kaldırılmış, özel bankacılığa izin verilmiş, döviz taşıma yasağı kaldırılmış, döviz büroları açılmasına izin verilmiş, ithalatı finanse etmek için kamu ve özel bankalara döviz kredisi verme izni verilmiş, Akaryakıtta sübvansiyonlar indirilmiştir. Bu reformlar ile devlet tekelinin kaldırılması ve ülkeye daha fazla yatırım çekilmesi amaçlanmıştır. Özel bankacılık için 2002 yılında çıkan kanun ile yasal zemin hazırlanmış, yabancı bankaların faaliyet göstermeleri ise 2004 yılında gerçekleşmiştir. Yabancıların özel bankalarda hisse oranları % 49 ile sınırlandırılmıştır. 2009 yılının Temmuz ayında Başbakan Yardımcısı Abdullah Dardari tarafından, yabancıların özel bankalarda hisse sahip olabilme oranı %49'dan %65'e çıkartılmıştır. Ülkede 5 devlet, 12 özel banka faaliyet göstermektedir

Beşşar Esad döneminde ikinci beş yıllık reform programı 2006 yılında yapılarak, 810/15 T sayılı Başbakanlık genelgesiyle yayınlanmıştır. Programın genel amacı, ekonomide kamu sektörünün ağırlığını azaltmak ve Suriye ekonomisinin büyüme hızını arttırmaktır. Program finans sektöründe ve ticarete bürokrasiyi azaltacak yapısal düzenlemeler

---

⁹¹ Balbay, a.g.e, s.145.

⁹² Athoğlu, a.g.e, s. 103.

içermektedir. Program çerçevesinde vergi reformları, KDV'nin yürürlüğe konması ve döviz kuru sisteminin basitleştirilmesi hedeflenmiştir. 2006 yılında yürürlüğe giren finans kanunu ile kamu şirketlerinin bütçeleri milli bütçeden ayrılmıştır. Kamu şirketlerinin bütçelerinin milli bütçeye bağlı kalması şartıyla, karlarını yatırım yapmak için kullanabilmesine ilişkin düzenleme yapılmıştır. Devlet kurumlarının, Bakanlıkların, kamu kurum ve kuruluşlarının antlaşmalarında, ithalat ve ihracat işlemlerinde EURO kullanılması zorunlu hale getirilmiştir. KDV sistemine geçilmesi planlanmış ve Lübnan modeli KDV sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Kurumlar vergisinde, Şirketlerin net gelir olarak 3 milyon Suriye lirası göstermeleri durumunda %63 olan kurumlar vergisi %35'e çekilmiştir. Ülkede şirket kurulması için gereken bürokratik işlemlerde kolaylıklar getirilmiştir. Serbest Rekabet kanunu ve Tüketiciyi Koruma kanunları yürürlüğe girmiştir.⁹³

Ülkede ilk olarak 2006 yılında iki özel havayolu şirketi faaliyete geçmiştir. Bu şirketlerin isimleri Dimashpiya ve Shargiya'dır. Ekonomide liberalizme yönelik adımlar atan devlet yönetimi, 2009 yılında Şam Sermaye Piyasasını kurmuş ve devlet kuruluşlarının özelleşmesinin önünü açmıştır. Yapılan reformlarla özel sektörün ekonomideki ağırlığı artırılarak, ekonomik canlanma ve rekabete dayalı bir ekonomi hedeflenmiştir. Petrol, enerji, finans, tarım, inşaat gibi ekonominin can damarı olan sektörlerde özel sektörün etkisi artırılmıştır.⁹⁴ Suriye ekonomisinde özel sektörün payı artmış olsa da, devletin hâkimiyeti büyük oranda devam etmektedir.

2.1.2. SURIYE EKONOMİK GÖSTERGELERİ

Tablo 4'te görüldüğü gibi Suriye ekonomisi, seçtiğimiz analiz dönemi olan 2002-2010 arasındaki 9 yıllık dönemde, ortalama olarak yüzde 4.3 büyümüştür. Dünya Bankası verilerine göre, Suriye'nin içinde bulunduğu düşük-orta gelirli devletler grubunda, ortalama yıllık büyüme oranı yüzde 8.1 olarak gerçekleşmiştir. Suriye, 2002 ile 2010 arasında

---

⁹³ http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/Suriye%20Ulke%20Bulteni,%20Subat%202010_TR.pdf

⁹⁴ Diek, Suriye ülke bülteni -2010 http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/Suriye%20Ulke%20Bulteni,%20Subat%202010_TR.pdf

GSYH'nin yüzdesi olarak, ortalama % 18.6 düzeyinde bir tasarruf oranına ve % 21.8 düzeyinde de bir yatırım oranına sahip olmuştur.⁹⁵

Tablo 4

Suriye Ekonomisinin Makroekonomik Yapısı 2002-2010

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
GSYH (Milyar \$)	22.75	21.70	25.20	28.88	33.40	40.43	52.57	53.90	59.33
Büyüme Oranı (%)	5,9	-2,0	6,9	6,2	5,0	5,7	4,5	6,0	3,2
GSYH (% yatırımlar)	18,5	23,1	23,8	21,5	22,8	22,3	20,1	22,1	24,3
GSYH (% tasarruflar)	14,8	10,6	22,2	19,2	20,5	18,8	17,3	16,5	19,9
Enflasyon (%)	-0,5	5,8	4,4	7,2	10,4	4,7	15,2	2,8	4,4
İşsizlik Oranı (%)	11,7	10,8	12,4	8,1	8,3	9,2	10,9	8,2	8,5
Nüfus (milyon)	17,1	17,6	17,9	18,3	18,7	19,2	19,6	20,1	206
KBGSYH (\$)	1,33	1,23	1,40	1,58	1,78	2,10	2,67	2,68	2,87
Petrol ihracatı(Milyar \$)	2,50	2,81	3,40	4,28	4,06	4,35	5,53	3,30	5,01
Petrol ihracat GSYH (%)	11,0	13,0	13,5	14,8	12,2	10,8	105	6,1	8,4
GELİRLER GSYH (%)	26,5	29,9	27,1	23,8	25,5	22,7	20,1	23,9	22,0
GİDERLER GSYH (%)	28,5	32,6	31,3	28,2	26,5	26,6	23,1	26,8	26,9
BORÇ GSYH (%)	83,4	88,0	81,4	34,7	32,2	28,4	22,6	17,9	16,5
Cari açıklar GSYH (%)	-3,6	-12,5	-1,6	-2,2	-2,3	-3,6	-2,8	-5,7	-4,4
İhracat (Milyar \$)	5,7	4,8	7,2	8,6	10,2	11,7	12,5	8,2	10,1
İthalat (Milyar \$)	4,5	4,6	6,9	8,7	9,3	12,2	14,4	10,7	13,1

Kaynak: International Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook Database, April 2011 , Erişim Tarihi: 10

⁹⁵ Öztürkler, Harun , *Afyon Kocatepe Üniversitesi Ekonomi Bölümü, ORSAM Ortadoğu Ekonomileri Danışmanı*, Mayıs 2011 - Cilt: 3 - Sayı: 29.

1960'lardan 2000'lere kadar, Suriye'nin GSYİH'sında en büyük paya sahip olan sektörler, madencilik, petrol ve gaz sektörleri, fosfat üretimi ve imalat sanayi olmuştur. Petrol üretimindeki düşüş madenciliğin GSYİH'daki payını azaltmıştır. Ticaret, ulaştırma, iletişim ve finansın ekonomideki paylarının artışı, GSYİH'nın yapısının değişmesine neden olmuştur. Azalan petrol üretimine bağlı olarak, Suriye'nin gelecekte petrol ithal eden bir ülke konumuna gelmesi beklenmektedir. Petrol üretimi 2009'un ilk yarısında, geçen seneye oranla 1.250 varil düşüşle 377.000 varil olmuştur.⁹⁶

2002 -2010 döneminde Suriye ekonomisi cari işlemler dengesi açığı vermiştir. Bu açık, ortalama tasarruf oranı ile yatırım oranı arasındaki fark kadar olmuştur. Yatırım-tasarruf açığı, hükümetin bütçe açığı ve cari işlemler açığı olarak da adlandırılır. Suriye ekonomisi cari açığı, genel olarak petrol ihracı yoluyla karşılamıştır. Ülke ekonomisi büyüme sağladığı halde, işsizlik oranı ortalama olarak % 8.4 gibi yüksek bir oranda seyretmiştir.

Suriye Ekonomisinin en büyük sorunlarından biriside işsizliktir. İşsizlik oranının, Resmi olmasa da yüzde 20 civarında olduğu tahmin edilmektedir. 2003 yılında Irak'ın işgali sonrası Suriye'ye göç eden ve sayıları 1.3 milyona yakın olan Iraklı göçmenlerin yüksek nüfus artış oranı işsizliği artırmıştır. 2002 yılından 2010 yılına kadar, Yüksek nüfus artışı ve göç kısa bir sürede Suriye nüfusunun yüzde 25 oranında artmasına neden olmuştur. Kamu çalışanlarının ücretlerine 2002 yılında yapılan yüzde 20 zam, enflasyon oranını 2005 yılında yüzde 4'ten 2006 yılında yüzde 10 seviyesine yükseltmiştir. 2007 yılında uygulanan sıkı para politikalarına bağlı olarak enflasyon oranı yüzde 4'e düşmüştür. 2008 yılında enflasyon oranı ciddi bir şekilde artarak yüzde 15.2'ye yükselmiştir. 2010 yılında uygulanan sıkı para politikasına bağlı olarak enflasyon oranı yüzde 4.4'e düşmüştür

GSYH 2002 yılında 22,75 milyar dolar iken, 2010 yılında 59,33 milyar dolar olarak iki katından fazla artmıştır. GSYH'deki artış kişi başı milli geliri de artırmıştır. Ülkede enflasyon oranı, dalgalı bir seyir izlemesine rağmen, düşük sayılabilecek bir enflasyon oranına sahiptir. Hükümetin temel mallar da sağladığı sübvansiyonlar ve uyguladığı fiyat

---

⁹⁶ http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/Suriye%20Ulke%20Bulteni,%20Subat%202010_TR.pdf

kontrolleri, enflasyonun düşük seyretmesine sebep olmuştur. Artan nüfus baskısının ve gıda fiyatlarının artışının enflasyon üzerindeki etkisi azaltılmıştır.⁹⁷

Suriye Ekonomisinin temel taşı, petrol ve doğalgazdır. Ortadoğu ülkesi olan Suriye'nin, petrol ve doğalgaz bakımından rezervi diğer Ortadoğu ülkeleriyle kıyaslanamayacak kadar küçüktür. Aynı zamanda petrol ihraç eden ülkeler örgütü OPEC'e üye değildir. Suriye bağımsız bir devlet olduğu halde, petrol 1956 yılına kadar çıkartılamamıştır. 1956 yılında Karaşuk, Hamzah bölgelerinde, Menhall şirketi tarafından çıkarılıp işletilmeye başlanmıştır. Suriye devlet olarak petrol arama çalışmalarını Syrian Petroleum Company (SPC) ile sürdürmektedir. Rumalian bölgesindeki ilk petrol kuyusunu Rusya'nın yardımıyla açmıştır. Ham petrol ihracatı 2001 yılında 3.4 milyar dolar ile toplam ihracatın % 70'ni oluşturmuştur. Suriye'nin 2026 yılında enerji ithalatçısı konumuna gelmesi beklenmektedir.

Suriye'nin enerji stratejisi, yeni petrol rezervleri arama faaliyetlerinin hızlandırılması, doğalgaz üretiminin artırılarak elektrik üretilmesidir. Bu stratejiyle doğalgaz ve petrol kaynaklarının kullanım süresinin uzatılması amaçlanmaktadır. Yeni petrol sahalarının keşfi için birçok şirketle antlaşmalar yapılmıştır. 2002 yılında Oudeh Petroleum Company petrol sahasının geliştirilmesi için, SPC ile Kanadalı petrol şirketi Tanganyka anlaşmış ve 2004 yılında iki kuyunun kazısı tamamlamıştır. Üretim halihazırda günlük 1000 varildi. Tanganyka petrol sahasının 2.4 milyar varil petrol kapasitesi bulunmaktadır. Çalışmalar tamamlandığında günlük üretimin 30.000 varile çıkarılması düşünülmektedir. Kasım 2003'te Petro-Canada Firması ile 25 yıllık bir anlaşma imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Petro-Canada'nın ilk dört yılda jeolojik ve sismik çalışmalar yapması planlanmıştır. Ayrıca anlaşmaya göre Petro-Canada Firmasının Deir Al Zour Bölgesinde iki petrol kuyusu açması ve buna yönelik 8.25 milyon dolarlık yatırım yapması öngörülmektedir. Suriye Petrol Şirketi, Hindistanlı Oil & Natural Gas Corporation (ONGC) ve ABD'li Improved Recovery Group'tan oluşan Konsorsiyumla, petrol çıkarma ve üretimine yönelik bir Antlaşma imzalamıştır. Bunlara ilaveten SPC, Hırvat INA Industries Nafta ve ABD'li Veritas DGC Inc. İle Akdeniz'de Offshore keşif çalışmalarına yönelik bir Anlaşma imzalamıştır. 2004 yılında SPC ile Çin Ulusal Petrol ve Gaz Geliştirme Şirketi Sino-Syrian Kawkab Petrol Şirketi,

---

⁹⁷ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik durumu ve Türkiye Ekonomik ve Ticari ilişkileri, Ağustos-2011

Kibibeh petrol sahasının geliştirilmesine yönelik bir anlaşma yapmıştır. Anlaşmaya göre petrol sahasının üretim kapasitesinin günlük 10.000 varile çıkarılması planlanmaktadır.

2.1.3. SURIYE EKONOMİSİNİN SEKTÖREL ANALİZİ

2.1.3.1. Petrol, Doğalgaz ve Enerji

Suriye'nin Petrol üretiminin büyük bölümü ülkenin kuzey doğusundaki petrol sahalarında yapılmaktadır. Suriye Petrol üretiminin yüzde 25'ini devlete kurumu olan Syrian Petroleum Company, yüzde 65'ini Hollandalı Shell ve Petro Canada firmalarından oluşan Al-Furat Petroleum Company (AFPC) üretmektedir.⁹⁸ Petrol üretimi, petrol rezervlerine bağlı olarak 2003 yılında günde 530.000 varil iken, 2004 yılında günde 507.500 varile gerilemiştir. Al-Furat Company günlük üretim kapasitesini 400.000 v/g'den 250.000 v/g'ne düşürmüştür. Petrol üretimi 2005 yılında 503.800 v/g'ne, 2008 yılında 380.000 varile düşmüştür. Suriye'nin petrol üretiminde gerileme devam etmektedir.

Petrol üretiminin azalması ve enerji ihtiyacını artması, alternatif bir enerji kaynağı olan doğalgaz rezervlerinin önemini artırmış ve doğalgaz üretim kapasitesinin artırılması için planlamalar yapılmıştır. Doğalgaz Rezervlerin büyük bölümü, ülkenin Deir al-Zor ve Palmyra bölgelerinde yer alır. Suriye'nin gaz rezervleri 500-600 milyar metre küp olup, bunun ancak 300 milyar metre küpü işlenebilmektedir. 2002 yılı verilerine göre, Suriye 205 milyar ft³ doğalgaz üretimi gerçekleştirmiştir. Ülkenin günlük gaz üretimi yaklaşık 20 milyon ft³ tür.⁹⁹ Amerikalı Conoco Philips şirketi Total firması ile ortak olarak, Deir al-Zor bölgesinde gaz sahası geliştirme projesi üstlenmiştir. Amerikalı Occidental Petrol Şirketi Homs ve Halep arasında, 750 milyon dolar değerinde gaz sahası projesine başlamıştır. Petro Canada şirketi Homs ve Halep'te 15 adet gaz üretim sahası kurarak, birinci fazda 6 milyon ft³ gaz üretmeyi hedeflemektedir. INA Naftaplin şirketinin ise 2007 yılında üretime geçmesi öngörülen Johar Hayan bloku ile ilgili çalışmaları devam etmektedir. Suriye'nin halihazırda enerji kapasitesi 7000 MW'tır. Ülkenin Enerji stratejileri çerçevesinde, doğalgaza dayalı

⁹⁸ Doğan, Murat, *Suriye'nin Nüfus Yapısı*, Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul, 2008, s. 9-44.

⁹⁹ <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/syria.pdf>, s.6.

kombine çevirim santrallerinin yapımı ve petrole dayalı santrallerin doğalgaza çevrilmesi planlanmaktadır. Ülkenin en büyük iki enerji santrali olan Mharda ve Banias petrolden doğalgaza çevrilmiştir. 2004 yılı Nisan ayında 630 MW kapasiteli Tishreen Santrali faaliyete geçmiştir.

2001 yılı başında Mısır, Lübnan ve Suriye Hükümetleri arasında, Mısır ve Suriye doğalgazını pazara sunmak için, bir milyar dolar değerinde bölgesel boru hattı kurulması yönünde anlaşma yapılmıştır. Bu boru hattının ilk etabı olan Mısır ve Ürdün arasındaki bölümünün inşaatı tamamlanmaktadır. Suriye topraklarında 540 km boru hattı döşenmesi planlanmaktadır. Suriye'deki boru hattının büyük bölümü tamamlanmıştır¹⁰⁰ Suriye, bu boru hattı ile günde 2.5 milyon metre küp doğalgaz almayı planlamaktadır.¹⁰¹

Suriye'nin elektrik ihtiyacı, yıllık yüzde 7 oranında artış göstermektedir. 2002 yılı itibariyle kişi başı elektrik tüketim ihtiyacı yılda 1743 kw saatiyken, 2015 yılında kişi başına elektrik tüketim ihtiyacının üç katına çıkması beklenmektedir. Suriye Hükümeti, artan elektrik ihtiyacını karşılamak üzere yeni elektrik santrallerinin inşaatı, mevcutların rehabilitasyonu ve dağıtım şebekelerinin yapımına yönelik, 2020 yılına kadar 11,7 milyar Euro'luk yatırım öngörmektedir.¹⁰² Suriye elektrik enerjisi ihtiyacını gidermek için, Mısır, Ürdün, Türkiye, Irak ve Lübnan'ı birbirine bağlayan elektrik sistemi kanalıyla, elektrik ithalatı gerçekleştirilmektedir. Ülkeler arasında elektrik alım satımını sağlamak amacıyla kurulan şebekenin Türkiye-Suriye bölümü, 2003 yılında tamamlanmış ancak henüz faaliyete geçmemiştir.

2.1.3.2. Tarım ve Hayvancılık

Suriye ekonomisinin 1980'li yıllardan sonra liberalleşmeye başlayan tarım politikaları, 1990'lı yılların ortalarından itibaren ülkeyi, tarımsal ürünlerde ihracat yapan bir ülke konumuna getirmiştir. Ülke ekonomisinin geleneksel sektörü olan tarım, Suriye milli gelirinin ve istihdamının yüzde 30'unu sağlamaktadır. Suriye topraklarının yüzde 28'i ekilebilir topraklar iken, sadece yüzde 25'i sulanabilmektedir. Sulama imkanının yetersizliği,

---

¹⁰⁰ Kosgeb, a.g.w, s.9.

¹⁰¹ Yücel, a.g.e, s.104.

¹⁰² http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/Suriye%20Ulke%20Bulteni,%20Subat%202010_TR.pdf s-7

tarım sektörünün önündeki en büyük engellerden biridir.¹⁰³ Diğer büyük önemli problem ise, tarım alanlarının büyük kısmının özel mülkiyette olmasıdır. Arazi edinmenin kanunen sınırlandırılmış olmasından dolayı, arazilerin küçük kalması üretimi düşürmektedir. Bir kişi 160 dönüme kadar arazi sahip olabilmektedir. Tarımda üretilen bazı Önemli ürünler; buğday, arpa, pamuk, seker pancarı ve zeytindir. Suriye’de tarım alanlarının yüzde 65’e yakın bölümünde buğday ve arpa üretimi yapılmaktadır. Buğday, arpa ve seker pancarı, devlet tarafından stratejik ürünler olarak kabul edilmekte ve sabit fiyatlardan satılmaktadır.

Tarım sektöründe Pamuk önemli bir ihraç ürünüdür. Pamuk gelişmekte olan tekstil sektöründe kullanılmaktadır. Pamuk, toplam ihracatın yüzde 16-22’sini teşkil etmektedir

Tablo 5
Gayri Safi Tarım Üretimi

	2008	2009	2010	2011
Gayri Safi Tarım Üretim	- 21,2	2,3	5,4	3,8
Artı_ı(%)				

EIU Tahmini,bEIU Öngörüsü
Kaynak: AYDIN ve DERLER_, 2009

Suriye’nin başkenti Şam, önemli bir meyve yetiştirme bölgesidir. Meyve ürünlerinin yüzde 15,7’si Şam’da yetişmektedir. Tarımsal üretimin yüzde 27’si Şam’dan sağlanmaktadır. Şeker, patates, soğan, badem gibi tarımsal ürünler yetiştirilmektedir. Ülkenin kıyı şeridi ise en verimli topraklara sahip bölgelerden biridir. Narenciye üretiminin yüzde 98’i, zeytinin yüzde 42’si, domatesin yüzde 55’i ve tütünün yüzde 56’sı ülkenin kıyı şeridinde yetişmektedir. Ülkenin kuzeyinde Halebide içine alan bölgede dahil olmak üzere, mercimek, bezelye, zeytin ve Antep fıstığı yetişir. Ülkedeki koyun yetiştiriciliğinin yüzde 20’si kuzey bölgesinde yapılmaktadır. Doğu bölgesi tahıl üretiminde ön plana çıkmaktadır. Yeni sulama projeleri ülkenin doğusunda yoğunlaşmıştır. Ülkenin doğusunda pamuk, mercimek, çay, kahve piriç, baharat, bitkisel yağ gibi önemli gıda maddeleri yetiştirilmekte ve ithal edilmektedir.

¹⁰³ İgeme, 2008, a.g.e, s.13.

Hayvancılık yüzde 65 oranında özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir.¹⁰⁴ Meyvecilik ağırlıklı olarak yine özel sektörün elindedir. Suriye’de tarım sektörü son yıllarda önemli gelişmeler göstermiş ve petrolün ardından tarımsal ürünler ihracatı ikinci sırada yer almıştır.

2.1.3.3. Altyapı ve İnşaat sektörü

Suriye ekonomisinin gelişimiyle birlikte altyapıya olan ihtiyaç, inşaat sektörünün hızlı gelişmesine sebep olmuştur. Suriye nüfusunun çoğu sanayileşmenin de etkisiyle; Şam, Halep, Lazkiye, Dayr Al Zor, Homs, Hama ve Hasakeh gibi şehirlerde toplanmıştır. Bu büyük şehirleri birbirine bağlayan karayollarının geliştirilmesine devam edilmektedir. Suriye’nin 44 bin km karayolu mevcuttur. 2010 yılının sonlarına doğru oto yollar geliştirilerek, 2300 km’lik yeni otoyol yapımı planlanmıştır. Ülkede 2800 km’lik demiryolu ağı mevcuttur. Hükümetin demiryollarının geliştirilmesine yönelik projeleri bulunmaktadır. Suriye ile Türkiye dış ticaretinin 2000 yılından sonra sürekli artmasıyla, iki ülke arasındaki demiryolları fizibilite ve yapım onarım işi Fransız Sistra firmasına verilerek, tamamlanması sağlanmıştır.¹⁰⁵

Tablo 6

Suriye’nin Ulaşım Yapısı

	2005	2006	2007	2008
Karayollarının uzunluğu (km)	49 997	51 967	55 041	64 983
Demiryolları Uzunluğu (km)	2 833	2 833	2 833	2 833
Demiryolları ile yük taşıma miktarı('000 ton)	8 187	8 752	9 450	9 305
Kullanılan araç sayısı (1.000)	927	1 068	1 218	1 383
Yurtiçi havayolu yolcu sayısı (1000)	3,1	3,5	3,9	4,3

¹⁰⁴ Gümüş, a.g.e, s..52-83.

¹⁰⁵ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye’nin Genel Ekonomik durumu ve Türkiye Ekonomik ve Ticari İlişkileri, Ağustos-2011

Limanlardaki yüklenen yük miktarı(milyon ton)	39,7	20,2	20,8	20,9
---	------	------	------	------

Kaynak =T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (İ GEME) http://www.itso.org/doc/pdf/country_reports/Suriye_ülke_raporu_2011.pdf

Suriye'nin Akdeniz kıyısında deniz ulaşımının ve ticaretinin yapıldığı 3 limanı bulunmaktadır. Bu Limanlar, Lazkiye, Tartus ve Banyas limanlarıdır. Petrol dış ticareti, Banyas, Lazkiye ve Tartus Limanları aracılığıyla yapılmaktadır. Hükümetin, Lazkiye Limanı'nın kapasitesini yirmi yıl içerisinde üç katına çıkartarak, liman kapasitesini 16 milyon tona çıkarma hedefi bulunmaktadır.¹⁰⁶ Limanların özelleştirme planı çerçevesinde, limanlar yüzde elli oranında özelleştirilmiştir.

Ülkede konut projeleri ve inşaat işleri, İmar ve İskan Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Suriye hükümeti, 2006 – 2010 yılları arasında gerçekleştirdiği reformlarla; konut, sulama, kanalizasyon, baraj gibi projeleri özel sektöre ihale etmiştir. İçme suyu şebeke projelerine 840 milyon dolarlık kaynak ayrılarak, projeler tamamlanmıştır.

Suriye'de Hava ulaşımı, Şam, Halep, Lazkiye şehirlerinde bulunan havalimanları ile sağlanmaktadır. 2006 yılında özel havacılık şirketlerine izin verilerek, özel havayolu şirketlerinin kurulması sağlanmıştır. Özel havayolu şirketi, Al Dimashpiya ve Shargiya faaliyetlere başlamıştır.

GSM operatörü olarak Spacetel ve Syriatel olmak üzere, iki GSM operatörü bulunmaktadır. 3.6 milyon sabit telefon hat sayısı, 7 milyon GSM abone sayısı mevcuttur. 150 bin olan internet kullanıcı sayısının ise, 2013'te 4 milyona ulaşması beklenmektedir. Hükümet bu alanda 2020'ye kadar, 8 milyar dolarlık yatırım yapmayı planlamıştır.¹⁰⁷

2.1.3.4. Sanayi

Suriye ekonomisinin büyük kısmını, petrol üretimi, madenler, tarım ve hayvancılıktan elde edilen gelirler oluşturur. Sanayileşme çalışmaları, 1950'li yıllarda devletin eliyle başlamıştır. 1970'li yıllarda devletin sosyalist politikalarıyla Ağır sanayi

¹⁰⁶Deik, Suriye 2010 Raporu, s-7

¹⁰⁷ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik durumu ve Türkiye Ekonomik ve Ticari ilişkileri , Ağustos-2011

yatırımları hız kazanmıştır. 1990 Yılına kadar özel sektörün sanayideki payı sınırlı kalmıştır. Devlet bu yatırım politikasından dolayı, kendi imalat sanayinin ve sektörlerinin üretimini yaptıkları malların ithalatını yasaklamıştır. Yüksek Gümrük vergileriyle, yerli üreticinin korunmasına çalışılmıştır. Küreselleşen dünyada, yeni donanım ihtiyacı gerektiren işlerde, teknolojiye, bu politikalardan dolayı geri kalınmıştır. Sanayi sektörü, petrol başta olmak üzere, fosfat, tekstil, gıda-işleme, çimento, içecek, gübre, tütün sektörlerinden oluşmaktadır. Ağır sanayiler devletin kontrolünde yer alsa da, Tekstil, gıda, deri, kağıt ve kimyasallar özel sektörün aktif olduğu sektörlerdir. GSYH'in sektör dağılımında yüzde 27 ile madencilik, imalat ve elektrik sektörü yer almaktadır. Yüzde 25.9'unu tarım sektörü oluşturmaktadır. Tekstil, konfeksiyon, deri işlemeciliği yüzde 30'luk kısmı oluşturmaktadır. Suriye'de işgücünün yüzde 20'si sanayide istihdam edilmektedir ¹⁰⁸

1991 yılında, 10 Sayılı Yatırım Kanunu'nun yürürlüğe girmesi, özel sektörün önünü bir nebze olsun açmıştır. Aynı yıl çıkarılan Yatırım Teşvik Kanunu ile ülkeye yabancı sermaye gelmesi teşvik edilmiştir. Bu kanunla birlikte birçok ülke Suriye'ye yatırım yapmıştır. Yabancı sermaye olarak yatırım yapan ülkeler Türkiye, Kuveyt, İran, Almanya, Suudi Arabistan, Lübnan, Mısır, Fransa, ABD, Rusya, Ürdün, İngiltere, Çek Cumhuriyeti, Belçika, Bulgaristan, Tayvan, Cezayir, Finlandiya, İtalya, İspanya, Kore Cumhuriyeti, Çin, Özbekistan, Bahreyn, Pakistan, Hollanda ve Kıbrıs Rum Kesimi'dir. 10 Sayılı kanun ile 1991 ve 2002 yılları arasında toplam yatırımın değeri 304 milyar Suriye lirasıdır. Bu yıllar arasındaki toplam yatırım içindeki sanayi yatırımlarının payı 287 milyar Suriye lirasıdır. Bu yıllar arasındaki toplam yatırımlarda kullanılan ithal makine ve ekipman değeri ise 146 milyar Suriye lirasıdır. Sanayi yatırımlarında 67.666 kişi istihdam edilmiştir. Yatırımlarda en çok proje sayısı tekstil, giyim ve hazır giyim sektörlerinde gerçekleşmiştir. ¹⁰⁹

2004 yılında yürürlüğe giren AB Ortaklık Anlaşması, Suriye sanayisinin gelişmesine pozitif etki yapmıştır. Suriye sanayinin modernizasyonu sağlanmıştır. Devlete ait zarar eden fabrikaların, yerli ya da yabancı özel şirketlere işletme hakkının verilmesiyle, rekabetin ve istidamın gelişmesi sağlanmıştır. Suriye Hükümeti ağır sanayiye özel sektör yatırımlarına açmak için girişimlerde bulunmuştur. Özel sektörün sanayideki payının yavaş artmasının en

---

¹⁰⁸ Yücel, a.g.e, s. 67

¹⁰⁹ Deik, Suriye raporu , 2010, s.5.

büyük nedeni, finansman yokluğudur. Finansman ihtiyacını karşılayacak kaynaklar Suriye’de bulunamamakta ve devlet karşılamak istememektedir.¹¹⁰ Suriye’nin kısa ve orta vadedeki sanayi stratejisi; Suriye’nin bir tarım ülkesi olması nedeniyle tarıma dayalı sanayi kollarına ve tekstil sektörüne yatırımlardır. Strateji kapsamında çimento, gıda ve seker üretimi gibi yerel hammaddeye dayalı sanayilerin gelişmesine öncelik verilmiştir. İthalata alternatif teşkil edecek yatırımlara önem verilmektedir. Ayrıca mevcut olmayan sanayi kollarının hayata geçirilmesi için çalışmalar yoğunlaştırılmıştır

Suriye Hükümeti, sanayi sektörünün geliştirilmesi için birçok yatırımlarda bulunmuştur. Bu bağlamda Şam, Halep ve Homs’ta üç ayrı organize sanayi bölgesi kurulmuştur. Der Ezzor bölgesinde dördüncü bir sanayi bölgesinin oluşturulma çalışmaları devam etmektedir.

Suriye, çimento sektöründe faaliyette bulunan fabrikalar Halep’te El-Sahba, Arap ve Homs’ta Rastan, Şam’da Adra yer alır. Suriye’de son yıllarda gelişen hafif sanayiinde, ağaç işleri, mobilya, kağıt, kimyasal maddeler, boya, dayanıklı tüketim maddeleri, madeni eşya, toprak eşya, mekanik makine, inşaat malzemeleri, büro malzemeleri ve elektrik malzemeleri imalatı kolları yer almaktadır.¹¹¹

İlaç sektöründe 45 ilaç üreticisi firma faaliyet göstermektedir. Bu firmalardan 36 tanesi uluslararası ilaç firmalarının lisansı altında faaliyet göstermektedir. Ülkedeki ilaç üretimi iç talebin yüzde 90’ını karşılamaktadır. Suriye Sağlık Bakanlığı, 18 hastanenin modernizasyonu için, Avrupa Yatırım Bankası ile 100 milyon Euro’luk bir kredi Anlaşması imzalamıştır. Ülkede tıbbi ekipman üretiminde büyük sıkıntı bulunmaktadır. Hükümetin ülkenin çeşitli bölgelerinde yeni hastane inşa etme planları bulunmaktadır.

Son yıllarda sanayiye, yeni önemli sektörler eklenmiştir. Petrokimya sektörü iki yeni rafineri ile faaliyete başlamıştır. Suriye-İran ortaklığı ile Dumeir’de 2004 yılında faaliyete giren rafineriler, 7.2 milyon Dolara mal olmuştur. Rafinerilerde günde 220.000 varil ham petrol işlenecektir. Deterjanın önemli hammaddesi sayılan lineer alkol benzate LAB fabrikası Şam’ın güneyindeki Deir Ali bölgesinde kurulmuştur. 2004 yılında kurulan fabrikanın

---

¹¹⁰ A.g.e, s. 6.

¹¹¹ A.g.e, s.67.

maliyeti 44 milyon doları bulmuştur. Yıllık üretim kapasitesi 40.000 ton olan fabrika, Suriye'den Daaboul Group, Suudi Arabistan'dan al-Rajihî ve International Finance Corporation (IFC) ortaklığı ile kurulmuştur. Otomotiv sektörü, son dönemde ülkedeki gelişen önemli sanayi kollarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Suriye'de araba satışları 2004-2006 arasında yüzde 37 oranında artış kaydetmiştir. İranlı girişimcilerin sanayide yatırım çalışmaları bulunmaktadır. İranlı girişimciler, Cam fabrikası, çimento fabrikaları, ülkenin kuzey doğusunda dokuma fabrikası kurmaya çalışmaktadırlar. Türk yatırımcıların özellikle ülkenin kuzeyinde bulunan Halep'te yatırımları bulunmaktadır.

Özelleştirmede hükümet yavaş hareket etmektedir. Sanayi Bakanlığı, kendisine ait sanayi kuruluşlarının idaresini özel sektöre satarak leasing yolunu tercih etmektedir. Der Ezzor yöresindeki kağıt fabrikası için Avusturyalı Vimpex firması ile yapılan anlaşma üzerine bakanlık, Hama Demir çelik Fabrikasından sonra, MDF ağaç fabrikası, Jeneratör, Reçel & konserve, ayakkabı ve deri boyama tesisleri için de, leasing sistemini uygulamayı planlamaktadır.

Suriye'nin sanayi ürünlerinde en büyük ithal kalemleri sırasıyla, elektriksiz makineler, nükleer reaktörler, kazan, makine ve cihazlar, aletler, parçaları, motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet ve motosiklet, demir ve çelik ürünleri, elektrikli makineler, plastik ve plastik mamulden eşya, dokumaya elverişli suni ve sentetik liflerdir. Suriye'nin en büyük ihraç kalemleri arasında mineral yakıtlar, mineral yağlar, mumlar ve pamuk yer almaktadır.

Suriye sanayisinin geleceği bir yandan hükümet, diğer yandan kamu ve özel sektörler arasındaki koordinasyona bağlıdır. Ülkenin geçmişten gelen güçlü bir imalat sektörü var olmasına karşın, henüz global rekabetin getireceği riskleri kaldıracak kadar güçlü değildir.¹¹²

2.1.3.5. Suriye Ekonomisinde Bankacılık

Ülke bankacılık sistemi devletin tekelinde bulunmaktadır. Ekonomide yapılan ekonomik reformların etkisinin az olmasının nedenlerinden biride bankacılık sisteminin zayıf olmasıdır. Ekonomide ihtiyaç olan finansman ihtiyacını karşılamakta bankalar yetersiz kaldığından, hükümet bankacılıkta reform yaparak, 2002 yılında yasa ile özel bankacılık yolunu açmıştır. Özel bankalara, sigorta ve finansal hizmet şirketlerine, faaliyette bulunma,

---

¹¹² www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Sanayi.doc

ithalatı ve ihracatı finanse etme izni verilmiştir. Bankacılık yasası 2004 yılında yürürlüğe girmiş ve yabancı bankaların ülkedeki faaliyetleri başlamıştır.

5 Şubat 2006 tarih ve 810/15 T sayılı Başbakanlık Genelgesi ile, kara paranın aklanmasına ilişkin bir kararname kabul edilmiştir. Bu genelge ile, Merkez Bankasının modernizasyonu, kambiyo rejiminin reforma tabi tutulması ve faizlerin serbest bırakılması kararlaştırılmıştır. Genelgeye göre, Suriye'deki Bakanlıklar ve Devlet Kurumları ile yapılan anlaşmalarda, bütün kamu ve karma sektörün kredi anlaşmalarında ve ithalat ve ihracat sözleşmelerinde yer alan bedellerin ABD Doları yerine, Euro olarak ödenmesi zorunlu kılınmıştır. Commercial Bank of Syria tedbir olarak ödemelerde Euro'ya geçildiğini belirtmiştir.¹¹³

Ülkede banka sektöründe, 12 özel banka ve 6 adet kamu bankası faaliyet göstermektedir. Bankaların toplam şube sayısı 442'ye ulaşmıştır. Özel bankalara izin veren bankacılık yasasının çıkmasıyla, Bemo Saudi Fransi Bankası, Suriye Byblos Bankası, Suriye ve Deniz Aşırı Ülkeler Bankası, Suriye Arap Bankası, Uluslararası Ticaret ve Finans Bankası, Suriye Audi Bankası, Suriye Körfez Bankası faaliyete başlamıştır. Temmuz 2009 tarihinde Başbakan Yardımcısı Abdullah Dardari tarafından yabancıların bankalarda sahip olmasına izin verilen payın, yüzde 49'dan yüzde 65'e çıkarıldığı açıklanmıştır. Ülke ekonomisine katkı yapması beklenen ve ülkede önemli yere sahip olan Şam borsası, 9 Mart 2009'da faaliyete başlamıştır.¹¹⁴

2005 yılında Suriye hükümeti tarafından serbestleşmesine izin verilen sigortacılık sektöründe yedi şirket faaliyet göstermektedir. Suriye sigortacılık sektörü yeni olmakla beraber gelişeceği öngörülen bir sektör olarak görülmektedir.

2.1.4. Dış Ticaret

Suriye'nin dış ticaret politikası son yıllarda ithal ikamesine dayanmaktadır. Reform çalışmalarına rağmen, ağır gümrük düzenlemeleri ve bankacılık sektörünün gelişmemiş olması gibi nedenlerle ihracattaki büyüme sınırlı kalmıştır. İmalat sektöründe çeşitlilik

---

¹¹³ Deik, Suriye raporu, 2010, s.7.

¹¹⁴ Karaca dağ, Kalkınma Ajansı, **Suriye Ülke raporu**, Şanlıurfa Yatırım Destek Ofisi, Nisan 2010.

sağlanmakla birlikte, birçok ürün hala gelişen piyasaların benzer ihraç ürünlerinin kalitesiyle rekabet edememektedir. IMF ekonomik gelişmeleri yerinde izlemekte, Suriye ekonomisini istikrarlı ve durağan bir ekonomi olarak tanımlamaktadır. Ülke ticaretinde, devletin etkin olduğu bir yapı mevcuttur. 1991 yılından itibaren Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle, Suriye'nin Ticaret yapısında da değişim olmuştur. Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu ülkeleriyle yapılan ticaret işbirliği büyük oranda azalmıştır.¹¹⁵ Bunun yanı sıra Avrupa birliği ile ticaret payı yükselmiştir.

Dünya'daki siyasi ve ekonomik değişim, Suriye ekonomisini ve ticaretini değişime zorlamıştır. Ekonomide beş yıllık ekonomik reform programları yapılarak, bu değişime ayak uydurulmaya çalışılmıştır. Özel sektörün ekonomideki etkinliğinin artması sağlanmıştır. 2002'de tarım ihracatı, çoğunlukla pamuk, arpa, buğday, canlı hayvan ve meyve üzerinden gerçekleşmiştir. Tarımın ihracattaki payı Yüzde 20 civarlarında iken, petrol geliri toplam ihracat gelirinin yaklaşık yüzde 70'ini göstermektedir. Ancak Suriye'nin bilinen petrol rezervleri 2 milyar varili geçmemekte; mevcut 600.000 milyar/varil rezervinin 10 yıldan az bir süre içinde tükenmesi beklenmektedir.¹¹⁶ 2001 yılından bu yana yüksek petrol fiyatları ve güçlü petrol dışı ihracat performansı sayesinde, Suriye'nin dış ticaret dengesi, bu süre içinde pozitif olurken, bu fazlalık aynı zamanda Suriye ithalatında da önemli ölçüde artışa neden olmuştur. Petrol ihracatından elde edilen kazançlar, hükümetin en önemli döviz kaynaklarından biridir. Suriye'nin başlıca ihracatı ham petrol ve petrol ürünleri, ham pamuk, giyim, meyve ve tahıl iken ithalatının büyük bir kısmı da sanayi, taşıt araçları, tarımsal alet ve ağır makineler için gerekli hammaddelerdir.¹¹⁷

Tablo 7

Suriye Dış Ticaret Yapısı (2002- 2009)

YILLAR	İHRACAT (milyar dolar)	İTHALAT (milyar dolar)
2002	6.1	4.9
2003	5.6	4.8
2004	7.2	6.9
2005	8.6	8.7
2006	10.2	9.3

¹¹⁵ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), **Suriye Ekonomisi ve Türkiye-Suriye Ekonomik ve Ticari İlişkileri**, Şubat 2002 Bülteni, s.45.

¹¹⁶ UNDP. (2008), Government of Syrian Arab Republic & United Nations Development Programme, s.4-7.

¹¹⁷ (www.globalsecurity.org, 11.10.2010).

2007	11.7	12.2
2008	12.5	14.4
2009	8.2	10.7

Kaynak: www.indexmundi.com/syria/exports.html

Tablo 7’de görüldüğü gibi, 2002-2006 yılları itibariyle, Suriye dış ticaret dengesinde fazlalık verirken, 2007 yılında gerçekleştirdiği ihracatı 2006 yılına göre %15 artarak 12 milyar dolar civarına ulaşmıştır. 2007 ithalatı, 2006 yılına göre %31 oranında artarak 12.2 milyar dolar olmuştur. 2009’da ihracat 8.2 milyar dolar, ithalat 10.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Suriye Uluslararası ekonomik krizden daha az etkilenmiştir. Suriye ekonomisi kriz ortamında petrol ihracatında etkilenmemiş, serbest piyasaya tam olarak uygulamadığı için ve dış borcu fazla olmadığı için Uluslar arası krizden etkilenmemiştir

2.1.4.1. İhracat

Suriye’nin ihracatını, büyük oranda ham petrol ve petrol ürünlerinden elde edilen gelirler oluşturmaktadır. Suriye’nin ihracat politikası, ihraç edilebilecek yerli mamul ve maddeleri teşvik suretiyle uygulanmaktadır. Suriye’de ihracat sadece belli maddeler için lisansa bağlıdır. İhracatçıların Suriye Ticaret Bankası nezdinde yapacakları döviz iade taahhüdüne bağlı ihracattan elden edilen döviz gelirleri, komşu ülkelerin para cinsi üzerinden Suriye Ticaret Bankası tarafından satın alınmaktadır. Malların ihracatından elde edilen gelirlerin, yüzde 75’i ihracatçının adıyla muhafaza edilmesi, yüzde 25’i de komşu ülkelerin para cinsi üzerinden Suriye Ticaret Bankasına satılması gerekmektedir. İhracatçılar, ihraç edilen malın Suriye Menşeli olduğunu gösteren belgeleri ilgili gümrük makamlarına sunmalıdır.¹¹⁸

Suriye, AB Ortaklık antlaşmasıyla, İtalya ve Fransa’ya petrol ihracatı gerçekleştirmektedir. Bu iki ülkeye gerçekleşen ihracat, Suriye’nin ihracatının yüzde 50’sini oluşturmaktadır. 2005 yılında yürürlüğe giren GAFTA’nın üyesi olan Suriye’nin ihracat yaptığı ilk beş ülke, İtalya, Fransa, Almanya, Irak ve Türkiye’dir. Suriye’nin ihracatında en önemli ürünleri, ham petrol, meyve-sebze, tekstil ve pamuk oluşturmaktadır. Tekstil ve pamuk, Suriye ihracatında yüzde 18,6 pay ile yüzde 40,9 paya sahip petrolden sonra ikinci

¹¹⁸ Müteahhitlik Sektörü Raporu (2010Yılı)[www.musavirlikler.gov.tr/.../Müteahhitlik %20 Raporu- ...](http://www.musavirlikler.gov.tr/.../Müteahhitlik%20Raporu-...)

sırayı almaktadır. 2007 yılı istatistiklerine göre, petrol yağları ve minerallerden elde edilen yağların toplam ihracattaki payı yüzde 32'dir ve önemli ihracat maddesidir. Motor ve uçak benzini yüzde 3,2 oranında onu takip etmektedir. Fueloil, zeytinyağı, canlı koyun ise toplam ticaret payında yüzde 2'lik kısmı oluşturmaktadır.¹¹⁹

Tablo 8

Suriye'nin En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke, 2009 (1.000 ABD Doları)

No	Ülke Adı	Değer	Pay (%)
1	Irak	2,697,089	25.74
2	Almanya	952,786	9.09
3	Fransa	675,262	6.45
4	İtalya	590,793	5.64
5	Suudi Arabistan	588,248	5.61
6	Mısır	363,166	3.47
7	Lübnan	349,530	3.34
8	Ürdün	347,173	3.31
9	İspanya	341,269	3.26
10	Türkiye	315,542	3.01
<i>Liste Toplamı</i>		<i>7,220,858</i>	<i>68.92</i>
GENEL TOPLAM		10,476,936	100,00

Kaynak: www.muşavirlikler.gov.tr/.../Müteahhitlik%20Raporu-...

¹¹⁹ Deik, .Suriye raporu, 2010, s.34.

2.1.4.2. İthalat

10 Sayılı Yatırım Yasası uyarınca, Suriye'nin ithalat politikası; ham madde, tıbbi ve laboratuvar cihazları, yedek parça, makine, ekipman ve mühendislik ile bilimsel cihazların ithalatına izin verilmesi, yerli üretimi bulunmayan gıda maddeleri ve tarımsal ürünlerin ithalatına izin verilmesi, yerli üretimi bulunan maddelerin ithalatını kısmak veya mümkün olduğunca asgariye indirilmesi¹²⁰, İthalatının kısıtlanması, temel veya lüks olduklarına bakarak ithal mallarını değişik gümrük vergilerine tabi kılınması, ithalatın büyük bir bölümünün ihracat gelirleriyle finanse edilmesidir. Ülkede, Narkotik ürünler, mobilya ve silah ithalatı yasaktır. İsrail mallarının ülkeye girişi de yasaklanmıştır. Tütün, çelik, buğday gibi bazı temel ürünlerin ithalatı devletin ya da devlet tarafından görevlendirilmiş özel kuruluşların tekelinde bulunmaktadır.¹²¹

Tablo 9

Suriye İthalatında İlk 10 Ülke Aralık 2009 (bin \$)

No	Ülke Adı	Değer	Pay (%)
1	Ukrayna	1,607,763	10.54
2	Çin	1,295,046	8.49
3	Türkiye	1,159,350	7.60
4	Rusya	916,012	6.00
5	Mısır	865,668	5.67
6	Güney Kore	788,384	5.17
7	Suudi Arabistan	617,569	4.05
8	İtalya	550,868	3.61
9	Brezilya	491,697	3.22

¹²⁰ Müteahhitlik Sektörü Raporu (2010Yılı)www. müşavirlikler.gov.tr/... /Müteahhitlik %20 Raporu- ...

¹²¹ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2010, s.37.

10	A.B.D.	464,427	3.04
Liste Toplamı		8,756,784	57.39
GENEL TOPLAM		15,257,765	100,00

Kaynak : www.musavirlikler.gov.tr/.../Müteahhitlik%20Raporu-...

Suriye'nin ekonomi politikaları doğrultusunda bazı ithal ürünleri, şeker, sarı mısır, sanayi için ağırlığı 5 tonu geçmeyen yük araçları, demir veya çelikten çekilmiş teller, polietilen, dökme demirden dikişsiz tüp ve borular, zeytin küspesi, yemdir. Ağırlığı 1000 kg. kadar olan şahıslara mahsus araçlar ve silindir kapasitesi 1000-1500 cm³ arasındaki kıvılcımla yürüyen araçlar gibi ülkede üretilmeyen veya ülkedeki üretimin ihtiyacı karşılayamadığı maddelerden oluşmaktadır.

Suriye'nin en çok ithalat yaptığı ülke Ukrayna'dır. Diğer en çok ithalat yapılan ülkeler sırasıyla, Çin, Türkiye, Rusya ve Mısır'dır. Suriye'nin, Ortadoğu da ihracat bakımından en büyük ortağı Lübnan ve Suudi Arabistan, ithalat bakımından ise Ürdün ve Suudi Arabistan'dır.¹²² Suriye'nin başlıca ürün bazında ithal kalemleri ise makine, metal ve metal ürünleri ve nakil vasıtaları, ve gıdadır. Makine-teçhizat gibi yatırım malları, Almanya başta olmak üzere, Japonya, İtalya ve Türkiye'den gelirken, ara malların büyük bir kısmı ise Türkiye, İspanya ve İtalya'dan ithal edilmektedir. 2002 yılı itibariyle Suriye ithalatının yüzde 24'ü AB'den, yüzde 16'sı Asya Ülkelerinden, yüzde 11'lik kısmı da Arap ülkelerinden gerçekleşmiştir. Suriye'nin ithalatındaki belli başlı ülkeler İtalya, Almanya, ABD, Çin, Güney Kore, Ukrayna ve Türkiye'dir.¹²³

¹²² Kalaycıoğlu, S. (2002). Suriye Ekonomisi. Kalaycıoğlu, S. ve Ruben, E. B. (Ed.). *Ortadoğu Ekonomileri*. Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları. İstanbul

¹²³ Gümüş, Ertuğrul,. (2006). *1980 Sonrası Türkiye - Suriye Ekonomik İlişkilerinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Enstitüsü. İstanbul2006, s.38.

2.2. SURİYE'NİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ

2.2.1 ABD VE İSRAİL İLE İLİŞKİLER

ABD Suriye ilişkileri, daima gergin bir ortamda devam etmiştir. İki ülke arasındaki gerginlik konuları Arap-İsrail Çatışması, Golan Tepeleri'nin işgali ve Irak Savaşı olmuştur. Suriye bağımsızlığını ilan ettikten sonra, 1941 yılında ABD Suriye'nin bağımsızlığını tanımış ve konsolosluk açmıştır. 7 Eylül 1944 tarihinde, Amerika Birleşik Devletleri, Şam Konsolosu olarak George Wadsworth'u diplomatik misyon olarak atamıştır. İkinci dünya savaşından sonra ABD, dünya siyasi arenasında aktif rol üslenmeye başlamıştır. Avrupa ülkelerinin ikinci Dünya savaşı sonrasında çöküşü ile birlikte ABD, Ortadoğu ülkelerinde aktif hareket imkanı bulmuştur. Suriye'de birçok darbe, ABD'nin yardımlarıyla meydana gelmiştir. 1949'da Ortadoğu'nun ilk modern askeri darbesi, CIA yardımıyla General Hüsnü Zaim tarafından yapılmıştır. Bu darbe ABD'nin Ortadoğu politikasında İsrail yanlısı olduğunu ve böyle hareket edeceğini ortaya koymuştur. Darbe ile Suriye Demokrasi hareketlerinin son bulmuş, ABD kendi çıkarlarına uygun her hareketi destekleyeceğini Ortadoğu'ya göstermiştir. Darbeden sonra General Hüsnü Zaim Amerikan çıkarlarını savunarak, İsrail ile ateşkes ilan edip Filistin deki askerlerini çekmiştir. Amerikan petrol şirketi Aramco ile Tapline antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşma, Irak petrolünün Akdeniz'e Suriye üzerinden pompalama antlaşmasıdır.¹²⁴

ABD-Suriye ilişkileri Hafız Esad'ın 1970 yılında iktidara gelişinden sonraki dönemde inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. ABD'nin Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki etkinliğini sınırlamaya çalıştığı dönemde, Suriye Sovyetler Birliğinin en önemli bölgesel müttefiklerinden biriydi. ABD'nin Ortadoğu Barış Süreci nedeniyle Suriye ile dönemsel işbirliği yapması, ABD açısından büyük çaplı olmasa da bazı getiriler sağlıyordu. 1973 Yom Kippur Savaşı sonrasında, 1974'te İsrail ve Suriye arasında sınır düzenlemesine ilişkin anlaşma imzalanmıştır. Suriye 1979 yılında ABD'nin "teröre destek veren devletler" listesine alınmıştır. ABD, 1986 yılında bir İsrail uçağının bombalanması girişiminde Suriye'nin parmağı olduğu gerekçesiyle büyükelçisini geri çekmiştir. Ancak bir sene sonra Suriye'nin Ebu Nidal örgütünü ülke dışına çıkarması ve Lübnan'da rehin alınan ABD'linin

---

¹²⁴ Abdullah, a.g.e, s. 50 – 51.

kurtarılmasında yaptığı yardım karşılığında ilişkiler yeniden büyükelçilik seviyesine çıkarılmıştır.¹²⁵ 1990’larda ve Başkan Bill Clinton döneminde ilişkiler iki yönlü devam etmiştir. Suriye ABD’nin bir yandan “teröre destek veren devletler” listesinde yer alırken, diğer yandan ABD’nin İsrail-Suriye arasındaki arabuluculuk rolü devam etmiştir. George H. W. Bush ve Bill Clinton dönemlerinde Saddam Hüseyin’i çevrelemek, Barış Süreci’ni canlandırmak, enerji güvenliğini korumak ABD’nin öncelikleriydi. Bütün bunlar Suriye ile diyalogu zorunlu kılmıştır.¹²⁶ İki kutuplu sistemin son bulması taraflar açısından yeni işbirliği gerekliliği doğurmuştur. ABD, Sovyetler Birliğinin yıkılışını, Golan Tepeleri sorununu çözmek açısından bir fırsat olarak görmüştür. Sovyetler Birliğinin yıkılışı, Suriye’nin uluslararası askeri ve siyasi desteğini kaybetmesi demektir. Bu ortamda Suriye’nin sorunlu ilişkilere sahip olduğu Batı ve ABD’ye yönelik yeni bir açılım sergilemesi gerekmiştir. Bu değişiminin ilk sonucu, Suriye’nin birinci Körfez Savaşı’nda koalisyon kuvvetleri içinde yer alarak ABD’ye destek vermesi olmuştur. Suriye, desteği karşılığında Lübnan’da rahat hareket etme konusunda, ABD’nin yeşil ışığını almıştır. Lübnan’daki Suriye karşıtı grupları ülke dışına çıkardı.¹²⁷ Aynı zamanda Suriye, İsrail ile barış sürecine katılma kararı verdi. 1991 yılındaki Madrid Barış Konferansında Suriyeli ve İsrail yetkililer görüşmeler yapmıştır. Bu süreçte ABD-Suriye arasında üst düzey birçok ziyaret gerçekleşmiş ve ekonomik ilişkiler paralel olarak gelişmiştir.¹²⁸ Bill Clinton’ın 2000 yılında, Suriye eski lideri Hafız Esad ve dönemin İsrail Başbakanı Ehud Barak arasında Cenevre’de Golan Tepeleri sorununun çözümünü ilgili arabuluculuk görüşmelerini yürütmüştür. Bu girişim çözüme çok yaklaşmışken Suriye’nin Galile Gölü’ne çıkışını sağlayacak yaklaşık 100 metrelik bir sınır düzenleme sorunu nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Suriye Irak’ın istikrar ve güvenliğine katkı yapmadığı gibi, 2001 yılında George Bush’un başkanlık görevini üstlenmesiyle beraber “diyalogu dışlamayan gergin ilişki” modeli uzun yıllar sonra ilk kez değişmeye başlamıştır. ABD’de Yeni Muhafazakâr ekibin Suriye

---

¹²⁵ Engaging Syria? U.S. Constraints and Opportunities”, *International Crisis Group*, Middle East Report No. 83, 11 Şubat 2009.

¹²⁶ Mona Yacoubian, Scott Lasensky; “Dealing With Damascus”, *Council on Foreign Relations*, CSR NO. 33, Haziran 2008.

¹²⁷ O dönemde ülkenin en güçlü Suriye karşıtı ismi olan General Michel Aoun’a karşı askeri operasyon düzenlenerek sürgüne gönderilmiştir.

¹²⁸ Engaging Syria? U.S. Constraints and Opportunities”, 11 Şubat 2009.

politikasının hedefi, baskı, izolasyon ve tehdit, askeri saldırı, rejim değişikliği yolu ile Şam'ın bölgesel politikalarında değişim sağlamak olmuştur.

11 Eylül saldırılarının ABD'nin Ortadoğu vizyonu ve tehdit sıralamasında yarattığı değişim, ilişkileri daha gergin bir noktaya taşımıştır. 11 Eylül sonrasında Ortadoğu Barış Süreci ABD'nin bölge önceliği olmaktan çıkmıştır. İsrail-Suriye barış görüşmelerinin bu çerçevede geri plana atılması ABD'nin Suriye ile angajmana girme ihtiyacını ortadan kaldırıyordu. Bu dönemin ilk somut ürünü 2002 yılında ABD Kongresi'ne sunulan ve Suriye'ye ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulanmasını öngören "Suriye Sorumluluk Yasası" olmuştur.

Dönemin ABD Başkanı George Bush, "terörizmle mücadele için yeteri kadar çaba göstermediği" gerekçesiyle bir sonraki yıl yasa tasarısını imzalamıştır. Yaptırımların amacı, baskı ve izolasyon yoluyla Suriye dış politikasını değiştirmek olmuştur. İlişkileri daha da karmaşıklaştıran ABD'nin Irak'ı işgali olmuştur. Suriye, Irak işgaline başından itibaren karşı çıkmıştır. Suriye, ABD'nin kendi sınırlarındaki askeri varlığını, ülke güvenliği için tehdit görmüştür. ABD'nin iddiasına göre, Suriye sınırlarını direnişçilere açmıştır. ABD güvenlik birimleri raporlarına göre, Irak'ta yakalanan direnişçilerin büyük çoğunluğu ya Suriyeli ya da Arap ülkelerinden gelip Suriye sınırından Irak'a sızan kişilerden oluşuyordu. Sıcak takip kapsamında ABD'nin Suriye sınırlarına taşan saldırılarının yanı sıra, bölgesel ortamı fırsat gören İsrail'in eylemleri de olmuştur. 2003 yılında Hayfa'da İslami Cihad'ın üstlendiği terör saldırısına karşılık İsrail, Şam'ın yakınlarındaki bir bölgeyi örgüte ait olduğu iddiasıyla bombalamıştır. ABD, saldırıdan dolayı İsrail'i eleştirmekten kaçınırken, Suriye'nin terörizmle savaşta "yanlış tarafta" olduğu mesajını vermiştir. Suriye'ye gözdağı vermek için Beşar Esad'ın sarayı üzerinde İsrail uçaklarının uçurulması aynı dönemde gerçekleşmiştir. ABD, Suriye politikası konusunda AB'yi kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Ancak Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri suikastı Suriye politikası konusundaki dengeyi ABD lehine çevirmiştir. Refik Hariri ile yakın ilişkileri bulunan Fransa Cumhurbaşkanı Chirac'ın yanı sıra diğer Avrupa ülkeleri de, suikastta parmağı olduğunu düşündüğü Suriye ile ilişkileri askıya almıştır. AB ile Suriye arasındaki Ortaklık Anlaşması rafa kaldırılmıştır. Baskı politikası üzerinde sağlanan uzlaşma Suriye'yi yoğun bir uluslararası baskı altında bırakmış ve süreç Suriye'nin Lübnan'daki askerlerini tamamen geri çekmeye kadar gitmiştir.

İsrail'in Suriye topraklarına yönelik saldırısıyla başlayan ABD-Suriye ilişkilerindeki kriz dönemi, sürekli hale gelmiş ve Suriye'nin uluslararası sistemde oldukça yalnızlaşmasına yol açmıştır. Eylül 2004'te BM'nin aldığı 1559¹²⁹ sayılı kararı ise krizi tırmandırıcı işlev görmüştür¹³⁰. ABD'nin Suriye'ye yönelik baskı politikalarını Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) çerçevesinde değerlendirdiğimizde, ABD-Suriye ilişkilerinin Beşşar Esad'ın ülke içinde yapmaya çalıştığı reform sürecine etkisini anlamamız daha kolaylaşacaktır

Suriye yönetiminde tüm diyalogun kesildiği ve sadece “sopanın” yer aldığı tek boyutlu ilişki modelinin Obama ile beraber değişeceği beklentisi bulunmaktaydı.¹³¹ Obamanın, ABD başkanlık koltuğuna oturur oturmaz, ilk icraatlarından biri Ortadoğu Özel Temsilciliği'ne George Mitchell'i atamak olmuştur. Bu atama, Bush döneminde ikinci plana düşen Ortadoğu Barış Süreci'nin yeniden ABD'nin bölgesel öncelikleri arasına gireceğinin işareti olarak algılanmıştır. Suriye ile ilişkilerde değişim beklentisi yaratan bir diğer unsur ise, yeni yönetimin Ortadoğu Barış Süreci'nin farklı ayakları arasında İsrail-Suriye barışına öncelik veren yaklaşımıdır. Karmaşık ve çözümü zor olan İsrail-Filistin Sorunu ile başlamak daha işi başında başarısızlığa neden olabilir. “Önce Suriye” sorunu çözülerek İsrail-Filistin meselesi için daha uygun koşullar yaratılabilir. İsrail çevresinde güvenli bir ortam sağlanarak, Suriye'nin soruna ilişkin “yapıcı olmayan” yaklaşımı engellenebilir.

Obama başkan seçildikten sonra ilk kutlayanlardan biride, Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad olmuştur. Olumlu jestlerin ardından küçük çaplı da olsa bazı somut adımlar gelmeye başlamıştır. Bunlar içinde en önemlisi ABD Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör John Kerry'nin gerçekleştirdiği Şam ziyareti olmuştur. Suriye'nin resmi El Baas gazetesi, Suriye Ulaştırma Bakanı Yarub Bedr'e dayandırdığı haberde, ABD Ticaret

¹²⁹ BM, 2004 aldığı 1559 sayılı kararda Lübnan'daki tüm yabancı güçlerin çekilmesini militanların silahsızlandırılmasını istemiş, İsrail ve Suriye bu karar uyarınca kuvvetlerini ülkeden çekmişti. Bilindiği üzere, Lübnan'da yaklaşık 20-25 bin Suriye askeri bulunmaktadır. Ortadoğu'da özellikle İsrail'e karşı oldukça stratejik bir güç varlığına sahip olan Suriye'nin, Lübnan'da asker bulundurduğu bölgelerde Hizbullah ve Hamas militanlarının eğitildiğini savunan ABD, bu konuda Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nde iddiasına ilişkin girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda, 2 Eylül'de, ABD'nin önerisi 9 Ülkenin desteğiyle kabul edilmiştir. Fakat Suriye yanlısı mevcut Lübnan yönetimi Suriye askerlerinin çekilmesini istememektedir. Lübnan Başbakanı Emil Lahud, "Suriye birlikleri, Ülkemizin güvenlik ve istikrarında önemli ve meşru bir faktördür" açıklaması ile Suriye'nin Lübnan'daki varlığına bir anlamda meşruiyet kazandırmaktadır. Fakat ABD basta olmak üzere birçok Avrupa Birliği (AB) Ülkesi ve son olarak da Kuveyt, Ordun gibi Arap Ülkeleri, Suriye ve Lübnan'ın BM Güvenlik Konseyi kararına uyması gerektiği yönünde açıklamalar yapmışlardır.

¹³⁰ Athloğlu, a.g.e, s. 128.

¹³¹ Orsam, **ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü**, makale s-5.

Bakanlığının yıllardır hizmet dışı olan Suriye Havayollarına ait iki adet Boeing 747 tipi uçağın yedek parçalarını sağlamayı kabul etmiştir. ABD Hazine Bakanlığı, Suriyeli bir vakfa 500,000 doların aktarılmasına izin vermiştir. İlk bakışta fazla anlam ifade etmiyor gibi görünen bu adımlar, ekonomik ambargo kapsamında düşünüldüğünde önem artmaktadır.¹³²

Obama dönemi ile beraber ABD-Suriye ilişkilerinde yumuşamayı gerekli kılan faktörler şu şekildedir: ABD'nin Obama dönemi Ortadoğu öncelikleri Irak'tan çekilme, İran nükleer sorunu ve Ortadoğu Barış Süreci olacaktır. Bu konularda başarı sağlamak için Suriye'nin işbirliği kilit önem taşıyacaktır. Suriye, Irak'ta yumuşak geçiş için katkı sağlayabilir. HAMAS-El Fetih arasındaki uzlaşma sürecinde aktif rol oynayabilirdi. İran ile arasına mesafe koyması sağlanabilirse ABD tarafından "olumsuz" olarak ifade edilen İran'ın bölgesel rolü sınırlanmış olur. Zayıflayan İran'ın nükleer sorun konusundaki eli zayıflardı. Bush dönemi "baskı ve izolasyon" politikaları çözüm üretmediği için ABD, bazı kazanımlar elde etmekle beraber Suriye'nin bölgesel rolünde arzuladığı değişimi sağlayamamıştır. İran'la ilişkisini sınırlamak isterken, Suriye'yi daha çok bu ülkeyle ittifaka zorlamıştır. Irak'ın güvenlik durumunda sağlanan iyileşme, Suriye ile kriz çıkaran başlıklardan birini ortadan kaldırmıştır. Suriye, ABD açısından Ortadoğu'da bir yandan sorunun merkezinde yer alırken diğer taraftan çözümün de merkezinde yer almaktadır. Suriye'nin bölgeye bakışı ve politikaları ABD ile örtüşmemektedir. Bu durum ABD ile sürekli gergin ve sorunlu ilişki modeli doğurmaktadır. Ancak Suriye diğer birçok devletten farklı olarak baskının çok yoğunlaştığı, ilişkilerin kopma noktasına geldiğini hissettiği anlarda geri adım atmakta, ABD açısından sorunların çözümünde aktif olarak yer almaktadır. Bu da ABD'nin her ne kadar bölge politikalarından hoşlanmasa da Suriye'yi tamamen göz ardı etmesini engellemektedir.

Suriye-İsrail ilişkileri uzun yıllardır olumsuz bir biçimde günümüzde kadar devam etmiştir. İki ülke arasındaki temel sorunlar: Orta Doğu genelindeki kutuplaşmada karşı cephelerde yer almaları, egemenlik ve sınır sorunları, birbirlerine yönelik güvenlik tehditleri, Lübnan'daki güç mücadelesi ve Filistin meselesidir. İsrail ve Suriye geleneksel olarak Orta Doğu'nun iki ayrı kutbunda yer almaktadırlar. İsrail'in kuruluşundan beri yapılan savaşlara Suriye de katılmıştır. Bu nedenle İsrail ile Suriye 60 yıldır rakip ve

---

¹³² ABD Senatörü John Kerry Şam ziyareti sırasında "ülkesinin bölgeye yönelik yeni bir diplomatik yaklaşım içerisine gireceğini ifade etmiştir. Ancak ülkesinin beklentilerini de sıralamıştır: "Hizbullah'ın silahsızlandırılması, Filistinliler ile ilgili sorunların çözümü bağlamında yardım ve Suriye'nin Lübnan'ın siyasi bağımsızlığına saygı göstermesi.

düşman birer devlet olmuştur. Halen İsrail ile Suriye arasındaki savaş durumu devam etmektedir. Ancak iki devlet arasındaki sorun, İsrail'in 1967 Savaşı sırasında Suriye toprağı olan Golan Tepelerini işgal etmesiyle ayrı zamanda bir egemenlik boyutu kazanmıştır. İsrail, Golan'u 1981 yılında işgal ettiğini ilan etmesine rağmen bu işgal dünya tarafından tanınmamıştır. Bu iki devlet 1980'lerden sonra daha sert bir biçimde mücadeleye yönelmiştir. Taraflar arasındaki bu güç mücadelesinin en somut yansımaları Lübnan ve Filistin'de görülmektedir. İsrail 2000 yılına kadar işgal altında tuttuğı Güney Lübnan'dan çekilinceye dek Suriye ile Lübnan üzerinde daha doğrudan bir güç mücadelesi yürütmüş olsa da, Lübnan'dan çekilmesinden sonra asil mücadele Hizbullah ile İsrail arasında gerçekleşmiştir. Suriye'nin Hizbullah ile yakın ilişkileri ve hatta İran'dan Hizbullah'a giden desteğinin anahtarını elinde tutması nedeniyle bu konu İsrail-Suriye ilişkilerinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Benzer bir şekilde, İsrail-Filistin sorununda Suriye, İsrail ile çatışma halinde olan Haması desteklemektedir. Hamas'ın lider kadrosundan pek çok önemli isim Suriye 'de ikamet etmektedir.¹³³

1967 Arap İsrail Savaşı sırasında, İsrail tarafından işgal edilen bölge stratejik, ekonomik ve su kaynakları açısından iki ülke için büyük önem taşımaktadır. Golan Tepeleri sorununu çözmeye yönelik adımlar atılmıştır. 1991 Madrid Konferansı ve 2000 yılında girişimler olduysa da sonuçsuz kalmıştır. İsrail-Suriye sınırı ve Golan Tepeleri'nde 1973 yılından bu yana herhangi bir çatışma olmamış, iki Ülke doğrudan karşı karşıya gelmemiştir. İki ülke arasında soğuk savaş bütün şiddetiyle devam etmektedir. İsrail ve Suriye arasındaki barış süreci 1990'lı yıllarda başlamış ve en son 2000 yılında, iki taraf arasında yürütülen barış görüşmeleri İsrail'in Golan Tepeleri'nden çekilmeyi kabul etmesi noktasına kadar gelmiş, ancak bir su kaynağının yakınındaki küçük bir toprak parçası nedeniyle görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. O dönemden bu yana iki ülke arasında gerginlikler, karşılıklı suçlamalar ve hatta askeri saldırılara varan bir süreç yaşanmıştır.¹³⁴ 1967 Savaşında İsrail tarafından işgal edilmiş olan ve 1860 km²' lik yüz ölçüme sahip bir alandan oluşan Golan Tepeleri'nin bir bölümünden 1973 Savaşında

---

¹³³ Erkmen, Serhat, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, (ASAM), Suriye-İsrail Görüşmeleri ve Türkiye'nin Rolü, 23 Mayıs 2008, s.1.

¹³⁴ Oytun, Orhan., "Suriye Arap Cumhuriyeti" Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Siyasal ve Ekonomik Yapılanması, D15 Politikası, İç ve Dış Politik Tehditler, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Ankara, Ekim-2006, s.15.

çekilmiş olmasına rağmen, 1250 km²' bölümünde bu devletin işgali sürmektedir. Golan bir tarafta İsrail'in Gelilee bölgesine diğer taraftan Suriye'nin güney batısında Şam'a giden güzergâhta bulunmaktadır. Golan su kaynaklarının bulunduğu bir bölgede bulunmakta ve Teberiyeye gölünü besleyen sular buradan doğmaktadır. Golan bölgesi İsrail'in artan su ihtiyacı'nın üçte birini karşılamaktadır. Golan Tepeleri Suriye'ye geri verildiğinde, Suriye'nin Teberiyeye gölüne 12 km'lik sınırı olacaktır. Oldukça stratejik bir konuma sahip olan Golan'dan İsrail güvenlik nedeniyle vazgeçmek istememektedir. Bu bölgeye yerleştirdikleri dinleme istasyonlarıyla Suriye'deki ve bölgedeki gelişmeleri izleme olanağına sahip bulunmaktadırlar. Suriye'nin on dördüncü ili olan Golan'da, Dürziler, küçük bir Hıristiyan grubu ve yine az sayıda Sünni Müslüman yaşamaktadır. 1967'de işgal sırasında yaklaşık 150.000 kişi Golan'ı terk etmek zorunda bırakılmıştır. Yurtlarına geri dönmeyi bekleyen bu insanların sayısı 400.000'e ulaşmıştır. İsrail'in 1967'den beri 33 Yahudi yerleşim merkezi kurduğu Golan'a yerleştirilen Yahudi sayısı 18.000'e ulaşmış bulunmaktadır. İsrail'in güvenlik gerekçesini reddeden Suriye başkent Şam'a sadece 35 km uzaklıkta olan Golan'ın asıl kendisi için önemli olduğunu savunmaktadır. 1974 Ayırma Anlaşmasıyla Golan'ın yüzde 70'inin denetimini alan İsrail, 1981'de bu bölgeyi işgal etmiştir.¹³⁵

Suriye'nin ve İsrail'in arasındaki askeri güç dengelerini kendi lehine üstün tutması ve 2005 Nisan'da Suriye Ordusu'nun Lübnan'dan çekilmesi, Suriye yönetiminin dış politikadaki askeri caydırıcılığını da sınırlamıştır. Beşşar Esad döneminde İsrail'in, Suriye topraklarına yönelik ilk saldırısı 4 Ekim 2003'te gerçekleşmiş ve İsrail Hava Kuvvetleri (IAF) Filistin eğitim kampı iddiasıyla Şam yakınlarındaki bir bölgeyi bombalamıştır. Bu saldırının Yom Kippur Savaşı'ndan (1973) beri ilk kez gerçekleşmiş olması,¹³⁶ Suriye'nin son yıllarda askeri olarak güç kaybettiğinin kanıtı olarak gösterilebilir. 2007 Eylül ayında ise Suriye Savunma Bakanlığı yetkilileri, İsrail savaş uçaklarının ülkenin hava sahasını ihlal ettiğini ve Suriye hava savunma sistemlerinin ihlal gerçekleştiren uçaklara ateş ettikleri ve ülke hava sahası dışına çıkmaya zorladıklarını belirtiyordu.¹³⁷ Saldırıdan bir süre sonra İsrail mercileri

---

¹³⁵ Arı, Tayyar, "Geçmişten Günümüze ORTADOĞU", Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ağustos-2005, s.686.

¹³⁶ Athoğlu, Yasin, *Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi*, *Bilge Strateji*, 2009, s.78.

¹³⁷ "Air Defense Units Confront Israeli Aircrafts over Syrian airspace forcing them to Leave", *SANA*, 6 Eylül 2007,

saldırıyı kabul etti ve bir tesisin vurulduğunu açıkladı. Suriye Golan Tepelerinden vazgeçmiş gibi görünmüyor; ama İsrail ile savaştan kaçınmaktadır. Günümüze kadar İsrail'in Suriye'ye karşı göz korkutma politikaları devam etmektedir. Suriye'nin 2007 yılı boyunca Türkiye arabuluculuğunda, Suriye-İsrail gizli barış görüşmeleri yapıldığı haberleri İsrail gazetelerinden eksik olmazken, yine Şam-Tel Aviv hattında Eylül ayında yaşanan İsrail'in sınır ihlalleri ve karşılıklı olarak verilen askeri gözdağları ile birden bire yeniden savaş çanları duyulmaya başlanmıştır. Şu an için her ne kadar sular durgun gözüke de ibreler o kadar kararsız ki, önümüzdeki dönem için ne savaşı ne de barışı gösterebiliyor.

Suriye- İsrail barış, görüşmeleri 2007 yılından bu yana İsrail'in talebi ve Suriye'nin kabulüyle Türkiye tarafından yavaş ve sağlam bir şekilde örülerek bugünkü noktaya ulaştı. Ancak, burada altı çizilmesi gereken nokta, Beşşar Esad iktidara geldikten sonra birçok kez İsrail'le barış, yapmaya hazır olduğunu belirtmesine rağmen, girişimi İsrail'in başlatmasıdır

2.2.2. SURİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Suriye, Avrupa Birliği kurulmadan önce Avrupa ülkeleri ile yakın ilişkilere girmiştir. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte, İngiliz kuvvetleri ile kral Faysalın birlikleri beraber hareket ederek, Osmanlı ordusuna saldırması sonucunda Osmanlı ordusu geri çekilmeye mecbur bırakılmıştır. Suriye İngilizlere ve kral Faysal tarafından ele geçirilmiştir.

Suriye, San Remo konferansından sonra Milletler Cemiyeti tarafından resmen Fransız mandasına verilmiştir. Batılı ülkeler, San Remo konferansından önce imzaladıkları gizli antlaşma olan Sykec-Picot antlaşması ile Ortadoğu'yu paylaşmışlardır. İngilizler savaşarak aldığı Suriye'yi, antlaşma gereği Fransa'ya bırakmışlardır.

Fransa, ekonomiden, siyasete, eğitime kadar Suriye'de Farksızlaştırmaya gitmiştir. Fransa'nın bu hızlı değişim istekleri halkın tepkisine sebep olmuş, birçok

isyanlar meydana gelmiştir. İsyandar sonucunda Fransa 27 Eylül 1941'de, Suriye'yi bağımsız devlet olarak kabul etmek zorunda kalmıştır.¹³⁸ Fransa, iktisadi ve ekonomik çıkarlarında dolayı Suriye'den çekilmeyi geciktirmiştir. 5 Nisan 1946'da Fransa, Suriye'den tamamen çekilmiştir.¹³⁹ Suriye, Avrupa ülkeleri ile ilişkilerine devam etmiştir. Bu yıllarda sonra İngiliz ve Amerikan etkisinde kalmış, Suriye'de birçok darbe İngiliz etkisiyle meydana gelmiştir. 1970 yılında Hafız Esad darbesiyle Suriye, Rusya'nın etkisinde kalmış Avrupa'dan uzaklaşmıştır. Soğuk Savaşın son bulması, SSCB'nin çökmesi, değişen uluslar arası konjonktür içinde yalnızlaşması, Suriye'nin uluslar arası konjonktürde yerini gözden geçirmesine ve Avrupa Birliği ile ilişkileri geliştirmesine neden olmuştur.

Ekonomik entegrasyonunu sağlayan Avrupa Birliği, dünya siyasi alanında yeni işlevselci yaklaşıma uygun olarak 1990'lı yılların başından itibaren önemli gelişmeler kaydetmiştir. Kasım 1993'te Maastricht (Avrupa Birliği) Antlaşması ve Mayıs 1999 Amsterdam Antlaşması ile, AB güvenlik ve dış politikada ortak hareket etme kararı almıştır. Bu birleşme ve politikalar, ekonomik ve siyasi alanlarda ciddi gelişmelere sebep olmuştur. Avrupa Birliğinin bugünde sorunu olduğu siyasi sorunların başında geldiği terör, yasadışı göçün engellenememesi, siyasi istikrarsızlık gibi konularda komşu ülkeler için politika geliştirmeyi gerekli kılmıştır.¹⁴⁰ Avrupa Birliği bu siyasi politikası doğrultusunda, 12 Akdeniz ülkesini ile Serbest Ticaret Anlaşması yoluna gitmek istemiştir. 27-28 Kasım 1995'te Barselona gerçekleşen Avrupa-Akdeniz Konferansı'nda, 15 Avrupa Birliği ve 12 Akdeniz ülkesinin dış işleri bakanlarının imzaladığı Barselona Bildirgesi imzalanmıştır.

Barselona Bildirgesi, AB'nin Akdeniz ülkelerine yönelik politikası olarak Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (Euro-Mediterranean Partnership) adı altında somutlaştıran belgedir. 12 Akdenizli ülkesi, Cezayir, Kıbrıs, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye ve Filistin yönetimi bu anlaşmayı imzalamıştır. AB üyesi 15 Ülke ise; Belçika, Danimarka, Almanya, Yunanistan, İspanya, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, Portekiz, Finlandiya, İsveç ve İngiltere'dir. Avrupa-Akdeniz Ortaklığının temel belgesi Barcelona Bildirgesi, 28 Kasım 1995 tarihinde 27 bakan

---

¹³⁸ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.e., s.6.

¹³⁹ Abdullah, a.g.e., s.49.

¹⁴⁰ Tangor, Burak, "Avrupa Birliği-Suriye İlişkileri", Ortadoğu Siyasetinde Suriye, (haz.)Yılmaz Türel-Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara, Ekim 2004, s.419.

tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.¹⁴¹ Bildirge, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ekonomik ve mali, fikri, siyaset ve güvenli, sosyal, Kültürel ve beşeri olarak 3 alanda işbirliğini öngörmektedir. Ekonomik ve mali işbirliğinin amacı, AB lkeleriyle 12 Akdeniz lkesi arasında bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması ve böylece bölgesel refahın artmasıydı. Siyasi ve güvenli alanında, Akdeniz havzasında demokrasi ve insan haklarını temel alan ortak bir barış, istikrar bölgesi yaratılmak istenmiştir. Sosyal, Kültürel ve beşeri dayanışmanın artırılması ile, Avrupa-Akdeniz bölgesinde sivil toplumun gelişimi ve kültürel alışverişin artışı hedeflenmiştir.¹⁴²

Suriye Avrupa Birliği ilişkileri Barcelona Bildirgesi sonrasında, 21 Nisan 1998'de Brüksel'de başlamıştır. Hafız Esad, Avrupa-Akdeniz serbest ticaret bölgesi konusunda çekincelerini sürekli dile getirmiş, müzakerelerde diğer Akdenizli ortaklara göre yavaş ilerlemiştir. Bu yaklaşım Avrupa Birliğinin Barcelona Bildirgesinde ortaya koyduğu Siyasi, güvenli, ekonomik ve kültürel alanındaki işbirliğiyle, demokrasi ve insan haklarını alnında gelişmelere paralel olmamıştır. Sürecin yavaş işlemesinde, Suriye'de var olan devletçi ekonomik yapının etkisi olmuştur. Yönetici elite, demokratikleşme, insan hakları, sivil toplumun geliştirilmesi yönünde AB'den gelebilecek beklentilere karşı bir rahatsızlık oluşmuştur. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı sürecinin Ortadoğu'daki siyasi krizlerin, Arap-İsrail atışmasının etkisi altında kalarak beklenen gelişmeyi gösteremediği söylenebilir. 2000 yılında Suriye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinde gelişmeler olmuştur. Hafız Esad'ın 2000 yılında vefatı, Beşar Esad'ın başa geçmesi, Suriye-AB ilişkileri açısından yeni ve daha dinamik bir dönem başlatmıştır. Hafız Esad'ın vefatıyla Suriye ve AB, ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmek için yeni politikalar uygulamaya koymuştur. AB Komisyonu Başkam Romano Prodi şahsi ve AB adına baş sağlığı mesajı yayınlamıştır. Mesajında, Hafız Esad'ın ve ülkesine yaptđı hizmetlerin hatırlanacağını söyleyip ardından Hafız Esad'ın vefatından sonra da AB'nin Suriye yönetimi ve halkına verdiği desteği artıracadığını belirtmiştir. Bu mesaj, AB'nin Suriye'ye verdiği önemin ve gelecekteki ilişkilerin habercisi olmuştur. Fransa, AB'nin liderliğine ve ABD karşıtı bir vizyonla Hafız Esad'ın cenaze törenine devlet düzeyinde katılan tek AB yesi olmuştur. Bu jestiyle Fransa,

---

¹⁴¹ A.g.e, s.421.

¹⁴² Atlioğlu, a.g.e, s.108-109.

bölgedeki tarihsel misyonunu ve tecrübesini kullanarak, Şam'daki yeni iktidara yakın politikalar izleyeceğini göstermiştir.¹⁴³

Suriye yönetimine geçen Beşşar Esad uluslararası ortamdan tecrit edilmişliğini ve terörist devlet imajını yok etmek için, AB ülkeleri ile ilişkileri geliştirme ve işbirliğini arttırmayı önemli dış politika stratejilerinden biri haline getirmiştir. Bu sayede istediği ekonomik gelişimi ve reformlarını başarıya ulaştırmayı hedeflemiştir. Beşşar Esad, aynı zamanda Orta Doğu Barış Süreci ve Irak işgali sonrası hedef ülke olması başta olmak üzere, bölgesel gerginliklerde ABD ve İsrail'e karşı Arap dünyasından yana tavır alan AB ülkelerini siyasi bir denge unsuru olarak ABD karşısında kullanmak istemiştir.¹⁴⁴

Suriye, Avrupa Birliği ile ilişkilerine Barcelona Bildirgesi çerçevesinde 21 Nisan 1998'de Brüksel'de başlamıştır. Hafız Esad ile gerçekleşen 4 görüşmede fazla bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu görüşmeler Mayıs 1998'de Brüksel'de, ikincisi Ekim 1998'de Şam'da, üçüncüsü Mart 1999'da Brüksel'de, dördüncüsü Kasım 1999'da Şam'da gerçekleşmiştir. Beşşar Esad yönetime geçmesiyle görüşmeler devam etmiş, Aralık 2000'de Brüksel'de, Nisan 2001'de Şam'da ve Temmuz 2001'de Brüksel'de görüşmeler gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁵ Suriye ve Avrupa Birliği ortaklık görüşmeleri 12 tur sürmüş, Aralık 2003'te mutabakata varılmış, Ekim 2004'de paraflanmıştır.

Beşşar Esad'ın gerçekleştirmek istediği ekonomik liberalleşme ağırlıklı reform politikalarına bakıldığında, Avrupa Birliğinin etki alanında kaldığı görülmektedir. Gerçekleşen reformlarının, Avrupa – Akdeniz ülkeleri Ortak Antlaşmasının temel şartlarına uygunluğu görülebilmektedir. Reformlardan bazıları, tarafsızlık, serbest ekonomik bölgeye geçtikten sonra yapısal reform gerekliliği, Makroekonomik istikrar, yani ithalattaki engelleri kaldırarak dövizdeki reel devalüasyonla mücadele etmek, yabancı yatırımcıları çekmek için güven sağlamak, düşük ve istikrarlı enflasyon, ticaretin açıklığıdır. Reformlarla, Alım-satım vergilerinin aşağıya çekilmesi, Ticaretin liberalleşmesi sonucu elde edilen kaynakların etkin bir şekilde yeniden dağıtımını sağlamak için serbest düzenleyici sistem için adımlar atılmıştır. Zararın geçişini minimize etmek ve savunmasız grupları korumak için

---

¹⁴³ A.g.e, s. 108-109.

¹⁴⁴ Athloğlu, Yasin , **Beşşar Esad Suriye'sinde Reform, Demokratikleşme-Güvenlik İnkilemi**, Tasarı Yayınları, İstanbul, Ocak-2007, s.67-68.

¹⁴⁵ Tangor, , a.g.e, s.421.

kapsamlı sosyal güvenlik ağını oluşturulması, Dış borcun mümkün olduğu kadar en aza indirilmesi, yabancı yatırımcıların güvenini kazanmak için adımlar atılmıştır.¹⁴⁶

Suriye'nin 2004 yılında paraflandığı Ortaklık antlaşması, Lübnan sorunu, insan haklarına ilişkin sorunlar, uluslararası kararlara uyulmaması gibi nedenlerle Avrupa Birliği tarafından 2005 yılında dondurulmuştur. Suriye, son ekonomik gelişmeler neticesinde antlaşmanın yenilenmesi ve bazı maddelerin değişmesini istemektedir.

Avrupa Birliği, ekonomik çıkarlarında dolayı Suriye ile ilişkilerini devam ettirmiştir. Özellikle Fransa, bu konuda aktif rol oynamıştır. Avrupa Birliği Dış Politika Temsilcisi Javier Solana, Suriye ile bu yılsonunda ortaklık anlaşması imzalayabileceğini söylemiştir.¹⁴⁷ Suriye, Avrupa'nın istediği değişiklikleri yapmadığından dolayı imzalar atılmamıştır. Suriye'nin, AB ortaklığı dışında Avrupa ülkeleri ile antlaşmaları vardır. Suriye petrol ihraç ettiği İtalya ve Fransa vb. ülkelere yüklü miktarda petrol ihracatı yapmaktadır.

2.2.3 SURIYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

Büyük devletler, kendi coğrafyalarından uzak yerlerde kendi ulusal çıkarlarını korumak için sorunlara müdahil olurlar. SSCB kendi çıkarlarından dolayı dünyanın her yerinde politikalar üreterek etkili olmaya çalışmıştır. Rusya'nın Orta Doğu ile Güney Amerika politikalarını, ABD'nin BDT politikasına misilleme olarak kabul etmekte mümkündür. Batı'nın BDT coğrafyasındaki renkli devrimleri desteklemesi, Moskova'yı Çeçenistan politikası nedeniyle eleştirmesi ve Kremlin'in merkezîyetçi politikasını anti-demokratik olarak nitelendirmesi, Moskova'yı dış politikada başka dayanaklar aramaya sevk etmiştir. Bu nedenlerden dolayı Rusya Suriye'yi sürekli olarak desteklemiş ve ilişkileri geliştirmek istemiştir.¹⁴⁸ Sovyetler Birliği döneminde bölgeye ilişkin politikalar, ekonomik, ideolojik ve jeopolitik gerekçeler doğrultusunda şekillenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD ile

---

¹⁴⁶ Myrzaibraimov, a.g.e, s. 69-70.

¹⁴⁷ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Suriye Arap Cumhuriyeti" Suriye, Ekonomik Gelişmelerden Sonra, Suriye-Avrupa Ortaklık Anlaşmasında Değişiklik yapılmasını talep ediyor, Aylık Raporlar, Haziran-2008, s.4.

¹⁴⁸ Kamalov, İlyas, "Rusya Federasyonu" Rusya Federasyonu'ndaki Gelişmeler, Temel Sorunlar, Muhtemel Senaryolar ve Ana Aktörler, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Ekim-2006, Ankara, s.13.

birlikte SSCB de Suriye'nin bağımsız bir devlet olması gerektiğini vurgularken, Rusya 1947 yılında BM'de Filistin topraklarında bir İsrail devleti kurma hakkını tanıyan 181 sayılı kararın alınmasına büyük çaba harcamıştır. Sovyetler Birliğinin amacı, Fransa ve İngiltere'nin bölgeden çekilmesini sağlamak ve bu topraklara nüfuz etmek idi. Suriye'nin bu dönemde, ABD'yi değil Sovyetleri tercih etmesinin sebebi, İsrail ile ABD arasında ittifaktır ve bu Suriye'yi Sovyetlerle ittifaka zorlamıştır. Baas partisi Sosyalist parti oluşu, ülkeyi Sovyetlere yaklaştırmıştır. ABD'nin İsrail'in yanında yer alması, ideolojik olarak Moskova'ya yakınlığı, sahip olduğu jeo-stratejik konum, Suriye'yi Sovyetler Birliği'ne yaklaştıran sebepler olmuştur. Özellikle Türkiye ve Irak'la komşu olması Doğu-Batı dengesini korunması, SSCB'ye karşı "çevreleme politikasının" engellenmesi açısından çok önemlidir.

SSCB ile Suriye'nin ilk yaklaşması 1 Şubat 1946 yılında yapılan gizli antlaşma ile başlamıştır. 1 Nisan 1950 yılında imzalanan saldırmazlık paktı antlaşması ile ileri bir boyut kazanmıştır. Bu antlaşmalarla SSCB, Suriye'yi uluslararası siyasi ve diplomatik destek verecek ve ayrıca Suriye ordusunun kurulması konusunda her türlü desteği sağlamayı taahhüt etmiştir. Suriye siyasi tarihi, darbelerle boyut kazanırken, 1954 yılında Baas partisinin iktidarı ele alması, ülkede SSCB etki alanını iyice yerleştirmiştir.

ABD, İkinci Dünya Savaşından sonra dünyada daha aktif olmak istemiştir. NATO, CENTO, SEATO gibi teşkilatlarının kurulması ABD'nin etki alanını artırmıştır. Birçok devletle stratejik işbirliği kurmuştur. Bunlar NATO'da Türkiye, CENTO ve SEATO Pakistan, Filipinler ve Yeni Zelanda'ya uzanan ikili güçlü devlet ilişkileridir. Sovyetlerin neden Suriye'ye önem verdiği bu ilişkilerden ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁹ Yirminci yüzyılın ikinci yarısında her kriz Suriye'yi Sovyetlere yaklaştırmıştır. 1956 yılında Süveyş Bunalımındaki SSCB'nin tavrı, Arap dünyasında etki alanını artırmıştır. Bunun karşılığında ABD, Sovyetlere karşı hareket ederek, 1957'de Eisenhower Doktrinini kabul etmiştir.¹⁵⁰ 1958 yılına gelindiğinde ABD, Ortadoğu'da Sovyetlere karşı güç kullanım politikasını uygulayacağını belirtmiştir. Bu bunalım Sovyetlerin Suriye'ye askeri yardımları artırmalarına sebep olmuştur. 1956 yılında askeri işbirliği antlaşması imzalanmış, 60 milyon dolarlık maddi yardım

¹⁴⁹ Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, İstanbul, 2001, s. 105.

¹⁵⁰ Oral, Sander, **Siyasi Tarih**, s. 305 -307.

yapılmıştır. 1957 yılındaki Sovyetlerle imzalanan antlaşma ile Suriye'ye yapılan yardım miktarı 168 milyon dolar ve Doğu Bloku ülkelerine yapılan yardım 294 milyon dolara yükselmiştir. Bu yardımlar, Suriye'yi kalkınması için kullanılmıştır. Parasal yardımların yanı sıra, SSCB'nden birçok mühendis getirilerek, yol, demiryolu, barajlar yapımında çalıştırılmıştır.¹⁵¹ Suriye, Bağdat paktı dışında kalmış ve bu paktın ABD çıkarları doğrultusunda olduğunu iddia ederek Sovyetlere daha da yakınlaşmıştır.

Suriye-SSCB ilişkileri Hafız Esad döneminde daha da yoğunlaştırılmıştır. Hafız Esad, ilk dış ziyaretini Moskova'ya yapmıştır. SSCB'ye askeri yardımı artırmasını, dinleme ve radar üssü, deniz ve hava üssü konusunda taleplerini bildirmiştir.¹⁵² O dönemde SSCB'nin bölge politikalarının şekillenmesinde İsrail en önemli etken olmuştur. Bu dönemde Mısır, İsrail üzerinde baskı kurması düşüncesiyle ABD ile ilişkileri geliştirmiş, SSCB'den hızla uzaklaşmıştır. 1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Mısır, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini kesmiş ve Batı Bloğu'yla yakınlaşmıştır. Mısır'ın ABD yönlü politikası karşısında Moskova için Şam'la ilişkiler daha önemli hâle gelmiştir. Hafız Esad'ın başa geçmesi, Sovyetlerle kurduğu ilişkiler, Suriye'yi askeri alanda güçlendirmiştir. Suriye bulunduğu alan ve siyasi yapısı ile kendi konumunu tehlikede hissettiği için, İsrail ile sorunlar, Arap dünyasında saygı duyulacak bir askeri güç isteği, dini sebeplerle iktidarı kaybetmemek, muhalefeti silah ile susturmak gibi nedenlerle Sovyetlere yaklaşmıştır. 26 Mart 1979 yılındaki Camp David Antlaşmasına karşı, 8 Ekim 1980'de imzalanan Suriye –SSCB Dostluk ve İşbirliği antlaşması Suriye'yi SSCB'ye iyice yaklaştırmıştır. Bu antlaşmanın önemi, 15 maddelik antlaşmasının 5. Maddesidir. Bu madde taraflardan birinin barış ve güvenliğinin tehdidi durumunda, barışın yeniden tesisi ve tehdidin bertaraf edilmesi için derhal işbirliği yapmayı ve uygulamayı önermektedir. Bu madde ile Suriye garantör devlet olan SSCB bağlanıyordu. Soğuk Savaş döneminde Suriye, Rusya'yı askeri alanda en önemli ve güvenilir ortak olarak değerlendirmekteydi. Bu yüzden, Şam'ın askeri alandaki harcamaları daha çok Rusya menşeli silahlara yönelik olmaktadır. Rusya silah ihracatında Suriye'yi önemli bir pazar olarak görmüş ve yatırımlarını bu çerçevede yapmıştır. Günümüzde Suriye ordusunun askeri kapasitesi yüzde 90 oranında Sovyet/Rus yapımı silahlarla donatılmış durumdadır. İsrail Başbakanı Netanyahu'nun 2011 Mart ayındaki Moskova ziyaretinin en önemli gündem

¹⁵¹ Shad, Tahir, Steven Boucher and Jennifer Gray Reddish “ Syrian Foreign Policy In The Post- Soviet Era “ s. 77.

¹⁵² Şen, Sebahattin, **Suriye Baas Partisi ve İdolojisi**, s.280.

maddesi olan Suriye'ye füze sistemlerinin satımı konusu, Moskova tarafından ertelenmiş gözükse de, ileride yeniden gündeme gelebileceği düşünülmektedir. Rusya-Suriye ilişkileri bu anlamda sadece ikili ilişkiler olmaktan çıkıp, Ortadoğu'da bölgesel ve küresel etkilerinin olabileceği bir denklem halindedir. Rusya Bir taraftan silah ticareti ile ticari kazanç sağlarken, diğer taraftan bu konuyu Suriye, İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri arasında bir pazarlık konusu yapmakta ve bölgede önemli bir aktör olarak gücünü korumaya devam etmektedir.¹⁵³

İran ve Libya'ya uygulanan ambargolardan sonra Suriye, Rusya'nın silah ihracatı için daha önemli bir pazar haline dönüşmüştür. Suriye'ye silah ihracatında yaşanabilecek bir aksaklık Moskova'yı tedirgin etmiştir. Askeri alanda yapılan ticaretin yanında ilişkilerin diğer bir yanını da Suriye'nin Tartus limanındaki Rus askeri deniz üssü oluşturmaktadır. Tartus'taki üssün korunması ve genişletilmesi Rusya'nın Arap dünyası ve Doğu Akdeniz'deki varlığı açısından ciddi önem arz etmektedir. İkinci olarak ise, Moskova Tartus'taki üssü siyasi bir manivela olarak ABD ve İsrail'e karşı kullanabilecektir. Her ne kadar bölgede NATO ve İsrail'in askeri üstünlüğü Rusya'nın varlığı ile kıyaslanamayacak kadar büyük olsa da, Suriye topraklarının büyük bir kısmının güvenliğini sağlayacağı için İsrail tarafından bu durum kendi güvenliğine bir tehdit olarak algılanmaktadır.

1990'larda Soğuk Savaş'ın bitişiyle uluslararası sistemdeki güç dengelerinde meydana gelen değişimler, Suriye'nin dış politika anlayışını ve stratejilerini değiştirmesini zorunlu kılmıştır. Suriye, yeni oluşan şartlarda öncelikle SSCB'nin stratejik desteğini yitirdiği gibi uluslararası alanda da büyük bir yalnızlık içine düşmüştür. Globalleşme, serbest piyasa ekonomisi, liberal demokrasi, insan hakları, uluslararası hukuk gibi değerleri savunan, Batılı bir dünya içinde ülkesine yer bulmaya çalışan Esad, öncelikle Batı karşıtı politik anlayışını revize etmekle işe başlamıştır. Suriye'nin 1990–2000 yılları arasında en önemli siyasi ve askeri destekçileri, Çin, Kuzey Kore ve Rusya Federasyonu olmuştur. Bu dönemde AB ile Suriye arasındaki ekonomik ilişkiler ise sürekli yükseliş göstermiştir.¹⁵⁴ Rusya'nın 2000'li yıllarda kendini siyasi ve ekonomik olarak güçlenme sürecine girmesi ve Putin liderliğinde küresel etkinliğini artırma çabaları sonucu, iki ülke arasındaki ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Putin Rusya'sı, Orta Doğu stratejilerinin ilk ayağı olarak bölge devletleriyle

---

¹⁵³ Athioğlu, a.g.e, s.40.,

¹⁵⁴ Hinnebusch, "The Foreign Policy of Syria", s.159

güçlü siyasi ve ekonomik ilişkiler kurup, bölgeye karşı duyarlı olduğunu göstermek istemektedir. Bu duyarlılığının ve dünyanın önemli silah üreticilerinden biri olarak bölgede kendine pazar yaratma çabasında bulunan Rusya'nın bölgeye yönelik politikası, Suriye'nin acil askeri ihtiyaçlarıyla çakışmaktadır.¹⁵⁵

Beşşar Esad'ın 2005 yılında Moskova'ya yaptığı ziyarette birçok anlaşma imzalanmıştır. Suriye petrol Bakanlığı ve "Rusya Syur Neft Gaz Şirketi arasında petrol ve doğalgaz alanında işbirliği Anlaşması, Yatırımların teşviki ve korunması anlaşması imzalanmıştır. Aynı zamanda bankacılık alanında işbirliği Anlaşması, uluslararası kara taşımacılığı, Standartlar alanında anlaşma muhtırası, Suriye ve Rusya iş adamları konseyi ortak işbirliği anlaşması ve Uluslararası İlişkiler Müdürlüğü ile Suriye'de gaz arıtma tesisi anlaşması imzalanmıştır. 2005-2010 yılları arasında Rusya'nın Suriye'ye üç milyar dolar değerinde silah ihraç etmesi planlanmıştır. Suriye, Rusya'ya olan 1,5 milyar dolar civarındaki borcunu da 10 yıl içinde 10 taksit olarak ödeyeceğini bildirmiştir. Suriye Rusya'ya meyve, sebze, yağ, tohum, tekstil, ev gereçleri ve mobilya ihraç etmiştir. Suriye ve Rusya Arasında Dış Ticaret Hacminin 2000 Yılında 166 Milyon Dolar İken 2007 yılında 1 milyar Dolara ulaşmıştır.¹⁵⁶ 2007 yılında Beşşar Esad, Rusya Bölgesel Kalkınma Bakanı Vladimer Yakovlev ve beraberindeki heyeti kabul etmiştir. Görüşme sırasında Yakovlev, Şam'da düzenlenen ticari, sanayi, bilimsel ve teknik alanları kapsayan Suriye-Rusya Ortak Komisyonu toplantılarını gündeme getirilmiştir. Ayrıca görüşmede, iki ülke arasında her alandaki ikili ilişkilerin güçlendirilmesi olanakları görüşülmüştür. Diğer taraftan, Suriye-Rusya Ortak Komisyonunun düzenlediği toplantıda dört anlaşma imzalanmıştır:

- Suriye-Rusya İş Konseyi ile Suriye Ticaret Odaları Birliği arasında ortak işbirliği içeren bir mutabakat muhtırası
  - Kara taşımacılığı alanında alt komisyonun protokolü
  - Doğalgaz fabrikası kuruluşuna dair sözleşmesinin imzalanması konusunda
- Anlaşma

---

¹⁵⁵ Athoğlu, Yasin, Beşşar Esad'ın Rusya Ziyareti ve Bölgesel Etkileri Araştırmalar
Makale, 22.08.2008.

Merkezi (TASAM),

¹⁵⁶ Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, **Suriye Rusya Dış Ticareti**, 25.09.2008.

- Beşinci dönem toplantısı protokolü ¹⁵⁷.

Suriye-Rusya arasında gelişen ilişkilerin en önemli yanı, iki ülke arasındaki silah satışları oluşturmaktadır. Silahlı Kuvvetlerini güçlendirme ve modernleştirme adına sınırlı ekonomik güce sahip olan Suriye yönetimi, Soğuk Savaşın bitişinden beri yüksek caydırıcılık imkânlarına sahip silah sistemlerine sahip olmak istemektedir. Bu silah sistemlerinin başında füze teknolojisi ve kitle imha silahları gelmektedir. 38 Nisan 2005'te Rusya, dönemin İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un tüm itirazlarına rağmen, Suriye'ye 100 milyon dolarlık Strelets SA-18 alçak irtifa yüzeyden-havaya füzelerinin satışını onaylamıştır.¹⁵⁸ Putin, hem İsrail ve hem de Amerika'nın baskılarına rağmen, Suriye'ye SA-18 füzelerini satma kararı almıştır. Bu satış, Genel stratejik anlamda olmasa bile, en azından taktik anlamda İsrail-Suriye askerî dengesini bir ölçüde değiştirmiştir.¹⁵⁹ Putin bir röportajında İsrail savaş uçaklarının, Suriye Başkanlık Sarayı üzerinden uçuşunun bu füzeler nedeniyle bundan böyle zor olacağını belirtmiştir.¹⁶⁰ Aralık 2006'da Beşşar Esad'ın Moskova ziyareti sırasında dünya kamuoyunda en çok konuşulan konu, Rusya'nın Orta Doğu'da daha etkin olma çabaları ve Rusya'nın Suriye'ye satmak istediği MiG-29SMT savaş uçaklarıydı. Pantsir S1 kısa menzilli karadan havaya, aynı anda iki hedefi vurabilen balistik füzeleri ise bir diğer önemli konuydu. Beşşar Esad Ocak 2005, Aralık 2006 ve Ağustos 2008 olmak üzere üç defa Rusya'ya resmi ziyarette bulunmuştur. Esad'ın Ocak 2005'teki Moskova ziyareti, Suriye- Rusya ilişkileri açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur ve yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmiştir. Son yıllarda iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve askeri işbirliğinin tekrar yükselen bir seyir izlediği görülmektedir. Suriye yönetimi, ABD'ye karşı Rusya'yı iyi bir dengeleyici faktör olarak kullanmak istemektedir. Bununla birlikte Ağustos 2008'de Gürcistan'da çıkan son çatışmalar, Rusya'nın küresel bir güç olarak tekrar uluslararası sisteme geri döndüğünün bir göstergesi olarak algılanmıştır. Bu değerlendirme şu an için abartılı olarak görülse de, Rusya'nın Putin'in iktidara gelmesinin ardından güç yelpazesini genişlettiği ve daha iddialı bir dış politikaya yöneldiği kabul edilmektedir. Avrupa'nın enerji olarak Rusya'ya olan

---

¹⁵⁷ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "**Suriye Arap Cumhuriyeti**", Cumhurbaşkanı Esad Rusya Bölgesel Kalkınma Bakanı Yakovlev'i Kabul Etti, Aylık Raporlar, "Nisan-2007,s.6.

¹⁵⁸ "Rusya: Şam'a füze satacağız", *BBC Turkish*, 16 Şubat 2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/02/050216_moscow_missile.shtml

¹⁵⁹ Fikret, Ertan, "Putin İsrail'de", *Zaman*, 28 Nisan 2005

¹⁶⁰ İsrail Suriye'nin alacağı füzelerden endişeli", *BBC Turkish*, 21 Nisan 2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/04/050421_israel_missiles.shtml

bağımlılığı, Rusya'ya doğrudan ve dolaylı yollardan önemli stratejik avantajlar kazandırmaktadır

Son zamanlardaki gelişmelere rağmen, Rusya'nın Suriye stratejisinde değişiklik olmamıştır. İran ve Lübnan hariç bölge ülkelerinin Suriye konusundaki tavırlarına rağmen, Moskova'nın tutumunda ısrarcı olması Şam'ın stratejik açıdan Rusya için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. BM, NATO, İslam İşbirliği Teşkilatı ve Arap Birliği gibi örgütlerin kendi içinde bir fikir birliğine varamamaları durumunda, Türkiye ve İran gibi bölgedeki önemli güçlerin tutumları farklılık göstermediği müddetçe, Moskova şimdiki Şam politikasını sürdürecektir.

2.2.4. SURİYE-ARAP ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ

Arap dünyası, 1916-1918 Arap İsyanına kadar 400 yıl boyunca Osmanlı egemenliğinde kalmış ve birinci Dünya savaşı ile Osmanlı topraklarından kopartılmış, batılı devletlerin sömürgesi haline getirilmiştir. İkinci Dünya savaşından sonra bağımsızlıklarını kazanan Arap ülkeleri, devlet bilinci tam olarak yerleşmediğinden, yönetimlerinde birçok sorunlarla baş etmek zorunda kalmışlardır. Bu sorunların en önemlileri, yönetim ile halk arasında görüş farklılıkları, iktidarların belli azınlık bir kitle tarafından yönetilmesidir. Sorunlarla baş edemeyen yönetimler, sorunların çözümünde otoriter rejim kurma yoluna gitmiştir. Arap dünyasındaki sosyo-ekonomik sorunlar ve otoriter rejimlerin hüküm sürmeye devam etmesi, Arap rejimlerinin gittikçe derinleşen meşruiyet sorunlarını göz önüne sermiştir. Dolayısıyla, Arap dünyası 21. yüzyıla derin bir kriz hissiyatı içine girmiştir. Devletler, ulusal çıkar kavramının tanımlanması rasyonel nedenler kadar, dinsel fanatizm ve tarihsel olaylardan beslenmekte ve dış politikalarını buna göre belirlemektedirler. Orta Doğu'daki devletleri kendi siyasi ve askeri gücünü yükseltmeye ve özellikle askeri caydırıcılıklarını arttırmaya teşvik etmektedirler. Bu teşvikin bir nedeni, İsrail devletinin Müslüman topraklarında kurulmuş olması, İslam dinin yaşam alanına saldırı olarak kabul edilmesidir. Bu bakış açısı, Arap devletlerinin ulusal çıkarını oluşturmaktadır. Devletlerin birbirlerine yaklaşımlarında, karşılıklı korku ve kuşku hâkim olurken, güvenlik kaygıları siyasi ve diplomatik güce dayalı çıkar mücadelelerine ve çoğu kez sıcak askeri çatışmalara dönüşebilmektedir. Son yüzyılda uluslararası sistemin en uzun süreli çatışmalarının ve

krizlerinin bu bölgede ortaya çıktığı rahatlıkla söylenebilir. Araplar ile İsrail arasında dört büyük savaş yapılmıştır. İsrail'in Suriye, Lübnan ve Filistin topraklarına yönelik uzun süreli askeri işgalleri, Suriye'nin Lübnan'ı işgali, Irak'ın Kuveyt'i işgali, ABD'nin Irak işgali, İsrail'in, İran'ın ve Arap devletlerinin silahlanma çabaları ve dünyada çatışmaları önlemek için kurulan örgüt Birleşmiş Milletlerin aldığı kararlarının bölgede uygulanamaması gibi pek çok örnek, bölgedeki çatışmacı ortamının somut göstergeleridir.¹⁶¹

Suriye yönetimdeki kişilerin, Şia mezhebinde olduğu halde Arap milliyetçiliğini savunması, İsrail'e İslam adına karşı çıkması, Arap Birliği liderliğine oynaması, tezatlarla dolu politikalarıdır. Suriye, Pan-Arabizm kavramını ve Arap Birliğini savunarak, politika haline getirdiği halde, pratikte Suriye, Araplar arası olası birleşme projelerini her zaman engellemiştir. Suriye, Mısır, Irak, Ürdün ile ilişkilerini belli bir zeminde geliştirme fikrine karşı çıkarak, birleşme olasılıklarını ortadan kaldırmıştır. Pan-Arabizm kavramını kullanırken, Suriye'nin tarihsel birikime gönderme yapıp ve zaman zaman bir uygarlıklar beşiği olmasını öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Arap milliyetçiliğinin kalbini her zaman Şam'da attığını savunan Esad yönetimi, Suriye içinde çeşitli grupları, Arap bütünleşmesinin din ögesi üzerinden gerçekleşeceğini düşünerek, kendileri açısından tehlikeli bulmuşlardır.¹⁶² Esad'ın silahlanmaya verdiği önemin temel nedeni, İsrail ile askeri güç dengesini sağlamaktır. Bununla birlikte Esad'ın Arap dünyasının liderliğine oynayabilmesi için askeri gücü ile kendini kanıtlaması gerekiyordu. Suriye ordusunu 1982'de Lübnan'da başlayan ve 23 yıl süren işgali, ideolojik ve güvenlik nedenleriyle askeri güç kullanımına iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bölgesel düzeyde ya da Arap dünyası içindeki güç ve hegemonya mücadelesinde, devletlerin kapasitelerinin yanı sıra, stratejik hedefleri doğrultusunda kontrol etmeyi hedefledikleri coğrafi alanı tanımlayabilmeleri çok önemlidir. Esad, bunu "Büyük Suriye" ideali ile başarmış ve dış politika algılamalarında Lübnan, Filistin ve Ürdün'ü hiçbir zaman bağımsız devletler olarak görmemiş ve bu devletlere Suriye'nin yaptığı her türlü müdahaleyi legal olarak görmüştür.

Suriye, komşusu olan Lübnan ile önemli boyutlarda ticari ilişki içerisindedir. Lübnan ile 1999'da karşılıklı olarak gümrükler yüzde 25'e indirilmiştir. Bu girişimin Arap

---

¹⁶¹ Athloğlu, Yasin, **Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi**, *Bilge Strateji*, 2009 s. 83.

¹⁶² Arı, a.g.e, s. 472.

ortak pazarının kurulmasına da öncülük edeceğine inanılmıştır.¹⁶³ 2000 yılında İsrail'in güney Lübnan'dan çekilmesiyle beraber Suriye'nin, Lübnan'daki varlığına son vermesi için baskılar artmıştır. Hariri suikastı sonrası oluşan baskı ortamını takiben Suriye buradaki askeri varlığına son vermiştir. Suriye, bu ülkedeki uzun yıllara dayanan istihbarat yapılanması ve çeşitli gruplarla oluşturduğu çıkar ilişkileri çerçevesinde etkinliğini sürdürmektedir. ABD'nin amacı Suriye'nin bu ülkedeki etkinliğine tam anlamıyla son vermektir. Bu çerçevede Lübnan'daki Suriye yanlısı siyasal yapıyı yıkarak, Batı ile daha yakın ilişki içinde olacak yeni bir yönetim görmek istemektedir. Bu sayede İsrail'in güvenliği sağlanırken, Suriye'nin önemli bir gücü elinden alınmış olacaktır.¹⁶⁴ Buna ek olarak Esad'ın dış politikadaki pragmatizmi çerçevesinde, Arap dünyasıyla bağları koparmamak için Pan-Arabizmi kullandığını gözden kaçırmamak gerekir.

1945 yılında Arap ülkeleri, bölgesel bir Arap platform oluşturmak amacıyla Arap Devletleri Birliği'ni kurmuşlardır. 1945 yılında kurulan Arap Birliğinin 22 üyesi bulunmaktadır. 1948 yılında İsrail'in kurulması, Mısır yönetimine Nâsır'ın gelmesi gibi gelişmeler, Arap milliyetçiliği ve Arap birliğini sağlama girişimlerini egemen söylem haline getirmiştir. Arap milliyetçiliği dalgası, 1958 ve 1961 yılları arasında Mısır ve Suriye'nin birleşmesine, Suriye ve Irak'ı kontrol eden Baas Partisi'nin yükselişine ön ayak olmuştur. 1973'teki Yom Kippur Savaşı sonrasındaki gelişmeler Mısır, İsrail'e yaklaştırmıştır. Mısır ile İsrail arasında ve İsrail ile diğer komşuları arasında, barış için bir temel oluşturan Camp David Anlaşmalarının imza edilmesi (1978) gerçekleşmiştir. Mısır, anlaşmanın imza edilmesinden sonra diğer Arap devletlerince dışlanmış olsa da, bütün bu devletler ilerleyen yıllarda, Mısır ile tekrar ilişkiler kurmuştur. Kahire'deki büyükelçiliklerini yeniden açmışlardır. Arap Birliği'nin Tunus'a taşınmış olan merkezi, 1980'lerin başında, yeniden Kahire'ye getirilmiştir.

Soğuk Savaş sonrası Suriye, siyasi ve askeri olarak büyük bir güç düşüşü yaşamıştır. Suriye'de kim iktidar olursa olsun her zaman az veya çok Lübnan ve Filistin üzerinde

---

¹⁶³Yücel, Hayrettin, "Suriye Ülke Raporu" İhracatı Geliştirme Merkezi, (IGEME), ANKARA, Temmuz-2001, s.4.

¹⁶⁴Oytun, Orhan., "Suriye Arap Cumhuriyeti" Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Siyasal ve Ekonomik Yapılanması, Dış Politikası, İş ve Dış Politik Tehditler, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Ankara, Ekim-2006, s.16.

sorumluluk hissedeceği ve hegemonya kurma arzusu taşıyacağı aşikârdır. Bu arzu, Suriye'nin güçlü olduğu dönemlerde siyasi ve askeri müdahale şeklinde, kendini zayıf hissettiği dönemlerde Hizbullah ve Hamas gibi kendine yakın güçleri kullanmaya çalışmak yoluyla olmuştur. Bu durum bölgenin jeopolitik bir gerçeğidir. Diğer yandan Suriye'nin dış politikadaki algılamalarını etkileyen coğrafi ve tarihi faktörlerle günümüzdeki gerçeklerin uyuşmaması, Suriyeli karar alıcılar tarafından olumlu kullanılmak istense de genellikle dış politikadaki gücünü daralttığı söylenebilir. Uluslararası konjonktürde Beşşar Esad'ın 2005'te Suriye'nin Lübnan'daki işgalini bitirmesiyle birlikte, iki ülkenin 2008 yılı sonundan itibaren karşılıklı elçilik açma girişimleri olmuştur.

Suriye, 1990'lı yıllarda, Körfez ülkeleri ile İran arasında arabulucu olarak hareket etmiştir. Bu durum, Riyad ile Tahran arasındaki gerginliğin yumuşaması neden olmuştur. Suudi Arabistan'ın İslam Konferansı Örgütü'nün Aralık 1997'de Tahran'da yapılan zirvesine üst düzeyde katılması ve İran'ın yeni Dışişleri Bakanı Kemal Karazzi'nin Kasım 1997'de, 6 Körfez ülkesini ziyaret etmiş olması buna eklenmelidir. İslam Konferansı Örgütü'nün Tahran'da yapılan zirvesi, İran'ı yalnızlaştırma biçimindeki ABD stratejisi için yeni bir yenilgi anlamına gelmektedir. Daha ötesi, İran'ın "konvansiyonel olmayan silah yarışına" girmesine karşı, İsrail ve ABD'de yürütülen kampanyalar, Arap dünyasında çok az yankı bulmuştur. Hafız Esad'ın Temmuz-Ağustos 1997'de Tahran'a yaptığı ziyaret, İran İslam Devrimi'nden sonraki ikinci benzer ziyaret olmuş ve ciddi sorunlara rağmen 1979'dan beri iki ülke arasında sürmekte olan ilişkilerin derinliğini teyit edilmiştir.

Birinci Körfez Savaşı, Suriye'nin hem uluslararası hem de bölgesel alanda konumunu çok ciddi anlamda güçlendirmesine vesile olmuştur.¹⁶⁵ 1991 kışında gerçekleşen Körfez Savaşı ve sonrasında uygulanan ambargo sonucunda Irak ekonomisi ve ordusu ciddi anlamda zarar görmüştür. Savaş ve ambargo sonucunda ortaya çıkan bu yeni durum, Suriye-Irak ilişkisi süreci içinde güç dengesinin ilk defa Suriye lehine değişmesine neden olmuştur. Ekim 1997'de Körfezde başlayan Irak ile Suriye arasındaki gerginlikte, 1997 baharından itibaren iki ülke arasındaki ilişiklerde yumuşama olmuştur. Şam Ticaret Odası'nın etkili isimlerinden Ratib el Şallah başkanlığındaki bir Suriye heyetinin, Mayıs 1997'de

---

¹⁶⁵ ERTAŞ, Hakan, **1990 Sonrası Bölgesel Gelişmeler Işığında Suriye**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Su Uluslar Arası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2006, s.73.

Bağdat'a gitmesiyle yumuşayan ilişkiler sonucunda, iki ülke arasında 15 yıldır kapalı olan üç sınır kapısı açılmıştır. Hafız Esad resmi açıklama yaparak, "Irak bir Arap ülkesidir. Yeniden birleşik bir cephe oluşturabilmemiz için, aramızdaki pek çok görüş farklılığını göz ardı etmeye çalıştım. Ancak bunun zamanının henüz gelmediği anlaşılıyor. İki ülke arasındaki ticaret için attığımız adımlar şimdilik yeterlidir." diyerek ilişkileri geliştirmiştir. 6 Ağustos 2008'de Şam'da gerçekleştirilen, Suriye-Irak Teknik Komisyonu Toplantısı, Suriye Ekonomi ve Ticaret Bakanı Amer Housni Lutfi ve Irak Ticaret Bakam Abul-Falah al-Sudani katılmıştır. Yapılan toplantıda imzalanan tutanakta, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari yatırım ilişkilerinin geliştirilmesi için mekanizmalarının kurulması, Suriye'deki Iraklı mültecilerin Suriye ekonomisine maliyeti, petrol ve doğalgaz boru hatları konusunda işbirliği, Irak'ın Suriye limanları üzerinden ithalat gerçekleştirmesi ve Suriye'nin Irak'ın yeniden inşasına olabilecek katkılarını içeren konu başlıkları ele alınmıştır. Özellikle sağlık, ilaç, sanayi, yükseköğretim, kültür, spor ve insan kaynaklarının eğitimi konusunda işbirliği yapılması hususlarının yer aldığı belirtilmektedir. Horns Ticaret Odası, Irak'ın Bağdat, Basra, Samawah, Musul, Amareh, Diwaniyeh ve al-Anbar Ticaret Odaları ile işbirliği anlaşmaları imzalamıştır.¹⁶⁶ Birleşmiş Milletler yaptırımlarına aykırı olarak Suriye, uzun yıllar boyunca Irak'tan petrol ithal etmiş ve bunu uluslar arası pazara kendi petrolü olarak sunmuştur. Güvenliğin yanı sıra ekonomik kaygılar, Suriye'nin, ABD'nin Irak müdahalesine karşı çıkan ülkelerin başında gelmesine neden olmuştur. Saddam rejiminin yıkılmasının ardından ortaya çıkan direniş hareketi ise Suriye'ye konumunu güçlendirmek için yeni bir fırsat sunmuştur. Suriye bu hareketi destekleyerek hem ABD'nin yeni hedefi olmayı engellemeyi düşünmüş hem de bölge istikrarı üzerinde önemli bir oyuncu olarak yeni bir koz elde etmiştir.

2003 Irak Savaşı, 11 Eylül saldırıları, Suriye'nin bölgedeki konumunu olumsuz anlamda etkilemiştir. 2005 yılında Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'ye yönelik suikast, Suriye için tarihsel, stratejik, ve ekonomik açıdan büyük önem taşıyan Lübnan'daki askeri varlığının sona ermesine yol açmış ve etkinliğinin zayıfladığı bir süreç başlatmıştır. O dönemde Beşar Esad konusunda şüphelerin haklı çıktığı yorumları yapılmıştır. Suriye, Batı ile değil Arap ülkeleri ile de sorun yaşamıştır. Mısır ve Ürdün ile daha alt düzeyde olmakla

---

¹⁶⁶Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, **Suriye'de iç Ekonomik Gelişmeler**, 1 Temmuz-30 Eylül 2008 Tarihleri Arasındaki Ekonomik Gelişmeler, Ekim-2008, s.5-6.

beraber Suudi Arabistan ilişkileri, kopma noktasına ulaşmıştır. 2005 sonrası dönemde Suriye-Suudi Arabistan ilişkilerinin gergin oluşu üç nedene bağlıydı, Hariri suikastı, Suriye'nin İran ile olan ilişkileri, Suriye'nin HAMAS ve Hizbullah'a verdiği destektir. Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin Suudi Krallığı ile çok yakın ilişkileri bulunuyordu. Hariri suikastının arkasında, Suriye olduğu inancı son derece yaygındır. Olayın ertesinde Suriye-Suudi Arabistan ilişkileri sürekli olarak gerilmiştir. 2006 yılında İsrail ve Hizbullah arasındaki savaş, Suriye'nin Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan ile sorunlarını artarak devam ettirmiştir. İran'ın etkisiyle bu ülkeler, Şii Hizbullah'a mesafeli yaklaşmış ve Suriye savaşta Hizbullah'ı desteklemiştir. Suriye-Suudi Arabistan ilişkilerindeki gerilim, Beşşar Esad'ın Suudi Kralı için “yarım akıllı” ifadesini kullanmasına kadar varmıştır.¹⁶⁷

Suriye, 2008 yılında uluslararası siyasi ve kültürel toplantılara ev sahipliği yaparak, Arap dünyası içinde gücünü ortaya koymaya hedeflemiştir. Suriye, bu hedefini gerçekleştirmek için, 2008 Ocak ayında UNESCO tarafından düzenlenen “Arap Kültür Başkenti” festivalini ve 2008 Mart ayında Arap Birliği'nin yirminci Zirve Toplantısı'na, ev sahipliği yapmıştır. Arap kültürünü tüm dünyaya tanıtmak için yapılan “Arap Kültür Başkenti” etkinlikleri çerçevesinde kültür ve sanat alanında ünlü konuklar Şam'a davet edilmiştir. “Arap Kültür Başkenti” festivali, Suriye için sadece kültürel bir festival değil, kamuoyu diplomasisini uygulayabilecekleri bir fırsat olmuştur. Arap dünyasının en önemli sanatçılarından ve adı Lübnanlılıkla özdeşleşmiş Fairuz'un festival için Şam'a gelmesi ve konser vermesi, Lübnan'daki Suriye karşıtı gruplarda büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır.¹⁶⁸ Suriye'nin Arap Birliği zirvesi öncesi yoğun diplomatik çabalarına rağmen zirveye katılım düşük düzeyde kalmıştır. Zirvenin Lübnan'daki devlet başkanlığı krizinin sürdüğü sırada gerçekleşmesi Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün'ün Suriye karşıtı tavrını açıkça ortaya koymasına yol açmıştır. Bu üç ülke, Suriye'nin Lübnan'a müdahalesinden duydukları endişeden dolayı zirveye alt düzeyde temsilci gönderdiler. Örgütün kurucuları arasında yer alan Lübnan'ın, Arap Birliği zirvesine ilk defa hiçbir temsilci göndermemesi ise zirveye damgasını vurmuştur.¹⁶⁹

---

¹⁶⁷ Oytun, ORSAM, *Ortadoğu Analiz*, Eylül'10 Cilt 2 - Sayı 21-23.

¹⁶⁸ Athloğlu, Yasin, *Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi*, *Bilge Strateji*, 2009, s. 82.

¹⁶⁹ A.g.e s 79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-SURİYE EKONOMİK, TİCARİ İLİŞKİLER VE TİCARETTE YAŞANAN SORUNLAR

3.1. TÜRKİYE VE SURİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

3.1.1 TÜRKİYE SURİYE DIŞ TİCARETİ

Türkiye, Ortadoğu'nun bir parçası olarak Arap Devletleriyle tarihsel bağları mevcuttur. Bu tarihsel bağlar ve uluslararası politikanın yapısı Osmanlı kimliğinden kaynaklanmaktadır.¹⁷⁰ Türkiye açısından, Ortadoğu ülkeleri ile gerçekleştirilecek olan ekonomik işbirliği bu açıdan oldukça önemlidir. Bu ilişkiler hem sanayileşme yolunda, hem de dış ticaretimizin gelişimine yönelik atılan önemli adımlar olarak gösterilmektedir.¹⁷¹

Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkiler, tarihten gelen psikolojik, güvensizlik durumuyla göze batıyor. Osmanlı egemenliğinde uzun süre kalan Suriye, batılı devletlerinin etkisiyle Osmanlıdan ayrılmıştır. Suriye, Bağımsız Devlet olduktan sonrada Türkiye ile Hatay sorunu, Su sorunu, PKK sorunu gibi büyük sorunlar yaşamıştır. PKK sorunu nedeniyle iki devlet savaşın eşiğine kadar gelmişlerdir. Bu sorunların nedeniyle ilişkiler uzun süre kriz ortamında kalmış, ilişkilerinin gelişmesi engellenmiştir. 1990'lı yıllara kadar karşı kamplarda yer alan iki ülke arasında soğuk savaş yaşanmıştır. 1990 yılından sonra Soğuk Savaşın bitmesi, Suriye'nin dış politikasını değiştirmesini mecbur kılmıştır. Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad'ın vefatı sonrasında, Türkiye'nin cenazeye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile resmi olarak katılmasıyla ilişkilerde farklı boyuta taşımıştır.

Türkiye ile Suriye arasındaki siyasi ilişkilerin düzeyi, iki ülkenin coğrafi komşulukları ve iki halk arasındaki yakınlık ekonomik alandaki ilişkiler açısından son derece uygun bir ortam oluşturmaktadır. Türkiye ile Suriye ekonomik ilişkileri, 20 Ekim 1998 Adana Protokolünün imzalamasından sonra canlılık kazanmıştır. 1984 ila 1998 yılları arasında, Gaziantep, Adana Sanayi ve Ticaret Odalarınca bu ülkeye düzenlenen özel sektör heyeti

---

¹⁷⁰ Kurt, a.g.e, s.2.

¹⁷¹ Gümüş, a.g.e, s.92.

ziyaretleri haricinde, Suriye ile ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik herhangi bir temas gerçekleştirilememiştir. Körfez Savaşı, 1997'deki Suriye'de yaşanan ekonomik durgunlukta, dış ticarete en büyük olumsuz etki olarak gösterilebilir.¹⁷² Bu olumsuz koşullara rağmen, Suriye ile ticari ilişkilerimizin belirgin bir gelişme sürecine girdiği, 1985 yılında 72 milyon dolar olarak kaydedilen ikili ticaret hacminin, 2003 yılında 821 milyon dolara ulaştığı gözlemlenmektedir.¹⁷³ Suriye Cumhurbaşkanı Beşşar Esad'ın 2004'te Türkiye'yi ziyareti bir dönüm noktası kabul edilir. 2005'te Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Suriye'ye ziyarette bulunmuştur. 2005'ten günümüze kadar Başbakan ve Dışişleri Bakanı düzeyinde ziyaretler devam etmiş, 6-7 Ekim 2007 tarihlerinde Dışişleri Bakanı Ali Babacan'ın, Orta Doğu turu kapsamında Suriye'ye resmi ziyaretine müteakiben 16-19 Ekim 2007 tarihlerinde Beşşar Esad Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında, Türkiye ile Suriye Arasında İşbirliği Mutabakat Zaptı, iki ülke Dışişleri Bakanları tarafından imzalanmıştır. Mutabakat Zaptında, Siyasi ve Güvenlik, Ekonomi ile Enerji ve Su başlıkları altında, yürütülen ve gerçekleştirilebilecek projelere dair karşılıklı atılacak adımlara yer verilmiştir. Bu çerçevede, terörle mücadelede işbirliğinin sürdürülmesi, Serbest Ticaret Anlaşması'ndan, mevcut sınır kapılarının iyileştirilmesi ve yenilerinin açılması karşılıklı yatırımların arttırılması, Arap Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'ne yönelik çalışmaların hızlandırılması, TPAO ile Suriye Petrol Şirketi arasındaki işbirliğinin derinleştirilmesi, su konusunda ziyaretlerin ve görüş alışverişinin ilerletilmesi kararlaştırılmıştır.

2002 yılında sonra Türkiye-Suriye arasındaki ticari denge Türkiye lehine gelişmeye başlamıştır. Türkiye ile Suriye arasındaki ekonomi ilişkilerin ivme kazanmasında 1 Ocak 2007'de yürürlüğe giren Serbest Ticaret Antlaşması etkili olmuştur. Bu antlaşma çerçevesinde, Türkiye'den Suriye'ye ihraç edilen sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergilerinin 12 yıllık bir süreç içinde sıfırlanması, bazı mallara getirilen ithal yasakları ve miktar kısıtlamaları ile gümrük dışı harç gibi tarife dışı engeller tamamen kaldırılmıştır. Bu çerçevede Türk sanayi ürünlerinin Suriye'ye girişinde, ilk etapta %1, %1,5 ve %3,5 gümrük vergisine tabi mallar Antlaşma yürürlüğe girdikten hemen sonra sıfırlanmıştır. %5 ve %7 oranında gümrük vergisine tabi olan mallar, Antlaşma'nın yürürlüğe girmesini takiben üç yıl

---

¹⁷²A.g.e, s. 84.

¹⁷³ T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, s.7.

çinde, %10, %11,75 ve %14,5 oranında, gümrük vergisine tabi olan mallar, Anlaşma'nın yürürlüğe girmesini takiben altı yıl içinde, %20 ve %23,5 oranında, gümrük vergisine tabi olan mallar Anlaşma'nın yürürlüğe girmesini takiben dokuz yıl içinde, %29, %35 ve %47 gümrük vergisine tabi olan mallar on iki yıl içinde kademeli olarak sıfırlanacaktır.¹⁷⁴ Anlaşma ile birlikte, Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı 2007 yılında % 31, 2008 yılında da % 39,7, 2009 yılında % 28 oranında artarak 1 milyar 424 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin İthalatı ise 2007 yılında % 100'un üzerinde, 2008 yılında da % 69,6 oranında artış göstermiştir. Türkiye'nin Suriye ile ticaretinde verdiği dış ticaret fazlası 2008 yılında %13 oranında artış göstermiştir. 2009 yılında yaklaşık % 48 oranında azalarak 327 milyon Dolar olmuştur. 2009 yılı itibari ile iki ülke arasında ticaret hacmi 1 milyar 752 milyon Doları bulmuştur. İki ülke arasındaki ticaret hacminin ¹⁷⁵ 2002 yılında 773 milyon dolardan 2009 yılı itibariyle ticaret hacmi 1,8 milyar dolara ulaşmıştır. 2010 yılında ise bu rakam 2,2 milyar doları geçmiş olup, iki ülke tarafından dış ticaretin 5 milyar dolar hedefine ulaşması öngörülmektedir. Türkiye'nin AB üyeliğine aday bir ülke olması, oluşturulan Gümrük Birliği ve Suriye'nin diğer Arap ülkeleriyle giderek artan oranda ticaret yapmasına karşın bu ülkelerden temin edemeyeceği malları Türkiye'den ithal edebileceği ihtimali göz önünde alındığında, Suriye açısından Türkiye daha da vazgeçilmez bir hal almıştır. Suriye'nin diğer Arap ülkeleriyle yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarıyla, Suriye'de Türk firmalarınca üretilecek tüm mallar Arap ülkelerine gümrüksüz ihraç edilebilmektedir. Böylelikle Türk girişimcileri Suriye üzerinden diğer Ortadoğu ve Arap ülkelerine ulaşabilmektedirler. Dolayısıyla ticaret hacminin genişletilmesi ve iki ülke arasındaki ekonomik, teknik, bilimsel işbirliğinin artırılması, ikili ticaret ve işbirliğinin geliştirilmesi konularında önemli adımlar atılmış bulunmaktadır.¹⁷⁶ Bunun yanında Adana Mutabakatından sonraki dönemde kontrollü açılım politikası gereğince, Suriye ile ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine verilen önem artmıştır.¹⁷⁷ 2002-2008 yılları arasında ithalatta yaşanan azalışın aksine ihracatta artışlar gerçekleşmiştir. STA'nın yürürlüğe girmesi itibariyle de ciddi boyutta ihracat artışları yaşanmıştır. Türkiye, Suriye ile STA sonrasında Suriye'nin en fazla ithalat yaptığı ülkeler

¹⁷⁴ Deik, Suriye raporu, 2010, s.15.

¹⁷⁵ Karacadağ Kalkınma Ajansı, Suriye Ülke raporu, Şanlıurfa Yatırım Destek Ofisi, Nisan 2010, s.23.

¹⁷⁶ Akal, Mehmet., Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(2), 2008, s. 286-288.

¹⁷⁷ Ağca, Kürşat, **Suriye'nin ekonomik durumu.Ortadoğu Siyasetinde Suriye.** (haz.)Yılmaz, T.- Şahin, M. Platin. Ankara, 2004, s. 318.

sıralamasına girerken, Suriye ile Türkiye arasında vize uygulamasının kaldırılmasıyla iki ülke arasındaki ticari ilişkiler yüzde yüz artmıştır. İki ülke arasındaki vize uygulamasının kalkmasının ötesine pasaportsuz, sadece nüfus cüzdanı ile geçişle ilgili yapılan çalışmaların sonucunda ilişkilerin daha ileri bir boyuta taşınması planlanmış ve yürürlüğe konulmuştur.¹⁷⁸ Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girmesi ve 2009 yılı Eylül ayından bu yana vizelerin karşılıklı kaldırılmış olmasının yanı sıra, imzalanan çok sayıda ikili anlaşmayla ekonomik ilişkilerin hukuki zemini de önemli ölçüde tamamlanmıştır Türkiye, Suriye için Avrupa'ya açılan bir kapı, Suriye ise Türkiye için Ortadoğu'ya açılan bir kapı haline gelmiştir.

Tablo 10

Türkiye – Suriye İkili Ticareti (bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2002	266.772	506.247	773.019	- 239.475
2003	410.775	413.349	824.104	- 2.594
2004	394.783	357.656	752.439	37.127
2005	551.627	272.180	823.807	279.447
2006	608.140	187.086	795.146	421.134
2007	797.312	376.958	1.174.270	410.354
2008	1.113.026	639.213	1.752.239	473.813
2009	1.115.013	327.640	1.442.653	787.373
2010	1.849.805	662.553	2512,358	1,187,252

Kaynak: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), <http://www.deik.org.tr/ikili/20051013121053Suriye-ikili-Ekim05.pdf> (01.03.2009).

22-23 Aralık 2009 tarihinde Şam'da, Suriye ile Türkiye arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Birinci Toplantısı, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Suriye Başbakanı Muhammed Naci Otri eş başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Elli anlaşma ve işbirliği protokolünün imzalanmasıyla sonuçlanan karşılıklı ziyaretler ve temaslar gözden geçirilmiştir. Karşılıklı kültür merkezlerinin kurulması, iki ülke arasında yükseköğrenim

¹⁷⁸ Nakipoğlu, F. ve Yıldırım, M. *Türkiye-Suriye İlişkilerinde Dış Ticaretin Yeri. I. Uluslar arası Sınır Ticareti Kongresi*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi (4-6 Kasım 2010), s.13-18.

alanında işbirliği sağlanması anlaşmaları imzalanmıştır. İki ülke arasında Suriye'nin sulama amacıyla Dicle Nehri'nden su çekilmesine ilişkin mutabakat zaptı ve Ası Nehri üzerinde Dostluk Barajı adı altında baraj inşa edilmesine mutabakat zabitleri imzalanmıştır.

3.1.1.1 Türkiye'nin Suriye'ye İhracatı

Suriye, 2000 yılından serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecine girmiş ve bu süreçte ekonomik reformlarla ithalattaki birçok kısıtlamaları kaldırmıştır. Türkiye'den Suriye'ye olan ihracat son yıllarda sürekli yükselen bir trend izleyerek önemli artışlar kaydedilmiştir. Bu artışların en önemli nedeni, iki ülke toplumu arasındaki derin tarihi ilişkiler ve Coğrafi yakınlıktır. Bu etkenler, ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı 2002 yılında 266.772 milyon dolar iken, dış ticaret 239.475 milyon dolar açık verirken, 2010 yılına gelindiğinde Türkiye'nin ihracatı 1,849,185 milyon dolara çıkmış, dış ticaret 1.186.632 milyon dolar fazla vermiştir. Suriye'ye ihracatımızda başlıca ürünler; elektrikli makineler, mineral yakıtlar, hayvansal ve bitkisel yağlar, plastikler, otomotiv ve yan sanayi ürünleri, demir-çelik ürünleri, işlenmiş petrol ürünleri, kimya sanayi ürünleri, çimento, cam, seramik, tuğla ve kiremit sanayi ürünleri, deri ve kösele ürünleri, orman ürünleri, buğday, un ve margarin oluşturmaktadır.

Suriye 2003 yılında otomobillere uygulanan gümrük vergilerinde %50'lere varan indirimler yapmış, otomobillerde ve oto yedek parçada Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı artmıştır. Suriye özel sektörünün küçük ölçekli yatırımlara yönelmesi ülkemizde üretilen makine, ekipman ve elektrikli cihazlar gibi yatırım mallarına olan talepleri artırmıştır. Suriye, 2004 yılı itibariyle ikinci el makine ithalatına izin vermiştir. Suriye, makine ithalatının %50'si ülkemiz açısından ihracat potansiyelleri yüksek ve Suriye'de büyük talep gören tarım makineleri, gıda işleme ve paketleme makineleri, tekstil makineleri, pompa ve kompresörleri, iş makineleri ve takım tezgahlarından oluşmaktadır. 2006 yılı itibariyle Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı bir önceki yıla göre %10,7 oranında artarak 605,9 milyon dolara yükselmiş, 2007 yılı Ocak- Ağustos dönemi itibariyle Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı bir önceki yılın aynı dönemine göre %33,5 oranında artarak 539 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında 2 milyar dolara yaklaşan Türkiye'nin ihracatı, ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesiyle birlikte, Suriye'ye ihracat uzun vadede 5 milyar dolar olarak hedeflenmiştir.

Tablo 11

Türkiye'nin Suriye'ye İhracatında Başlıca Ürünler (\$)

	2008	2009	2010
Tüm ürünler top.	1.115.013	1.425.111	1.849.185
Petrol Yağları Ve Bitümenli Minerallerden Elde Edilen Yağlar	40.449	164.217	487.971
Çimento	115.163	164.920	163.119
Elektrik Enerjisi	8.176	47.080	81.414
Demir/Alaşsız Çelikten Profil	32.274	38.514	47.996
Buğday Ve Mahlut	0	12.066	44.227
Demir/Çelikten Demiryolu Malzemesi	0	16	31.799
Demir/Alaşsız Çelikten Yarı Mamuller	2.667	10.028	31.067
Kuş Ve Kümes Hayvanlarının Kabuklu Yumurtaları	9.585	10.462	30.257
Margarin	15.333	16.427	25.466
Pirinç	3.350	6.161	23.671
Mermer Ve Traverten, Su Mermeri, Kireçli Taşlar	20.322	19.199	22.869
Plastikten Tüpler, Borular, Hortumlar; Conta, Dirsek, Rakor Vb	20.242	19.760	20.562
Sentetik Devamsız Lifden İplik (Dikiş Hariç)	17.414	18.704	19.810
Demir/Çelikten Diğer Tüpler, Borular, İçi Boş Profiller	12.992	20.346	19.071
Hayvansal ve bitkisel yağlar vb. Fraksiyonları	20.187	19.203	15.983
Sentetik Lif İpliği (Dikiş İpliği Hariç) (Toptan)	6.177	5.327	15.279
Demir/çelik sıcak hadde yassı mamulleri- genişlik 600mm.Fazla	11.511	5.724	14.098
Otomobili, Steysin Vagonlar, Yarış Arabaları	13.048	16.303	13.931
Sentetik Devamsız Lifler (Taranmış, İleri İşlem Görmüş)	28.669	13.302	13.844
Hububat Esaslı Kabartılmış Gıda Mamulleri	134	963	11.988
Petrol Gazları Ve Diğer Gazlı Hidrokarbonlar	130	91	12.344
Kauçuktan Yeni Dış Lastikler	11.751	13.377	11.517
Diğer mobilyalar vb. Aksam, parçaları	5.104	6.614	10.612
Bulgur, İrmik, Topak Halinde Hububat Ve Pelletler	3.739	2.637	9.298
Tohumları Temizleme, Ayırma, Öğütme, İşleme Makine Ve Cihazları	8.854	7.414	8.717
Tuvalet Kağıtları, Kağıt Havlu, Mendil, Kumaş,	3.145	4.631	7.089

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, KUYUMCU , Oğuz , İ.Ğ.E.M.E Suriye Raporu Ankara – NİSAN -, 2011

3.1.1.2 Türkiye'nin Suriye'den İthalatı

Suriye ekonomisi, genel yapısı itibariyle petrol, madenler ve tarım hayvancılıktan oluşan bir ekonomiye sahiptir. Türkiye'nin Suriye'den ithal ettiği ürünlerin çoğunu ham petrol ve işlenmiş petrol ürünleri oluşturmaktadır. Petrol ürünlerinin toplam ithalattaki yeri 2008 yılında % 49,3, 2009 'da % 75 iken, 2010 yılında % 45'e kadar gerilemiştir. Suriye'den yapılan ithalatta 2000 yılından sonra çeşitlenme başlamıştır. Petrol ürünlerden sonra en fazla ithalat yapılan ürünler; Pamuk, Pamuk İpliği ve Pamuklu Kumaşlar, Sentetik İplikler ve Tabii Kalsiyumdur.

Tablo 12

Türkiye'nin Suriye'den İthalatında Başlıca Ürünler (bin \$)

	2008	2009	2010
İthalat toplam	639.213	327.846	662.553
Ham Petrol (Petrol Yağları Ve Bitümenli Minerallerden Elde Edilen Yağlar)	315.515	106.392	210.157
Pamuk (Kardesiz, Taranmamış)	7.394	11.860	94.694
Petrol Yağları Ve Bitümenli Minerallerden Elde Edilen Yağlar	158.886	63.073	89.962
Pamuk (Dikiş Hariç) İpliği (Ağırlık; =>%85 Pamuk) (Toptan)	10.225	12.851	58.278
Sentetik Lif İpliği (Dikiş İpliği Hariç) (Toptan)	1.556	20.788	43.901
Pamuk Men (Dokuma %85 < Pamuklu 200g/M2 Den Fazla)	10.970	10.988	27.746
Tabii Kalsiyum; Tabii Alüminyum Kalsiyum Fosfat Ve Fosfatlı Tebessir	68.230	42.866	22.788
Alüminyum Sac, Levha Ve Şeritler, Kalınlık>0, 2mm	10.225	8.522	14.306
Sentetik İplik, Monofil, Şeritlerle Dokumalar	2.940	6.151	8.043
Sentetik Devamsız Lif den İplik (Dikiş Hariç) (Toptan)	1.873	2.458	5.616
Ayakkabı; Dış Tabanı, Yüzü Kauçuk Ve Plastik Diğer	5.011	2.610	4.697
Pamuk Men (Ağırlıkça %85 Ve Fazla Pamuk M. Kare 200gr)	619	381	3.858
Saf Amonyak/Amonyagin Sulu Çözeltileri	1.313	862	3.176
Pamuk Döküntüleri	62	820	1.993

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, KUYUMCU, Oğuz, İ.G.E.M.E Suriye Raporu, Ankara – NİSAN -2011.

3.1.2 TÜRKİYE-SURİYE ARASINDA İMZALANAN ANLAŞMALAR VE PROTOKOLLER

Komşu iki ülke olan Türkiye ile Suriye, siyasi sorunlardan dolayı birlikte hareket imkanı bulamamıştır. 17 Eylül 1974 tarihinde imzalanan Ticaret Anlaşması, Türkiye-Suriye arasında imzalanan ilk anlaşma olarak tarihe geçmiştir. Anlaşmanın nihai amacı, Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasındaki ticari ilişkileri geliştirmektir. Ticari İlişkileri geliştirmek için bu anlaşmanın ardından, İkili Hava Ulaştırma Anlaşması, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması, Turizm İşbirliği Anlaşması, Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşmaları gibi birçok anlaşma yapılmış, ayrıca Gümrük İşbirliği ve Kaçakçılığın Önlenmesi Protokolü ile Turizm İşbirliği Uygulama Protokolü, Karma Ekonomik Komisyon 6. Dönem Protokolü ve Ekonomi İşbirliği Protokolleri imzalanmıştır. 1987-2003 yılları arasında pek ilerleme kaydedilememiş olsa da 2003 yılı sonrasında tekrar ikili ilişkileri geliştirme adına birçok alanda anlaşma ve karşılıklı protokoller imzalanmıştır.¹⁷⁹

Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması için Türkiye ile Suriye arasında müzakereler yapılmış, Müzakereler sonucunda 2004 yılında anlaşma imzalanmıştır. Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması 21.08.2005 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Türkiye-Suriye arasında gerçekleştirilen Uluslararası Karayolu Yük ve Yolcu Taşımacılığı Anlaşması, 03.03.2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Ancak Türkiye'nin Suriye ile Uluslararası Karayolu Yük ve Yolcu Taşımacılığı Anlaşması bulunmasına rağmen, Suriye'ye ve Suriye üzerinden yapılan taşımalarda önemli sorunlar yaşanmaktadır. Türkiye ile Suriye arasındaki taşımalarda kota ve izin gerekmekte, triptik belgesi istenmektedir. Ancak TIR Karnesine gerek duyulmamaktadır.¹⁸⁰

Gümrük alanında daha geniş bir işbirliğine gidilmesi amacıyla, Gümrük İdareleri Arasında Karşılıklı Yardımlaşma ve İşbirliği Anlaşmasının taslak metni Suriye tarafına iletilmiş¹⁸¹, Karma Ekonomik Komisyonu V. Dönem Toplantısı sırasında da Gümrük İşbirliği Anlaşmalarının sonuçlandırılması müzakere edilmiştir.¹⁸² 29 Temmuz 2003 tarihinde ise KEK Mutabakat Zaptı'nın yanı sıra, Gümrükler Alanında Karşılıklı Yardımlaşma ve İşbirliği, Petrol, Gaz ve Mineral Alanında İşbirliği ve Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşmaları da imzalanmıştır. İki ülke arasındaki yatırım ilişkilerinin gelişmesine önemli katkı sağlayacağı

¹⁷⁹ Gümüş, a.g.e :s87

¹⁸⁰ İZTO, a.g.e, :s 8

¹⁸¹ Kosgeb, a.g.e 2005 s 28

¹⁸² www.ntvms bnbc.com, 04.07.2010.

düşünülen Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, Hazine Müsteşarlığı'nın gerekli girişimleri ile başlatılmış¹⁸³ ve 06.01.2004 tarihinde de imzalanmıştır.

Tablo 13

Suriye-Türkiye Arasındaki Önemli Anlaşmalar ve Protokoller

ANLAŞMA / PROTOKOL	İMZA TARİHİ
Ticaret Anlaşması	17.09.1974
İkili Hava Ulaştırma Anlaşması	13.11.1976
Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması	23.03.1982
Ekonomik, Bilimsel, Teknik ve Ticaret İşbirliği Karma Komisyonu Kurulmasına İlişkin Anlaşma	23.03.1982
Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Anlaşması	23.03.1982
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	23.03.1982
Gümrük İşbirliği ve Kaçakçılığın Önlenmesi Protokolü	23.03.1982
Telekomünikasyon Alanında Mutabakat Muhtırası	23.03.1982
Turizm İşbirliği Anlaşması	19.05.1982
Turizm İşbirliği Uygulama Protokolü	16.03.1983
Ekonomik İşbirliği Protokolü	17.07.1987
Gümrükler Alanında Karşılıklı Yardımlaşma ve İşbirliği Anlaşması	29.07.2003
Petrol, Gaz ve Mineral Kaynaklar Alanında İşbirliği Anlaşması	29.07.2003
Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması	29.07.2003
Karma Ekonomik Komisyon 6.Dönem Protokolü	29.08.2003
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi	06.01.2004
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması	06.01.2004
Uluslararası Karayolu Yük ve Yolcu Taşımacılığı Anlaşması	10.05.2004
Sivil Havacılık Anlaşması	13.07.2004
Serbest Ticaret Anlaşması	22.12.2004
Vize yükümlülüğü antlaşması	13.10.2009

Kaynak: D.E.İ.K (http://www.deik.org.tr, 01.03.2010)

Suriye Milli Petrol Şirketi ve Türkiye Petrol Anonim Ortaklığı arasında imzalanan protokole göre, ortak bir şirket kurularak, Petrol ve doğalgaz arama üretim çalışmalarına

¹⁸³ Kosgeb, a.g.e, 2005 s.28.

ilişkin projeler geliştirilmesi ve uygulaması planlanmıştır. Arap Doğal Gaz Boru Hattı Projesi kapsamında, Mısır doğalgazının Ürdün, Lübnan, Suriye, Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması planlanmıştır. 4 Eylül 2009 tarihinde Çevre ve Orman Bakanı Veysel Eroğlu, Irak Su ve Doğal Gaz Kaynakları Bakanı Abdülatif Jamal Rasheed tarafından imzalanan Mutabakat Zaptı ile; Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde ortak ölçüm istasyonları kurulması, iki nehirle ilgili hidrolojik ve meteorolojik bilgi değişimi ve iki nehirden bırakılan suyun mevsimlik olarak izlenmesi konularında anlaşmaya varılmıştır.

Türkiye ile Suriye arasındaki en önemli antlaşma Türkiye-Suriye Serbest ticaret antlaşmasıdır. Bu antlaşma Türkiye cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Suriye'ye 22-23 Aralık 2004 tarihlerinde gerçekleştirdiği ziyaret sırasında imzalanmış ve 6 Kasım 2006 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye'den Suriye'ye ihraç edilen sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergilerinin 12 yıllık bir süreç içinde sıfırlanması, aynı zamanda ve bazı mallara getirilen ithal yasakları ve miktar kısıtlamaları ile gümrük dışı harç gibi tarife dışı engeller tamamen kaldırılmıştır. Bu çerçevede Türk sanayi ürünlerinin Suriye'ye girişinde, ilk etapta %1, %1,5 ve %3,5 gümrük vergisine tabi mallar, Antlaşma yürürlüğe girdikten hemen sonra sıfırlanmıştır. %5 ve %7 oranında gümrük vergisine tabi olan mallar Antlaşma'nın yürürlüğe girmesini takiben üç yıl içinde, %10, %11,75 ve %14,5 oranında gümrük vergisine tabi olan mallar Antlaşma'nın yürürlüğe girmesini takiben altı yıl içinde, %20 ve %23,5 oranında gümrük vergisine tabi olan mallar Antlaşma'nın yürürlüğe girmesini takiben dokuz yıl içinde, %29, %35 ve %47 gümrük vergisine tabi olan mallar on iki yıl içinde kademeli olarak sıfırlanacaktır.¹⁸⁴

3.1.3 TÜRKİYE SURIYE ARASINDAKİ SINIR TİCARETİ

İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ülkelerin sınır bölgelerinde karşılıklı olarak yapılan ticarete Sınır ticareti olarak tanımlanır. Devletler sınır ticaretin kontrol altına almak için Sınır Ticaret Merkezleri kurarak, kayıt dışı sınır ticaretinin yapılmasını engellemeye ve sınır bölgelerindeki halkın gelir seviyesini artırmak, düşük maliyetle halkın ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar. Sınır ticareti mevzuatına uygun olarak, sınırın sıfır

---

¹⁸⁴ Deik, Suriye raporu 2010, s.15.

hatlarında kurulması öngörülen Sınır Ticaret Merkezleri (STM) ile bölge ekonomisinin yeniden canlanması amaçlanmıştır.¹⁸⁵

Sekiz yüz km sınır uzunluğuyla Suriye, Türkiye'nin en uzun kara sınırı olan komşusudur ve Orta Doğu Bölgesi'ne açılan kapısıdır. Suriye ve Türkiye'nin arasındaki ticarete bazı avantajlar ortaya çıkmakta ve bu durum özellikle sınır ticaretinin gerçekleştirilmesine yol açmaktadır. Türkiye'de Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasıyla, işsizliğin yüksek boyutlarda olduğu, hayat standartlarının düşük olduğu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ekonominin ve ticaretin gelişmenin hızlandırılması amaçlanmıştır.¹⁸⁶ Suriye ile sınır ticaretinde İhracat ürünleri olarak Alüminyum Profil, Bakır şerit, Büro malzemeleri, Cam mutfak eşyası, Makine ve aksesuarları, İnşaat Demiri, Oto yedek parçası, Plastik Süs Eşyası gibi ürünler öne çıkarken, ithalat maddeleri genellikle tarımsal ürünlerden oluşur. Bunlar; çay, hasır, kebere, pirinç, yün-koyun ve bunlar gibi maddelerden oluşur.

2003 yılında çıkarılan, sınır ticaretinin yeniden düzenlenmesini öngören kararname ile Türkiye, komşu ülkelerle Sınır Ticaret hacminin artırılması ve ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, yasadışı işlemlere izin verilmemesini kararlaştırmıştır. Kararnamede, gümrüklerde kolaylık sağlanması, sınır illerindeki esnaf ve tüccara komşu ülkelerle doğrudan ticaret yetkisi verilmesi kararlaştırılmıştır. Kararname ile sınır ticareti kapsamında sanayi ürünleri ve tarım ürünleri ithalatında gümrük vergilerinin kaldırılması, ithalatta formalitelerin azaltılması öngörülmekte; vergi kolaylıkları sağlanarak il ihtiyaçları dahilinde ithalat yapılması hedeflenmiştir. Kararname ile Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay, Ağrı, Kilis, Hakkari, Mardin, Artvin, Ardahan, Iğdır, Kars, Şırnak ve Van illerinde Serbest Ticaret Merkezi kurulması öngörülürken, daha sonra çıkarılan değişiklikle bu illere komşu olan Erzurum, Siirt, Batman, Muş, Bitlis, Diyarbakır ve Adıyaman'ın Sınır Ticaret Merkezlerinden yapılacak ticaretten belli şartlar dahilinde yararlanması sağlanmıştır.¹⁸⁷ Suriye ve Türkiye arasında Sınır Ticaret Merkezleri kurulmasına ilişkin bir Protokol hazırlanarak imzalanmıştır. Sınır Ticaret Merkezleri olarak Türkiye'de Ak koyunlu ve Kilis Suriye'de Ain El Souddeh ve Bab El Salameh noktalarında kurulacaktır. Suriye-Türkiye İşbirliği görüşmeleri yapılarak insanların

¹⁸⁵ Yıldırım, Mehmet, **Sınır Ticareti ve Sınır Ticareti Merkezleri**., Gaziantep Örneği, *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, IV (1), 2004, s. 77-89.

¹⁸⁶ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), <http://www.deik.org.tr/ikili/20051013121053Suriye-ikili-Ekim05.pdf> (01.03.2009).

¹⁸⁷ Yıldırım, a.g.e, s.87-88

ve malların ÷lkeye giriş çıkışlarını kolaylaştırma ve iki ÷lke arasındaki ticaret hacmini arttırmaya yönelik g÷mr÷k alanında işbirliğine gidilmiştir.¹⁸⁸ 13 Ekim 2009 tarihinde Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile Suriye Dışışleri Bakanı Velid Muallim tarafından imzalanan Anlaşma çerçevesinde, T÷rkiye ve Suriye arasında vize y÷k÷ml÷l÷đ÷ karşılıklı olarak kaldırılmıştır. Vize uygulamasıyla diplomasi, hususi, umuma mahsus pasaport sahipleri her altı ayda bir ilk girişleri itibariyle 90 g÷n vizesiz girişlerine izin verilmiştir.¹⁸⁹ Vize uygulamasının kaldırılması iki ÷lke arasındaki geçişler de d÷rt kat artış g÷stermiş, g÷nl÷k geçişlerin 60 bine ulaştığı kaydedilmiştir.¹⁹⁰ 2010 verilerine g÷re Ocak - Ekim arası Suriye'den T÷rkiye'ye 750.000 insan geçiş yapmıştır. Özellikle bayramlarda ve özel g÷nlerde daha da artış g÷stermiş, iki ÷lke vatandaşlarının sınır kapılarından rahatlıkla geçişleri sağlanmıştır.

Tablo 14

T÷rkiye ve Suriye Arasındaki Sınır Kapıları

Sınır kapısı	şehirler	÷lke
Cizre Sınır Kapısı	şırnak	Suriye
Girmeli sınır kapısı	Mardin	Suriye
şen yurt sınır kapısı	Mardin	Suriye
Ceylanpınar sınır kapısı	şanlıurfa	Suriye
Akçakale sınır kapısı	şanlıurfa	Suriye
Mürşit Pınar sınır kapısı	şanlıurfa	Suriye
Karkamış sınır kapısı	Gaziantep	Suriye
Çoban bey sınır kapısı	Gaziantep	Suriye
Önc÷ pınar sınır kapısı	Kilis	Suriye
İslahiye sınır kapısı	Hatay	Suriye
Kar beyaz sınır kapısı	Hatay	Suriye
Yayla dağı sınır kapısı	Hatay	Suriye
Cilve göz÷ sınır kapısı	Hatay	Suriye

Kaynak : http://www.naztic.org.tr/upload/yayinlar/NAZ%C4%B0LL%C4%B0_NE_KADAR_UZAKTA_N%C4%B0SAN_20122012.pdf

¹⁸⁸ http://www.sana.sy/index_eng.html, 12.10.2010.

¹⁸⁹ İpek yolu Kalkınma Ajansı, **Ortadoğu Durum Raporu**, Adıyaman, Ocak, 2011.

¹⁹⁰ Sınırsız Ticaretin Rotası, Suriye (2010), *Boss Dergisi*, Ocak 2010., s. 45-53.

2008 küresel ekonomik kriz nedeniyle dünyadaki birçok ülkenin ihracatında azalma olmuştur. Türkiye'nin ihracatı krizden etkilendiği halde, sınır illerinde ihracat artışı sebebiyle ihracat azalışı fazla gözlenmemiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki sınır illerinden alınan vergi miktarının, toplam vergi gelirlerinde artış sağlamıştır. Dünyanın kriz yaşadığı bu dönemde komşu ve çevre ülkeler, en sağlam limanlardan birisi olmuştur. Dolayısıyla komşu ülkeler stratejisi bu noktada doğru strateji olarak addedilmektedir.¹⁹¹

3.2 SURIYE-TÜRKİYE SEKTÖRLER İTİBARIYLA EKONOMİK İLİŞKİLER

3.2.1 ENERJİ İLİŞKİLERİ

Türkiye, enerji ithalatçısı olan bir ülke olması nedeniyle son yıllarda gelişen ekonominin enerji ihtiyacını karşılamak için enerji çeşitlenmesine gitmiştir. Suriye, yakınlığı itibarıyla en kolay enerji sağlanacak ülke konumundadır. Suriye 300 km boru hattı ile, Türkiye'nin güneyindeki sanayi bölgelerinin enerji ihtiyacının karşılanabilmesi açısından önemi büyüktür. Türkiye ve Suriye arasında yıllık bazda ham petrol alımı antlaşması, 1995 yılında Tüpraş ve Suriye petrol şirketi (SYTROL) arasında imzalanmıştır.

Suriye-Türkiye enerji işbirliğinin temelini, Suriye'nin petrol ve doğal gaz sahalarında keşif, üretim ve işletme faaliyetleri, çok taraflı planda ise Ortadoğu enerji kaynaklarının, Arap Doğal Gaz Boru Hattı Projesi çerçevesinde Avrupa'ya taşınması oluşturmaktadır. Arap Doğal Gaz Boru Hattı Projesi ile Mısır doğalgazının, Mısır'ın El Ariş Limanı'ndan Ürdün, Lübnan, Suriye ve Türkiye yoluyla Avrupa'ya taşınması planlanmaktadır. Projenin Suriye, Ürdün ve Lübnan arasındaki ilk aşaması ve Şam-Halep arasındaki kısmının inşası tamamlanmıştır. İkinci aşama olan Halep-Türkiye arasındaki 62 kilometrelik kesim de ihaleye çıkarılmıştır. Suriye Doğal Gaz Şirketi, Rus Sroy Trans Gaz şirketi ile doğal gaz boru hattının Halep-Türkiye sınırları arasındaki bölümünün yapımına ilişkin anahtar teslimi bir sözleşme imzalanmıştır. Proje ile Mısır'ın yanı sıra Suriye'den de yılda 1,5 milyar metreküp doğal gaz alınabilecektir. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)-Suriye Petrol Şirketi arasındaki

¹⁹¹ www.tumgazeteler.com, 11.05.2009

mevcut işbirliğinin petrol arama konusunda derinleştirilmesi planlamaktadır. Suriye, İran doğalgazını Türkiye üzerinden karşılamak yoluna giderek anlaşmalar yapmış, Halep-Türkiye arasındaki 62 kilometrelik boru hattının bitmesiyle bu plan faaliyete geçecektir.¹⁹²

Tablo 15

Türkiye'nin Suriye'den Petrol İthalatı

YILLAR	MİKTAR (1000 TON)	DEGER (MİLYON \$))
2002	1.050	187
2003	700	148
2004	400.6	106
2005	325.1	128
2007	200	117
2008		315
2009		106

Kaynak: TÜPRAŞ

Suriye'nin petrol endüstrisi son yirmi yıldır Al Furat Petrol Şirketi'nin (AFPC) kontrolindedir. Suriye'nin 2008 yılında ihraç ettiği ürünler arasında petrol yağları ve bitümenli minerallerden üretilen yağlar, ihracat içindeki %9,4 pay ile, ham petrolden sonra ikinci sırada yer almaktadır. Bununla birlikte Suriye aynı zamanda önemli miktarda ithalat yapmaktadır. Petrol yağları ithalatı bir önceki yıla göre %3 oranında artmıştır. Rusya, İtalya, Bulgaristan, Fransa ve Hollanda ithalat yapılan ülkelerdir. Suriye tarafından petrol yağlarında uygulanan gümrük oranları, %0 ile %22 olmakla birlikte; Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması'na göre; 2018'den sonra tüm ürünler için %0'a indirilmesi öngörülmüştür. Pazarda önümüzdeki süreçte, petrol yağları pazarındaki büyümenin artarak devam etmesi beklenmektedir. 2009 yılında Suriye'den ithal edilen ürünlerin % 75'ini ham petrol ve işlenmiş petrol ürünleri oluştururken, bu oran 2010 yılında % 45'e kadar gerilemiştir. 2010 yılında Türkiye'nin Suriye'ye ihraç ettiği ürünler incelendiğinde; en önemli ihraç kalemi olan Petrol Yağları

¹⁹² Deik, Suriye raporu, 2008, s.16.

ihracatının bir önceki yıla göre yaklaşık 3 kat arttığı ve toplam ihracat içindeki payının da % 12'den % 26'ya yükseldiği görülmektedir.¹⁹³

Türkiye ve Suriye ile birlikte Mısır, Irak, Ürdün, Lübnan ve Libya'nın da dahil olduğu Elektrik Enterkonneksiyonu Projesi mevcuttur. Elektrik alanında iki ülke arasında uzun yıllardır işbirliği mevcuttur. Suriye ekonomisinin büyümesi ile elektrik ihtiyacı artarak devam etmektedir. Suriye bu ihtiyacını Türkiye'den karşılamak yoluna gitmiş ve Türkiye'den 1,5 milyar kilovat saat elektrik satın almıştır. Türkiye'nin, Suriye'ye 4 Ocak 2008'den itibaren elektrik vermesini düzenleyen anlaşma yenilenmiştir. Türkiye ve Suriye birlikte sınırda dostluk barajı kurarak enerji ihtiyacını karşılama istemişlerdir. Bu barajın Asi Nehri üzerinde inşa edilmesi planlanmıştır. Asi Nehri Dostluk Barajına ilişkin mutabakat zaptı imzalanmıştır. Türkiye ve Suriye Dostluk Barajının yılda 16 milyon kilovat/saat enerji üretmesi, sınır ile deniz arasındaki yer alan yerleşim birimlerini ve tarım alanlarını taşkından koruyacak şekilde inşa edilmesi planlanmıştır. Dostluk Barajının Asi Nehri'nin Türkiye tarafında kalan kısmında inşa edilmesi planlanmıştır.¹⁹⁴

3.2.2. TURİZM

Türkiye'ye gelen Suriye vatandaşlarının önemli bir bölümü ticari amaçlarla gelmektedir. Türkiye'de Kaliteli ve ucuz mal temin etme imkanı sahipler ve aynı zamanda kendi ülkelerinde gibi rahat hareket etme imkanına sahip olmaktadır. Türkiye ile Suriye arasında Turizm işbirliği anlaşması 17 Mayıs 1982 tarihinde imzalanmıştır. 2007'de Suriye Turizm Bakanı'nın davetlisi olarak TURSAB koordinasyonunda Türk Seyahat Acenteleri ile birlikte Lazkiye'ye bir ziyaret düzenlemiştir. Söz konusu ziyaret sırasında Türk ve Suriyeli acenteler bir araya gelerek işbirliği potansiyelini görüşme imkanı bulmuşlardır. Görüşmeyi takiben 2008 yılında bir önceki yıla göre Türkiye'ye gelen Suriyeli turist oranında %22'lik bir artış gerçekleşmiştir. Türkiye-Suriye Bölgesel İşbirliği Toplantısı 12-14 Ocak 2011'de Şam'da turizm alanında ikili işbirliğine ilişkin olarak gerçekleştirilmiştir Toplantıya Türkiye'nin Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay katılmıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim tarafından 13 Ekim 2009 tarihinde imzalanan Antlaşma çerçevesinde vize yükümlülüğü karşılıklı olarak kaldırılmıştır. Bu

¹⁹³ Deik, Suriye raporu 2010, s.17.

¹⁹⁴ www.cevre.orman.gov.tr, 04.07.2010

antlaşma ile turizmde büyük artışlar sağlanmıştır. Suriye-Türkiye arasında vize uygulamasının kaldırılmasıyla 2010 yılının ilk yarısında Türkiye'yi ziyaret eden Suriyelilerin sayısı ikiye katlanmıştır.¹⁹⁵ Turizm yatırımı olarak Dedeman grubu Şam, Halep ve Palmira`da yer alan 3 otel ile, Dedeman grubunun otel portföyü toplam 4 bin 800 oda ve 9 bin yatak sayısına ulaşarak 22 otele çıkmıştır.

Tablo 16

Yıllara göre Suriye'den Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı

YILLAR	Suriye'den Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı
2002	126.310
2003	154.249
2004	193.961
2005	288.202
2006	277.779
2007	332.847
2008	406. 935
2009	509. 679
2010	899. 494

Kaynak: 2010 / 2009 Artış Oranı: % 127 (Suriye Turizm Bakanlığı Verileri)

Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre Türkiye'ye gelen Suriyeli turist sayısı 2007'de 332.847, 2008'de % 22.26 artışla 406.935, 2009'da ise %25 artışla 509.679 kişi olarak gerçekleşmiştir. Suriye Turizm Bakanlığı'nın verilerine göre ise, Suriye'ye giden Türk ziyaretçi sayısı 2007'de 485.953, 2008'de bir önceki yıla oranla %15 artışla 562.932 kişi olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılı ilk 10 ayında 390.666 olarak gerçekleşen ülkemizi ziyaret eden Suriyeli turist sayısı, 2010 yılı aynı döneminde 748.035'e yükselmiştir. Böylece ziyaretçi sayısı bakımından 2010 yılı ilk on ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre % 91

¹⁹⁵ Nakipoğlu, Ferda, **Türkiye – Suriye ekonomisinde Gaziantep'in Yeri** ,Yüksek lisans Tezi, Gaziantep, Ocak, 2011, s.71.

oranında bir artış kaydedilmiştir. Bu rakamla Suriye 2010 yılı Aralık ayı itibariyle ülkemize en çok turist gönderen on ülke arasında yer alarak sekizinci ülke olmuştur. 2010 yılı ilk 8 ayı içerisinde ülkemizden Suriye'ye giden turist sayısı 2009 yılı aynı dönemine oranla % 161 oranında artarak 1.072.720 kişi olarak gerçekleşmiştir.

Suriye Turizm Bakanlığı verilerine göre 2010 yılında Suriye'ye gelen toplam ziyaretçi sayısı 8.545.849 kişidir. Bu ziyaretçilerin yaklaşık % 20 sini Türkiye'den gelen ziyaretçiler oluşturmaktadır. Suriye'den Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısının, Türkiye'ye gelen toplam ziyaretçi sayısı içerisindeki oranı 2009 yılında % 1,88 iken, bu oran 2010 yılında % 3.14' e yükselmiştir.

3.2.3 ULAŞTIRMA

Türkiye ile Suriye arasındaki karayolu taşımacılığı, 23.03.1982 tarihli Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması ve bu anlaşmaya dayalı protokoller çerçevesinde yürütülmektedir. Ortadoğu ve Yakın doğuya yapılacak demiryolu taşımaları, Türkiye, İran, Suriye, Ürdün ve Lübnan'ın üyesi olduğu Ortadoğu Demiryolları Konferansı Ortak Anlaşması çerçevesinde yapılmaktadır. 1997 yılı ikinci yarısından itibaren Irak ile Suriye arasındaki Al-Waleed sınır kapısının yük ve yolcu taşımacılığına açılması sonrasında, TCDD Nusaybin-Kamışlı hattında taşımacılığa başlamıştır. Türkiye sınırları içinde kalan Islahiye-Meydanekbez demiryolu hattı ile Suriye'ye ve bu ülke üzerinden Ürdün'e, taşıma yapılabilmektedir.¹⁹⁶ 13 Ekim 2009 tarihinde Türkiye ve Suriye'den 10'ar bakanın katılımıyla gerçekleşen Halep ve Gaziantep Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantılarının sonucuna göre; Tren bağlantıları ıslah edilecektir. Suriye'den Islahiye ve Nusaybin'e olan tren yolundan üçüncü tren yolu bağlantısı kurularak, Gaziantep-Halep arasında inşa edilecektir. Ortaklaşa vagon ve lokomotif üretilecektir.¹⁹⁷ Hava kargo taşımacılığında işbirliğine gidilecektir.

Türkiye'nin Suriye ile ticari ve ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesinde sorunsuz, hızlı, düşük maliyetli ulaşım büyük önem taşımaktadır. Körfez Savaşı'ndan sonra ulaşımda, Irak hattının kullanılmaması nedeniyle, Türkiye'nin Ortadoğu ve Körfez ülkelerine ulaşımı

¹⁹⁶ DEİK, Ekim 2004 Bülteni, ., s.17. (<http://www.deik.org.tr/ikili/20051013121053Suriye-ikili-Ekim05.pdf>, s.3)

¹⁹⁷ Karacadağ Kalkınma Ajansı Suriye Ülke raporu Şanlıurfa Yatırım Destek Ofisi Nisan 2010 s-87

Suriye üzerinden yapılırken; Suriye ise Batı ülkelerine ulaşımını Türkiye'den sağlamaktadır. Dolayısıyla Suriye ve Türkiye birbirleri için transit ülke pozisyonundadır.¹⁹⁸

Tablo 17

Suriye'ye İhraç Yük Götüren Türk Araçları

Kapılar	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Şubat 2010
Cilvegözü	6132	5137	4755	5122	7995	10323	8234	10634	15159	3079
Habur	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0
Gürbulak	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0
Kapıkule	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0
Sarp	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0
Öncüpınar	0	0	0	0	0	0	3614	3666	3371	1763
Nusaybin	0	0	0	0	0	0	4311	1961	209	1083
TOPLAM	6132	5137	4755	5122	7995	10323	16161	16261	18749	5925

Kaynak: (SURIYE ÖZEL SAYISI. pub) <http://www.und.org.tr/public/SURIYE.pdf>

Tablo 18

Transit Araçlar

2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Şubat-2010
17837	15386	16174	18844	26149	34287	26795	31749	37449	6584

Kaynak: (SURIYE ÖZEL SAYISI. pub) <http://www.und.org.tr/public/SURIYE.pdf>

¹⁹⁸ Ağca, a.g.e, s.318

Tablo 19

Türkiye'ye Taşıma Yapan Suriye Araçları

Türkiye'ye Yönelik Taşıma Yapan Suriye Araçları					
		GİRİŞ		ÇIKIŞ	
		İkili	Transit	İkili	Transit
2001	Dolu	1238	753	4862	564
	Boş	4865	186	1069	327
	Toplam	6103	939	5931	891
2002	Dolu	1755	807	4909	278
	Boş	4686	250	274	6
	Toplam	6441	1057	5183	284
2003	Dolu	3444	998	3496	456
	Boş	3608	342	7	42
	Toplam	7052	1340	3503	498
2004	Dolu	2428	1282	4107	660
	Boş	5861	383	0	1
	Toplam	8289	1665	4107	661
2005	Dolu	1103	3735	2356	1127
	Boş	2677	418	171	279
	Toplam	3780	4153	2527	1406
2006	Dolu	1216	2502	4555	347
	Boş	5836	552	1001	67
	Toplam	7052	3054	5556	414
2007	Dolu	5139	3014	6651	1441
	Boş	3986	348	3425	280
	Toplam	9125	3362	10076	1721
2008	Dolu	6257	4442	1706	642
	Boş	918	200	4166	1756
	Toplam	7175	4642	5872	2398
2009	Dolu	5383	5718	1127	152
	Boş	829	56	3120	120
	Toplam	6212	5774	4247	272
2010	Dolu	765	650	264	54
	Boş	200	11	695	3
	Toplam	965	661	959	57

Kaynak : (SURIYE ÖZEL SAYISI. pub) <http://www.und.org.tr/public/SURIYE.pdf>

3.2.4. MÜTEAHHİTLİK

Türk firmalarınca Suriye’de gerçekleştirilen, toplam 130 Milyon Dolar değerindeki taahhüt işinin, Türkiye’nin bu sektörde dünyadaki yerine nazaran oldukça mütevazî ölçekte kaldığı görülmektedir. Suriye’de alınan iş tutarının yukarılara çekilmesi gerektiği düşünülmektedir. 2008 yılında Suriye’de Türk firmaları, toplam proje bedeli 14, 4 milyon dolar olan 4 proje üstlenmişlerdir. 2009 yılının ilk yedi ayında ise Türk firmalarının Suriye’de üstlendiği proje tutarı 6 milyon dolardır.

2009 Şubat tarihinde, Türk Ticaret Heyeti ve Türkiye Cumhurbaşkanının Suriye’ye ziyaretleri sırasında, Suriye’nin kuzey-güney, doğu-batı ekseninde 800 km uzunluğundaki ve 1,3 Milyar Euro değerindeki otoyol projesinden Türk firmalarının pay alması konusunda, Suriyeli yetkililerle ortak niyet beyanında bulunulmuştur. Ayrıca Suriye’de farklı bölgelerde 5 yıl içinde toplam 500 000 konut inşa edilmesi ve işin % 75’inin özel sektöre verilmesi öngörülmüştür. Suriye Başbakan Yardımcısı Abdullah Dardari, 2 Temmuz 2009 tarihinde gerçekleştirdiği ziyarette, Suriye’de önümüzdeki dönemde 50 Milyar Dolar değerinde altyapı yatırımı yapılacağını bildirmiş ve Türk firmalarının bu projelerden pay alması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye’nin Müteahhitlik sektöründeki potansiyeli düşünüldüğünde, bu projeler ile birlikte daha fazla iş olanakları mümkün görülmektedir

Suriye Toplu Konut Kurumu’nun önümüzdeki 5 yıl için hazırladığı Kalkınma Planı kapsamında 300.000 konut inşa etmesi öngörülmektedir. Söz konusu konutların proje ve inşa sürecinde, TOKİ ile Suriyeli kuruluşlar arasında işbirliği görüşmeleri devam etmektedir. Suriye, Toplu Konut idaresi Genel Müdürü Eyas Aldari başkanlığındaki Suriye heyeti 14-18 Haziran 2009 tarihleri arasında Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Söz konusu ziyaret kapsamında, yurt dışı müteahhitlik firmalarının temsilcilerinin iştirakiyle Türkiye’de Müsteşarlıkta bir toplantı düzenlenmiş olup, söz konusu toplantıda önümüzdeki dönemde Suriye’de gerçekleştirilecek projelere ve bu projelerle ilgili mevzuat ile prosedüre ilişkin bilgiler paylaşılmıştır.¹⁹⁹

¹⁹⁹ <http://www.deik.org.tr/ikili/20101013121053Suriye-ikili-Ekim05.pdf>, s.19

3.2.5. SURIYE'DE TÜRK YATIRIMLARI

Türk firmalarının Suriye'de planladıkları yatırım konuları; inşaat, mühendislik malzemeleri, demiryolu yapımı, lokomotif, zeytinyağı ve margarin üretimi, perakende, enerji nakil hattı, çimento, gıda, cam, elektrikli ev aletleri, ambalaj, traktör, kamyon, LPG tankları, makine ve turizm olarak sıralanabilir. Suriye'de Yatırım yapan Türk firmaları; Tekstil alanında faaliyet gösteren Akteks firması Halep'te akrilik iplik üretimi yapmaktadır. Suriye'de Al-Thawra, Deir Al Zour, Tal Salhap şeker fabrikalarının toplam 25 milyon değerindeki modernizasyon çalışmalarını da Türkiye'den bir şeker fabrikası üstlenmiştir.²⁰⁰ Dedeman Holding Halep'te bir eğlence merkezinde yer alarak Aquapark işletmesini üstlenmiştir. Halihazırda 22 milyon dolar değerindeki Al-Bab-Tadef sulama projesini yürüten Superlit Firması, CTP ve PE boru üretimi yapmak üzere kurmayı planladığı boru fabrikası yatırımı için yatırım izni almış bulunmaktadır. Buna ilaveten sadece 2005 yılında aynı firma tarafından yürütülen sulama projelerine boru temini miktarı 33 milyon dolara ulaşmıştır. Uzel Firması, Suriyeli Al-Fırat Firması ile 2005 yılında 500 adet, 2006 yılında ise 2000 adet demonte traktör temini konusunda bir anlaşma imzalamış bulunmaktadır. Marsa Firması, Suriye'de margarin alanında fason üretim yaptırmaktadır. Bunlara ilaveten zeytin atıklarından kömür üretimi, damlatma ile sulama sistemleri, demir ve metal profil üretimi, bitkisel yağlar, açık denizlerde av filosu, plastik profiller, plastik granül renklendirici, bitkisel yağ rafine ve ambalajı, karton kutu üretimi firmalarımızın yatırım yapmış olduğu diğer alanlardır. Suriye'de tekstil, metal, gıda, çimento ve açık deniz balıkçılığı alanlarında faaliyet gösteren Türk firmalarının toplam yatırım miktarı yaklaşık 223 milyon ABD Doları'dır.²⁰¹

2004'te yılında, Türk ve Suriyeli üyelerden oluşan bir izleme komitesi kurulmuştur. Söz konusu izleme komitesinin görevleri arasında Suriye'de yatırım projesi olan Türk firmalarının zorluk çektikleri noktalarda başvuruların kabul edilmesi ve sorunların komite tarafından izlenmesi ve gerekli durumlarda toplanması yer almaktadır.

²⁰⁰ Konya Ticaret Odası, **Suriye Ülke Raporu**, Nisan 2008 s 24

²⁰¹ <http://www.deik.org.tr/ikili/20101013121053Suriye-ikili-Ekim05.pdf>, s.19

3.3. TÜRKİYE VE SURİYE ARASINDAKİ TEMEL SORUNLAR

3.3.1. SU SORUNU

20. YY başlarına kadar pek fazla sorun teşkil etmeyen, sınır aşan nehirlerin kullanımı, artan su ihtiyacına paralel olarak, su önem kazanan bir doğal kaynak olarak ortaya çıkmıştır. Sınır aşan nehirlerin kullanımı, ülkeler arasındaki anlaşmazlıklara yol açmıştır. Kimi ülkeler bir yandan bu anlaşmazlıklara kendi aralarında çözüm yolları bulma gayretine girişirken bir yandan da bu sorunlara çözüm getirmek ve bu alandaki hukuksal boşluğu doldurmak maksadıyla uluslararası çalışmalar başlatılmıştır.

Bölgenin hayat damarları olarak nitelendirilen Fırat ve Dicle nehirlerinin suladığı Mezopotamya bölgesi günümüzde; Türkiye, Suriye ve Irak tarafından paylaşılmaktadır. Söz konusu üç ülke, bu nehirlerden daha verimli faydalanabilmek için yeni kalkınma projeleri gerçekleştirmişlerdir.²⁰² Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra ortaya koyduğu kalkınma projeleri su kullanımına dayanmaktadır. Suriye, su ihtiyacının büyük çoğunluğunu Fırat Nehrinden karşılamaktadır.²⁰³ Fırat, Dicle ve Asi nehirlerinin su kapasitesi, suyun paylaşımı konusunda iki ülke arasında anlaşmazlık yaratmıştır.²⁰⁴ Türkiye ve Suriye'nin Fırat'ın sularından büyük ölçekli sulama ve hidroelektrik santralleri projeleri ile yararlanma girişimleri iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Özellikle Türkiye tarafından Fırat üzerinde inşa edilen barajlar, Suriye tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Su sorunu sebebiyle ilk kriz, Suriye'nin Tabka, Türkiye'nin Keban Barajı'na başlaması ile ortaya çıkmıştır. Aynı tarihlerde iki devlet Fırat'ın sularını kalkınma projelerinin kaynağı olarak görmüştür. Türkiye'nin Keban Barajının ardından Karakaya Barajını da devreye sokması Suriye ile ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.²⁰⁵ 1980 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) hayata geçirilmesiyle, Suriye ile olan su sorunları zirveye çıkmıştır.²⁰⁶ Türkiye, GAP ile bir milyon hektardan fazla arazinin sulu tarıma geçmesini hedeflerken; Fırat nehrinin su kapasitesinin %35'ni kullanarak, Türkiye'nin elektrik talebinin %60'ının buradan

---

²⁰² Aytemiz, L. ve Kodaman, T., *Sınır Aşan Sular Kullanımı Ve Türkiye- Suriye İlişkileri*. TMMOB Su Politikaları Kongresi. s-532.

²⁰³ Yazgan, a.g.es.65.

²⁰⁴ Erol, Fehim, *Türkiye-Ortadoğu İlişkileri (1983-1993)*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir, 2008, s.115.

²⁰⁵ Yılmaz ve Şahin, a.g.e, s.99-100.

²⁰⁶ A.g.e, s.115.

karşılanması planlanmıştır. Bu durumunda Suriye'nin, Fırat'tan yararlanma oranının %40 oranında azalacağı hesaplanmıştır. Buna karşılık Suriye'de²⁰⁷ Fırat Nehrinden yeterince yararlanabilmek için yoğun çalışmalar yapmıştır. Arap devletlerinden ve bilhassa S.S.C.B.'den sağlanan krediler ile nehir üzerinde Belih, Fırat vadisi, Aşağı Habur, Resafe, Meyadin, Meskene, Tabaa (Tebke), El-Baas, Harbaniye gibi sulama tesisleriyle barajlar yapılmıştır. Bu barajların en büyüğü Tabaa (Tebke) Barajı olup, yapımında Rus teknikerler görev almışlardır. Ancak Rus teknisyenler barajları günümüz teknolojisinden uzak ve Sibiry'a'daki örneği Suriye'de uygulayarak yapmışlardır. Arazinin durumunu iyi etüd etmemişlerdir.

Suriye'de yağışların azlığı nedeniyle Fırat Nehrinden gelen su çok önemlidir. Bu yüzden Türkiye'nin Fırat nehrinden bırakacağı su miktarı çok önemlidir. Tabaa (Tebke) Barajı'nın istenilen randımanda çalışabilmesi için bol su kaynağına ihtiyaç duyulmaktadır. Barajın kurulduğu sahanın devamlı su kaçırmakta oluşu hatırlatılırsa, durumun Suriye açısından ehemmiyeti ortaya çıkmaktadır. Fırat üzerindeki barajlarda yılda toplam 14 milyar m³ su tutulmaktadır. Suriye, bu suların elektrik üretimi elde etmekte, önemli yerleşim merkezlerinin su ihtiyacını karşılamakta ve 482.000 hektarlık araziye sulayabilmektedir.²⁰⁸

Ortadoğu'da su kaynaklarının yetersiz olması, bölgede petrol kadar suyu da ön plana çıkarmaktadır. Dicle ve Fırat'ın su potansiyelinin kullanımı Türkiye, Suriye ve Irak arasındaki ikili ilişkilerin seyrini etkilemektedir. Türkiye'nin GAP'ı aşamalı devreye sokmasıyla birlikte Fırat ve diğer nehirler daha da artan öneme sahip olmuştur.²⁰⁹ Türkiye ile Suriye ilişkilerini etkileyen akarsuların en önemlileri Fırat, Dicle, Asi, Afrin, Çağçağ Suyu ve Kuveik'tir. Dicle Nehri, Cizre önünden Habur Suyu kavşağına kadar 40 km boyunca Türkiye-Suriye sınırını oluşturduktan sonra, Irak topraklarına girmekte; Afrin de Suriye'de, Asi Nehri ise Lübnan'da doğup Suriye'den geçtikten sonra Türkiye'ye ulaşmaktadır. Diğer akarsular ise Türkiye'de doğduktan sonra Suriye'ye geçmektedirler. Dolayısıyla Afrin ve Asi akarsuları Türkiye ile aşağı kıyıdaş, diğer akarsular ise yukarı kıyıdaş durumundadır.²¹⁰

---

²⁰⁷ Aytemiz, a.g.e, s. 531-532.

²⁰⁸ Kırkık, a.g.e, s. 11.

²⁰⁹ Davutoğlu, a.g.e, s.138.

²¹⁰ Yazgan, Özkan, *Türkiye-Suriye İlişkilerinde 50 Yıl (1939-1989)*, Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü. Ankara, 2007, . s.70.

Asi Nehri, Anti Lübnan Dağlarından doğarak kuzeye doğru akar. Suriye topraklarını suladıktan sonra Saman dağı yakınlarından Türkiye topraklarına girer. Uzunluğu 380 km olan bu ırmakta Suriye, Rustam, Hilfa, Meharbek, Ziezoun ve Kostaun barajlarıyla sulama tesislerini inşa etmiştir. Suriye bu barajlarla elektrik üretimi yaparken, önemli yerleşim bölgelerinin su ihtiyacını karşılanmakta ve sulu tarım çalışmaları yapmaktadır. Asi Nehri Lübnan, Suriye ve Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir akarsu olduğundan, bu devletlerarasındaki ilişkileri de etkilemektedir. Bu sebeple Suriye, Lübnan ve Türkiye ile Asi Nehri sularının kullanımı konusunda 19 Mayıs 1939 tarihli Hatay- Suriye Tahdid-i Hududu Protokolünü imzalamıştır. Buna göre Suriye Lübnan'a dakikada 80.000 m³ su vermektedir. Suriye Türkiye'ye karşı taahhüdünü ise yerine getirmemektedir. Suriye, Asi nehri üzerinde inşa ettiği baraj ve sulama tesisleriyle sulara hakim olmaktadır. Suriye bu su kaynağını Türkiye üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmaktadır. Yazın suları tamamen kestiğinde Amik Ovası susuz kalmaktadır. İlkbahar aylarında ise baraj vanaları açılmakta ve Türkiye arazileri sular altında kalmaktadır. Suriye'nin bu uygulamaları Türkiye ekonomisine zarar vermektedir.²¹¹

Bilim adamlarına göre, bir ülkenin su kaynakları açısından zengin bir ülke sayılabilmesi için yılda ortalama kişi başına 10.000m³ su potansiyeline sahip olması gerekmektedir. Su potansiyeli yılda ortalama kişi başına 1.000-2.000m³ arasında olan ülkeler su stresi içinde sayılırken, yılda kişi başına 1.000m³'ün altında olan ülkeler ise su kıtlığı içinde sayılmaktadır. 1990 yılı rakamlarına göre, ABD'de kişi başına yıllık 10.000m³, Kanada'da 12.000m³ su düşerken, bu rakamlar Irak'ta 5.500m³, Türkiye'de 4.000m³'tür. Suriye'nin potansiyeli 1.800m³, Mısır'ın 1.100m³, İsrail'in 460m³, Ürdün'ün ise 260 metreküptür.²¹² Bilim adamlarının tespitine göre dünyada 26 adet su yoksulu ülke vardır ve bunlardan 9'u Ortadoğu ülkesidir.²¹³ Özellikle Türkiye'nin komşu ülkelerinin de içinde bulunduğu bölge, Ortadoğu'da su sıkıntısının en fazla hissedildiği bölgelerden birisidir. Zira bu bölgede Arap ülkelerinin nehirlerine akan suyun % 85'i, Arap olmayan ülkelere gelmektedir. Bölgedeki ortalama nüfus artış oranı, dünya ortalamasının çok üzerindedir. Söz

---

²¹¹ Kırkık, a.g.e, s. 11.

²¹² Yazgan, a.g.e, s.66.

²¹³ Tomanbay, Mehmet, *Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği*, Gazi Kitabevi. Ankara,1998, s.30-31.

konusu rakamlar dikkate alındığında Ürdün $260m^3$ ve İsrail'de $460 m^3$ ile ciddi bir su sorununa sahiptirler. Suriye $1.800m^3$ ve Mısır $1.100m^3$ ile şu anda normal durumda bulunmaktadır. Irak $5.500 m^3$ ve Türkiye $4.000 m^3$ ile ihtiyacından fazla suya sahip ülkeler sınıfında bulunmaktadır. Ancak ilerleyen yıllarda yeni su kaynaklarının bulunamayışı ve hızlı nüfus artışı nedeniyle Suriye ve Mısır su yoksulu ülke, Ürdün ve İsrail'in ise ciddi boyutta su sıkıntısı yaşayan ülkeler sınıfına katılması beklenmektedir.²¹⁴

Ortadoğu'da su yetersizliğinin artmasının sebebi olarak nüfus artışı en önemli etkenlerden biridir. 2000 yılında 423 milyon olan nüfusun, ortalama yılda %2.8'lik artışla 2025 yılında iki katına çıkması beklenmektedir. Bu durum orta ve uzun vadede su krizinin çıkacağına bir göstergesidir. Bu sorunların çözümü amacıyla Türkiye'nin sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın öncülüğünde, Global Water Summit Initiative (Dünya Su Zirvesi Teşebbüsü) teşkilatının organizasyonu ile, Türkiye'de 3-9 Kasım 1991'de İstanbul Su Zirvesi düzenlenmek istenmiş ancak Suriye'nin ve Mısır'ın olumsuz tutumu nedeniyle yapılamamıştır. Dolayısıyla bu teşebbüs atıl kalmış, etkili çözüm yolu bulunamamıştır. Sonrasında Kahire'de yapılan Arap Birliği Su Zirvesi'nde ise su, savaş sebebi olarak değerlendirilmiştir. Ortadoğu barış süreci çerçevesinde bütün bölge ülkelerinin su meselesine yaklaşımını saptamak amacıyla ABD, Japonya, Kanada ve çeşitli Arap devletlerinin girişimiyle Su Kaynakları Çalışma Grubu adıyla Türkiye'nin gözlemci olarak katıldığı çeşitli toplantılar düzenlenmiştir. Fakat bu toplantılarda ortaya çıkan sonuç Türkiye'nin su zengini bir ülke olduğudur.²¹⁵ Oysaki Türkiye bilinenin aksine su zengini bir ülke değildir. Bölge ülkelerine oranla göreceli olarak daha fazla su kaynağına sahip olmasına rağmen, kişi başına düşen su miktarı bakımından, dünya ortalamasının altında yer almaktadır. Türkiye'nin kişi başına kullanılabilir su potansiyeli yılda $1.500m^3$ 'tür. Türkiye'nin su potansiyeli dünya ortalaması olan $7.600m^3$ ile ve su zengini ülkeler için belirtilen $10.000m^3$ ile karşılaştırıldığında, ortalamanın çok gerisinde olduğu görülmektedir. 2025 yılında Türkiye'nin nüfusunun 80 milyon olacağı ve kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının

---

²¹⁴ Yazgan, a.g.e, s.66-67.

²¹⁵ Gümüş, a.g.e, s.71.

2030 yılında 1.000m³'e düşeceği öngörülmektedir.²¹⁶ Hızlı nüfus artışına sahip bir ülke olan Türkiye, artan tarımı ve sanayisi ile birlikte suya olan ihtiyacı da artacaktır.

3.3.1.1. Suriye'nin Su Yaklaşımı

Suriye, Dicle ve özellikle Fırat nehrinden fazla su talep ederken, iki temel neden öne sürmektedir.²¹⁷ Birinci nedene göre Suriye, bu sular üzerinde tarihten kaynaklanan haklar anlamına gelen kadim sulamaları ve gelecekte aynı şekilde kullanılabilir haklar anlamına gelen Müktesep haklarını öne sürmektedir. Fırat ve Dicle Nehirleri, binlerce yıldır Mezopotamya topraklarına hayat verdiği için, bu sular kazanılmış haklar olarak görülmektedir. Suriye, Fırat üzerinde ciddi yatırımlar yaptığını ve bu yatırımların zarar görmemesi için Fırat sularından belirli bir pay alma hakkına sahip olduğunu savunmaktadır. Suriye'nin yine Irak'la ortaklaşa savundukları ikinci neden ise Fırat ve Dicle uluslararası su yolları olduğudur. İki ülkeye göre, bu iki nehir, kıyıdaş ülkeler arasında Ortak Kaynaklar niteliğindedir. Bundan dolayı, Fırat ve Dicle Nehri'nin su kaynakları kıyıdaş ülkeler arasında matematiksel bir formülle paylaşılmalıdır.²¹⁸ Matematiksel paylaşımına göre;

1. Her ülke iki nehirden ihtiyacı olan su miktarını ayrı bildirecektir.
2. Her ülkede iki nehrin kapasitesi ayrı saptanacaktır.
3. Kıyıdaş ülkenin belli bir nehrinden almak istediği suyun toplam miktarı o nehrin debisinden fazla olursa, geri kalan miktar, oransal olarak her bir ülkenin talep ettiği miktardan düşülecektir. Suriye'nin bu talepleri yüzde olarak hesaplandığında, debisine % 10 katkıda bulunduğu Fırat sularının yaklaşık % 32'sini, debisine hiçbir katkısı olmadığı halde Dicle Nehri sularının ise % 5'ini talep ettiği ortaya çıkmaktadır.²¹⁹

---

²¹⁶ www .aa. com.tr, 09.05.2009

²¹⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı Bülteni, 1984: 21–28

²¹⁸ Afat, Yusuf, *Güneydoğu Anadolu Projesinin, Ortadoğu'da Yaşanan Su Sorunu Çerçevesinde Bu Soruna Olumlu Ve Olumsuz Etkilerini İnceleyerek Komsularımızla Uzlaşma İmkânlarını Belirleyiniz*, Yayınlanmamış Akademi Tezi, HAK Yayınları, İstanbul, 2002. S.68.

²¹⁹ Uçak, Mustafa, *Türkiye'nin Sınır aşan Suları Ve Ortadoğu Su Sorununun*, Bölgedeki Uluslararası Politikasını Belirleyen Bir Faktör Olması Nedeniyle Önemi, HAK Yayınları, İstanbul, 2002, s .67.

3.3.1.2. Türkiye'nin Su Yaklaşımı

Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirlerini Suriye ve Irak tarafından iddia edildiği gibi uluslararası akarsular olarak değil, sınır aşan akarsular olarak kabul etmektedir. Uluslararası hukuk açısından, uluslararası sular ile sınır aşan sular arasındaki ayırım ve bunlar üzerindeki hak ve yetkiler belirlenmiştir. Suriye ve Irak'ın amacı, Fırat ve Dicle'nin kaynağında paylaşılmasıdır. İhtilafın temeli de buradan kaynaklanmaktadır. Çünkü bu ortak egemenlik anlamına gelmektedir. Türkiye ise bu noktada sharing yani paylaşma değil, allocation" yani tahsis ilkesini öne çıkarmaktadır.²²⁰

Türkiye bu konuda tam bir sonuç almak için ayrıntılı toprak analizi, hidrolojik, meteorolojik ilgili mühendislik çalışmalarının yapılması gerektiğini, Irak ve Suriye'nin bu konularda gerekli çalışmaları tamamlamaları ve ondan sonra ortak su kullanımı toplantılarına katılmalarının daha verimli sonuçlar doğuracağını savunmaktadır. Bu çalışmaların yapılmadığı takdirde üçlü toplantılardan, olumlu, yapıcı ve kalıcı sonuçlar alınmasının olanaksız olduğu, Türkiye tarafından belirtilmektedir. 1982 yılından başlayarak, 1990 yılına kadar devam eden teknik komite toplantılarında, bu bilgilerin eksikliği nedeniyle bir sonuca ulaşılamamıştır.²²¹

Suriye'nin konuya yaklaşımı, suların ülkeler arasında basit ölçüler çerçevesinde bölüşülmesi suretiyle, konuyu siyasi bir çözüme kavuşturmayı amaçlamaktadır. Türkiye, konunun siyasi olmadığını, teknik bir konu olduğunu ve çözümü için teknik çalışmalar yapılması gerektiğini savunmaktadır.²²² Bu çerçevede ülkelerin meteorolojik, hidrolojik ve toprakla ilgili çalışmalarının zorunluluğunu vurgulamaktadır. Türkiye, teknik çalışmalardan elde edilecek bilimsel verilerin ışığında suların akılcı, adil ve optimum bir şekilde kullanımının mümkün olacağı görüşünü ısrarla savunmaktadır. Türkiye'nin bu çerçevede, 1984 yılında yapılan beşinci OTK toplantısında gündeme getirdiği ve Fırat-Dicle Havzası sınır aşan sularının akılcı hakça ve optimum kullanımı, ya da kısaca Üç Aşamalı Plan olarak bilinen öneri paketi aşağıdaki hususları kapsamaktadır.²²³

---

²²⁰ Pamukçu, Konuralp, **Su Politikası**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000. s. 295

²²¹ Şalvarcı, Yakup, **Pax Aqualis**, Zaman Kitap, İstanbul, 2003. S.203.

²²² Çetinkaya, a.g.e, s. 4-32.

²²³ Uçak, a.g.e, s. 59.

Birinci Aşama: Üç ülkenin kullanılabilir su potansiyelinin belirlenmesi öngörülmektedir. Bunun için, çeşitli bölgelerde seçilmiş ölçüm istasyonlarının tüm verilerini, seviye ve debi ölçümlerini teati etmek, Fırat ve Dicle havzasında seçilen ve havzayı temsil eden meteoroloji istasyonlarına ait aylık bazda buharlaşma, sıcaklık, yağış, kar kalınlığı ile ilgili tüm verileri teati etmek, verileri kontrol etmek, Gerektiğinde belirtilen ölçüm istasyonlarında farklı dönemlerde müşterek ölçümler yapmak, Ölçümleri değerlendirmek ve düzeltmek ve mevcut su kalitesi verilerini teati ve kontrol etmek, Su tüketimlerinin ve su kayıplarının tespit edilmesinden soma çeşitli istasyonlarda doğal debileri hesaplamak.

İkinci Asama: Üç ülkenin sulanabilir arazilerinin miktarlarının belirlenmesi çalışmalarını kapsamaktadır. Bu kapsamda her ülke tarafından kabul edilebilecek toprak sınıflandırma ve drenaj kriterleri hakkında bilgi teatisinde bulunmak, işletmede veya inşa halindeki projelerin toprak sınıflarını kontrol etmek gerekmektedir. Eğer toprak sınıflandırma çalışmaları taraflarca mutabakata varılan nedenlerle gerçekleştirilemez ise, o zaman toprak kategorilerini mümkün olan azami doğrulukta tespit etmek gerekmektedir. Müteakiben, işletmede olan, inşa halinde ve planlanan projelerin toprak sınıflan ve drenaj kriterlerine göre belirlenen yetiştirilecek ürün çeşitlerini incelemek ve görüşmek, maddelerde belirtilen çalışmaları esas alarak işletmede, inşa halinde ve planlanan projelerdeki sulama suyu ve yıkama suyu ihtiyaçlarını hesaplamak gerekmektedir.

Üçüncü Asama: Bu safhada mevcut suyun bu bilgilere göre akılcı bir şekilde tahsis edilebilmesi için faaliyetlerin koordineli bir şekilde yürütülmesi öngörülmektedir. Planlanan projelerdeki su kayıplarını en aza indirebilmek için sulama tipi ve sistemini tartışmak ve belirlemek, işletmedeki projelerin modernizasyon ve ıslah imkânlarını araştırmak, ikinci aşamada belirtilen ve toprak incelemelerinden sonra yapılan çalışmalara dayanarak, her ülkedeki içme, kullanma ve endüstri suyu temini, rezervuarlardan ve sulama şebekelerindeki iletim sistemlerinden buharlaşma kayıpları dahil olmak üzere tüm projelerin toplam su tüketimlerini belirlemek, Dicle'den Fırat'a su transferi imkânını göz önünde bulundurarak arz-talep dengesini sağlamaya yönelik bir proje geliştirmek, Planlama safhasındaki projelerin ekonomik yapılabilirliklerini belirlemek için yöntem ve kriterleri tartışmak bu aşamada yapılması gerekenlerdir.

Türkiye Üç Aşamalı Planı iki önemli gerekçeye dayandırarak ortaya koymuştur. Birincisi Fırat ve Dicle, Satt-ül Arap'ta doğal akışları sonucunda birleştiği, buna ilaveten Irak'taki Tartar Kanalı vasıtasıyla yapay olarak birbirine bağlandığı ve dolayısıyla bu iki suyun tek bir sınır aşan su sistemi olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.²²⁴ Bu bakımdan, hâlihazırda Fırat Nehri tarafından sulanan bazı alanların su ihtiyacının, Dicle'den alınacak sularla da giderilebileceği, mevcut ve ileride doğabilecek tarımsal su ihtiyaçlarının mutlaka Fırat'tan yapılmaya devam edilmesine gerek kalmayacağı ifade edilmektedir.

İkinci gerekçe olarak da; ülkelerin verileri toplaması ve değerlendirmesi ile ilgili yaptıkları çalışmaların, büyük farklılıklar göstermesi ve toplanan verilerin sağlıklı bir mukayeseye temel teşkil edebilecek nitelikte bilgiler olmamasıdır. Türkiye, koordinasyonun sağlanabilmesi amacıyla, su ve toprak kaynakları envanter çalışmasının ortaklaşa gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.²²⁵

Batılı kaynaklar bu miktarı 200–400 bin hektar, Suriye'nin iddia ettiğinin % 50'si olarak vermektedir. Türkiye bu toprakların önemli bir kısmının kalitesiz ve aşırı tuzlanmaya maruz olduğunun yine uluslararası kaynaklarda ifade edildiğini belirtmektedir. Türkiye, bölgede kıt olan suyun, son derece verimsiz arazilerde ve ilkel sulama metotları kullanarak israf edilmesinin savunulacak bir yanı olmadığını, bilimsel gerekçeleri ile birlikte dile getirmektedir. Türkiye, Suriye'de ilkel sulama sisteminin ve verimsiz tarım arazilerinin sulamasının neden olduğu kayıplar dışında buharlaşma kayıplarının çok fazla olduğunu ifade etmektedir. Gerçekte Suriye'nin Fırat üzerinde inşa ettiği barajlar, geniş bir alana yayılan sığ gölleri oluşturmaktadır. Bu geniş yüzeyli göllerin bölge ikliminin sıcak ve kurak olması nedeniyle aşırı buharlaşma kayıplarına neden olduğu öngörülmektedir. Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirlerinin değişken akış dönemleri nedeniyle, Suriye ve Irak'ın geçmişte, taşkın ve kuraklıklarla karşı karşıya kaldığını hatırlatmakta ve GAP sonrasında Suriye ve Irak'ın gerek su düzeni ve gerekse iklimsel değişimler nedeniyle çeşitli faydalar elde edebileceklerini belirtmektedir.²²⁶

---

²²⁴ A.ğ.e , s. 59.

²²⁵ Toklu, Vefa, **Su Sorunu Uluslararası Hukuk Ve Türkiye**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 1999. s .120.

²²⁶ Müftüoğlu, Ferruh, **Ortadoğu Su Meselesi ve Türkiye**, Marifet Yay., 1997. s. 80.

Türkiye'nin yukarıda açıklanan iki gerekçesine ek olarak sınır aşan sularda uluslararası hukuk açısından bir avantajı vardır. Uluslararası hukukta söz konusu nehirlerin suları üzerinde bir kodifikasyon ve Türkiye'nin egemenlik hakkına kısıtlayıcı bir kural yoktur. Türkiye, Dicle ve Fırat su kaynaklarının kendi sınırları içerisinde kalan kesimleri içinde, uygun gördüğü şekilde faydalanma hakkına sahiptir. Dicle ve Fırat üzerinde kuracağı tesisler ve bunların önceliklerine, egemenlik ilkesine dayanarak, Türkiye kendisi karar verir. Bu iki gerekçeyi ortaya atan ve bölgedeki su sıkıntısını göz önünde bulunduran Türkiye, alternatif su projeleri üretme yoluna gitmiş ve bu projeleri basta Suriye ve Irak olmak üzere bölgedeki tüm Ortadoğu ülkelerine sunmuştur.

3.3.2. HATAY SORUNU

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Suriye, Müttefik Devletler tarafından Osmanlıdan ayrılmış ve Nisan 1920'de San Remo'da yapılan toplantıda, Fransız mandasına bırakılmıştır. Suriye'nin kontrolünü ele geçiren Fransızlar, burayı iki ayrı devlete bölmüşlerdir. Hristiyanların çoğunlukta bulunduğu bölge Lübnan devleti, geri kalan kısmı ise Suriye devleti olarak ortaya çıkmıştır. Fransızlar, Suriye'yi beş ayrı otonom bölgeye ayırıp yönetmeye çalışmışlardır. Bu bölgelerden biri çoğunlukla Türklerin yerleşik olduğu İskenderun şehridir. 1939 yılına kadar Fransızların yönettiği Suriye'ye bağlı olan İskenderun Sancağında (Hatay) nüfusun çoğunluğunu Türkler teşkil ettiği için bu bölge, Misak-ı Milli sınırları içinde yer almıştır. 1930'ların ortalarında 220.000 nüfuslu sancakta, beş farklı dil konuşulmakta, 16 farklı din mensubu bulunmaktaydı. 220.000 nüfusun %38-39'unu Müslüman Türkler, %28'ini Aleviler ve İsmaili Araplar, %10'unu Sünni Araplar ve %23-24'ünü de Arap ve Ermeni asıllı Hristiyanlar oluşturmaktaydı.²²⁷

Hatay sorunu, Türk-Fransız ilişkilerinde olduğu kadar Atatürk döneminin Türk dış politikasında önemli bir yer tutmuştur. O dönemki şartlardan dolayı Fransa, Türkiye Hükümeti ile temasa geçmiş, sancak bölgesi hariç Türkiye ile Suriye arasındaki Misak-ı Milli sınırları kabul etmiştir. Ankara hükümeti, itilâf nameye, Sancak'taki Türk unsurun çıkarlarını koruyacak ve bölgeye muhtariyet verilmesi için zemin hazırlayacak hükümler koydurmuştur. İtilâf namenin yedinci Maddesine göre, İskenderun mıntıkasında, özel idari bir rejim

---

²²⁷ Hale, William, *Türk Dış Politikası (1774-2000)*. Petek Demir (Çev.). Mart Matbaası. İstanbul, 2010, s.60

kurulacaktı.²²⁸ Türklerin kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıklardan yararlanması ve Türkçenin resmi dil sayılması kararları alınmıştır.²²⁹

Türkiye 20 Ekim 1921 tarihinde, İskenderun Sancağının Suriye'ye bırakılmasını, yönetimin özerk olmasını, Türk topluluğunun kültürel haklarının korunması şartıyla kabul etmiştir. İskenderun Sancağını, Suriye'nin egemenliğine verilmiştir. Milletler Cemiyeti, antlaşmanın 22'inci maddesine dayanarak Fransa'nın bölge üzerindeki yönetimini 1923 yılında onaylamıştır. Bu antlaşmanın ilgili maddesindeki manda sisteminin bir gereği olarak; otonom bölgelerin dış ilişkilerinden sorumlu ülke Fransa olduğundan, Hatay ile ilgili meseleler Fransa ile olan ilişkilerimizi doğrudan etkilemiştir. Fransa ile olan ilişkilerimiz nihai antlaşmanın imzalandığı 30 Mayıs 1930'a kadar normal seviyeye ulaşmamıştır.²³⁰

Fransa, 1936'da imzaladığı anlaşma ile Suriye'nin bağımsızlığını tanıyacağını taahhüt etmiştir. Fransızlar, Suriye'den çekilme kararı sonrası İskenderun'un Sancak statüsünde Türkler lehine bir değişiklik yapmamışlardır. Fransa, Suriye'de çekilirken Sancak üzerindeki yetkilerini Suriye yönetimine devretmiştir. Ankara hükümeti bu duruma itiraz etmiş ve 9 Ekim 1936'da Fransa'ya nota vererek İskenderun Sancağına bağımsızlık verilmesini istemiştir. Ancak Fransa 1921 İtilâf namesi'nde Suriye'nin toprak bütünlüğünü bozacağı gerekçesiyle bu isteği geri çevirmiştir.²³¹ Siyasi sorunlar devam ederken Türkiye diplomatik girişimlerde bulunmuş, Antakya'da bir başkonsolosluk açmıştır. Hatay sorunu, Fransa ve Türk hükümetlerinin isteği üzerine, Milletler Cemiyeti'ne götürülmüştür. Milletler Cemiyeti meseleye 14 Aralık 1936'da müdahale ederek konunun incelenmesi için bir komisyon oluşturulmasına karar vermiştir. Komisyonun hazırladığı raporda Sancak için özel bir statünün uygulanması yönünde bir tavsiye kararı çıkmıştır.²³²

---

²²⁸ Börklü, Meskure Yılmaz, "Lozan Sonrası Suriye Türkleri'nin Durumu ve Genel Problemleri", "**Türkiye-Suriye İlişkileri ve Suriye'nin Etnik Yapısı**", Açık Oturumlar Dizisi:19,Aydınlar Ocağı, s.33.

²²⁹ Türkmen, İlder, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası**, Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi. İstanbul, 2010, s. 8

²³⁰ Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.278.

²³¹ Türkmen, a.g.e s.9.

²³² Erciyes, Erdem, **Ortadoğu Denkleminde Türkiye – Suriye İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004 s.76.

Hazırlanan Raporda:

a. Uzmanlar komitesince ayrı bir statü ve anayasası hazırlanacak olan Sancak ayrı bir varlık olarak kabul edilecek, içişlerinde bağımsız kalacak, dışişlerinde Suriye Devletince yönetilecektir. Ama Suriye, Milletler Cemiyeti'nin izni olmadan Sancak'ın bağımsızlığına zarar verici bir karar alamayacaktır.

b. Suriye ile Sancak arasında bir gümrük ve para birliği sağlanacaktır.

c. Sancak'ta resmi dil Türkçe olacak, ikinci bir dil için özel memurlarla eşgüdüm sağlanacaktır.

d. Sancak'ın yeterli jandarma ve polisten başka askeri gücü bulunmayacaktır.

e. Türkiye ile Fransa, Konseyin tavsiye kararına saygılı kalacak ve aralarında bir anlaşma yaparak Sancak'ın toprak bütünlüğü güvence altına alacaktır.

f. Türkiye, Suriye–Fransa arasında yapılacak bir anlaşmayla, Türkiye–Suriye sınırının dokunulmazlığı ve kışkırtmaların önlenmesi için yükümlülükler getirecektir.

g. Türkiye'nin İskenderun limanından yararlanması için Sancak statüsüne hükümler konulacaktır.

h. Sancak statüsü ve anayasası, konseyin kararıyla yürürlüğe girecektir ve konseyde Sancak'la ilgili kararlar 2/3 çoğunlukla alınabilecektir.²³³

Türkiye, bu antlaşmayı Sancak'ın bağımsızlığı için geçici bir formül olarak görmüştür. 1937 yılında tekrar başlayan görüşmelerde, Sancak için yeni bir statü hazırlanmıştır. Statüye göre, Sancak'ın içişlerinde tamamen bağımsız; dışişlerinde, maliye ve gümrük konularında Suriye'ye bağlı bulunacağına, Suriye ile Sancak arasında herhangi bir sınır bulunmayacağına dair kararlar alınmıştır. Bu statü gereği sancak, halkın kendi parlamentosunu seçeceği, kendi anayasasına sahip, özel statülü bir bölge olarak tanınmış oluyordu. Ayrıca 29 Mayıs 1937'de Türkiye ile Fransa arasında, Sancak'ın toprak bütünlüğünü ve Türkiye-Suriye sınırını garanti eden bir anlaşma imzalanmıştır.

1938 yılında Avrupa'da yeni bir savaşın yaklaştığını gösteren olaylar meydana gelmiştir. Yeni bir dünya savaşı tehlikesinin belirmesi, Fransa'yı Türkiye ile ilişkilerinde uzlaşmaya sevk etmiştir. Fransa, Türkiye'nin Sancak'ın güvenliği sorumluluğuna katılmak

²³³ Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi- 1914-1990**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994, s. 348.

talebine olumlu cevap vermiş ve iki devlet arasında bir anlaşma yapılarak, Türkiye ve Fransa'nın Sancak'a 2.500'er kişilik kuvvet göndermeleri kararlaştırılmıştır. Bu antlaşma ile 5 Temmuz 1938'de Türk kuvvetleri Sancak'a girmiştir. 13 Ağustos 1938'de sancakta seçimler yapılmış ve seçim sonuçlarında Türkler 40 milletvekilliğinden 22'sini almışlardır. Meclis, 2 Eylül 1938'de ilk toplantısını yapmış ve Hatay Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Meclis başkanlığına Tayfur Sökmen ve başbakanlığa Abdurrahman Melek seçilmiştir. Hatay Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilanının ardından, 23 Haziran 1939'da Türkiye ile Fransa arasında yapılan bir anlaşma ile Hatay Türkiye'nin sınırlarına dahil edilmiştir. Nihayetinde 24 Temmuz 1939'da son Fransız askeri de çekilmiş; 1939 Temmuzda da 3711 sayılı kanun ile Hatay, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ili olmuştur.²³⁴ Suriye, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını bir türlü kabul etmemiş ve bu bölgeyi Suriye'nin bir parçası olarak kabul ederek, haritalarında göstermiştir.

Suriye'nin, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından önce başlayan tepkisi, Hatay'ın Türkiye'ye katılımıyla birlikte daha da artmıştır. Suriye Meclis Başkanı Milletler Cemiyetine ve Fransız hükümetine, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını protesto etmiştir. Suriye hükümeti yöneticileri, Hatay konusunu sürekli olarak gündemde tutmaya çalışmışlar, konuyu iç politika meselesi olarak kullanmışlardır.²³⁵ Suriye'nin Türkiye ile arasında suni bir su sorunu yaratmasında ve Türkiye'ye karşı terör örgütlerini desteklemesinde, Hatay sorununun yarattığı düşmanlığın da önemi büyüktür. Hatay Sorunu günümüzde dahi canlı tutulmaktadır. Suriye, son yıllarda uluslararası dengelerin ve konjonktürün değişmesi ile Türkiye karşıtı politikalarını terk etmeye başlamış ve Hatay sorunu konusunda gerçekçi davranmaya çalışmaktadır.

3.3.3 TERÖR SORUNU

Suriye ile ilişkilerimizin gelişmesinde sorun teşkil eden en önemli konulardan biri Terör sorunudur. Uzun bir inceleme konusu olan Suriye-PKK ilişkileri; Hatay sorunu, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin engellenmesi ve uyuşturucuların Avrupa'da dağıtımı gibi

---

²³⁴ Gümüş, 2006 a.g.e, s.78.

²³⁵ Umar, Ömer Osman, **Türkiye-Suriye ilişkileri (1918-1940)**, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, s.247

birçok önemli sorunla bağlantılıdır.²³⁶ Suriye, Varşova Paktı ile 1954 yılında itibaren Rusya ile ilişkilerini geliştirmiş, birçok askeri ve ekonomik yardım almıştır. Bu sebeplerden dolayı Suriye Rusya'nın bölgesel çıkarlarına uygun olarak Batı yanlısı komşularına ve Arap ülkelerine yönelik karşı bir siyaset izlemiştir. Suriye, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını bir türlü hazmedememiş ve en önemli stratejik hedefi olan Hatay'ı Suriye haritası içinde göstermektedir. Hatay'da Arap ve Nusayri nüfusun, Esad'ın Suriye'de darbe yapması sonucunda, Hafız Esad ile ilişkilerinde bir yakınlaşma gözlemlenmiştir. Suriye yanlıları, buldukları yerlerde taşınmaz mal alma ve nüfuslarını arttırmaya özen göstermişlerdir. Suriye, Hatay'ın bazı yörelerinde Nusayrilere finansman desteği sağlayarak mülk edinmelerini temine çalışmış, Hataylı gençlere, Suriye üniversitelerinde kontenjan ayırmakta ve karşılıksız burslar sağlamaktadır.²³⁷

Suriye'nin, 1973'ten beri Türkiye'yi yıpratmaya yönelik faaliyetleri ve diplomatlarını hedef alan katliamlarıyla tanınan ASALA terör örgütüne silah, lojistik, barınma, eğitim ve mali destek verdiği ortaya çıkmıştır. İlerleyen yıllarda ise Suriye, ABD yönetimi tarafından İran ve Libya gibi Terörü destekleyen ülkeler kategorisine alınmıştır.²³⁸

Suriye, Hatay sorunu, Su sorunu ve diğer birçok konuyu bahane ederek Terör örgütünün Suriye'de konuşlanmasına müsaade etmiştir. Lübnan'ın Suriye kontrolüne girmesinden sonra, dünyanın pek çok terör örgütü yanında Türkiye karşıtı Kürtçü ve Marksist örgütlerin eğitim merkezlerini buraya kaydırılmışlardır. Ruslarla işbirliği içinde çalışan, Kürdistan Devrimcileri örgütünün bir üyesi olan Abdullah Öcalan, bir terör örgütü kurmak için hazırlıklar yaparken, 1979 yılında Suriye'ye kaçarak Şam'a yerleşmiştir.²³⁹ Suriye PKK'ya dış lojistik desteğin ve eğitimin ana kaynağı olarak görülmesinin yanı sıra, Küba, Rusya, Bulgaristan, Yunanistan ve Güney Kıbrıs İstihbarat Örgütleri de PKK'yı güçlendirmek için yardımda bulunmuşlardır. Diğer yandan belirli zaman dilimlerinde Yunanistan, Sovyetler Birliği, Ermenistan, İran ve Libya devreye girerek PKK'nın güç kaybetmesini önlemişlerdir. Suriye'nin PKK desteğindeki uyuşturucu ticaretinden elde ettiği yıllık gelir 2 milyar dolardır. PKK'nın elde ettiği gelir ise yılda 900 milyon dolar civarındadır. Suriye yönetimi, Türkiye'nin

---

²³⁶ Sayari, Sabri, . Turkey and the Middle East in the 1990s. *Journal of Palestine Studies*. University of California Press, 1997, P. 47.

²³⁷ Börklü, a.g.m, s.37

²³⁸ Yavuz, Celalettin, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Gemi Ofset. Ankara,2005, s..381.

²³⁹ Manaz, Abdullah, . *Dünden bugüne Suriye.*, *Aylık Strateji ve Analiz e- Dergisi*.2003.

baskıları karşısında zaman zaman PKK'ya olan desteğini çektiğini açıklamasına rağmen buna hiçbir zaman uymamıştır. Suriye'nin sıkıştığı anlarda Yunanistan, Sovyetler Birliği, Ermenistan, İran ve Libya devreye girerek PKK'nın güç kaybetmesi önlenmiştir. PKK, Şam ve Halep yakınlarındaki Suriye'ye ait eğitim kamplarını kullanmıştır. Halep, Lazkiye ve Şam'da Muhaberata ait özel güvenlik bölgelerinde konuşlanmışlardır. Öcalan'ın Suriye'de rahat hareket ederek çalışabilmesi için, kendisi ve yakın adamları için bizzat Askeri İstihbarat Başkanı Ali Duba imzalı Arap isimli kimlikler çıkarılmıştır.²⁴⁰ Suriye yönetimi, ASALA'nın yanı sıra PKK'ya da destek vererek, Türkiye'nin büyük maddi ve manevi zarara uğramasına sebep olmuştur.²⁴¹ Baskılar karşısında zaman zaman PKK'ya olan desteğini açıklasa da bunu hiçbir zaman gerçekleştirmemiştir. Özellikle 1992 ve 1996 yıllarında, Türkiye'nin denediği tehdit ve caydırma politikalarının da başarılı olmadığı görülmüştür. Türkiye tarafından uygulanan baskı politikaları neticesinde 1992 yılının Nisan ayında iki ülke arasında Suriye'nin PKK'yı yasa dışı bir organizasyon olarak kabul ettiği, topraklarında faaliyetlerini yasakladığı ve yakaladığı PKK üyelerini Türkiye'ye iadelerini kabul ettiğini belirten bir güvenlik protokolü imzalanmıştır. Bu protokol 1993 yılında bazı değişiklikler yapılarak tekrarlanmış ancak Suriye'nin protokol gereği uygun davranmaması nedeniyle iki ülke tekrar karşı karşıya gelmiştir. PKK, Şam ve Halep yakınlarındaki Suriye'ye ait eğitim kamplarını kullanmıştır.²⁴² 1998'de Ankara'nın bütün uyarılarına rağmen Öcalan'ın Suriye'de ikamet etmesi, PKK operasyonlarını Suriye'den yönetmesi, iki ülke ilişkilerini daha da gerginleştirmiştir. Nitekim Türkiye, Suriye'ye PKK'ya olan desteğini sona erdirmesi için ihtarda bulunmuş; Suriye'de bu diplomatik baskı karşısında Öcalan'ı sınır dışı etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine, 9 Ekim'de Suriye dışına çıkarılan PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan, Rusya üzerinden gittiği İtalya'da siyasi faaliyetlere girişmek istese de, Türkiye ve ABD'nin baskılarıyla orada barınamamış; Kenya'daki Yunanistan Büyükelçiliği'ne yerleşmiştir. Ancak burada da sığınamamış Amerika'nın da desteğiyle terörist başı yakalanmıştır.²⁴³ PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan yakalansa da ve Suriye'ye baskılar devam etse de, Suriye PKK'ya desteğini gizli olsa da sürdürmüştür.

---

²⁴⁰ Gümüş, a.g.e, s. 87.

²⁴¹ Yavuz, a.g.e, s. 381

²⁴² Gümüş, a.g.e s. 84 -85.

²⁴³ Türkmen, İlter, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası**, Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi. İstanbul, 2010, s. 8-29.

SONUÇ

Batılı devletler Suriye ve diğer Ortadoğu devletleriyle bir yapboz tahtası gibi oynamışlardır. Ortadoğu'daki devletlere ve Suriye'ye görünüşte bağımsızlık verilse de, bu ülkeler hiçbir zaman tam anlamıyla bağımsız olmamışlardır. Ekonomik ve siyasi açıdan daima dış devletlerin etkisinde ve yönetiminde kalmışlardır. Ortadoğu bölgesinde bulunan devletler arasında suni ihtilaflar ortaya çıkarılmıştır. Bu ihtilaflar kimi zaman savaş ile sonuçlanmış, kimi zamanda uzun soluklu soğuk savaş şekline dönüşmüştür. Bölgedeki devletler arasında sınır sorunları, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının paylaşımı sorunları yoluyla, ülkeler içinde ise mezhepler arası farklılıklar körüklenerek, ülke içinde terör olayları yaratılarak, Ortadoğu ve Suriye bölgesi istikrarsızlaştırılmıştır. Güçlü devletler, ekonomik ve siyasi açıdan zayıf düşen Ortadoğu'yu, kendi pazarları haline getirmişlerdir. Bölgeye bol miktarlarda silah satışları yapılmıştır. Amerika birleşik devletlerinin, Bahreyn, Mısır, İsrail, Kuveyt, Ürdün, Suudi Arabistan, birleşik Arap emirlikleri, Lübnan'a büyük miktarlarda silah satışları olmuştur. İngiltere'nin Umman, Katar'a silah satışı olmuştur. Rusya'nın, İran, Kuveyt'e silah satışları bulunmaktadır. Büyük devletlerin silah sattığı ülkeler, aynı zamanda bu büyük ülkelerin pazarı durumundadır. Güçlü devletler pazarı olan Ortadoğu ülkesine mallarını satmakta ve o ülkede bulunan petrolü, doğalgazı, yeraltı, yerüstü kaynakları kendi ülkesine aktarmaktadır. Aynı zamanda Pazar olan ülkenin jeopolitik, jeostratejik, coğrafik konumu kullanılmaktadır. Rusya, Suriye'nin en büyük silah tedarikçisi olmuştur. Suriye, Rusya'nın uzun yıllardan beri pazarı durumundadır. Rusya aynı zamanda Suriye'nin, jeopolitik, jeostratejik, coğrafi konumunu uzun zamandan beri kullanmaktadır. Rusya'nın Suriye'de askeri üssü bulunmaktadır.

Türkiye, Ortadoğu ile ilişkilerinde rejimin de etkisiyle uzun zaman pasif davranmıştır. 1980 sonrası Türkiye, dışa açılmasıyla birlikte, Ortadoğu bölgesi ile derin tarihi,

kültürel ve sosyal ilişkilerini de kullanarak, özellikle 2000 yılından sonra Ortadoğu ile ilişkilerinde aktif bir politika izlemiştir. Konumu itibarıyla Asya ve Avrupa arasında bir köprü olan Türkiye, 2000 yılından sonra Suriye ile de iyi ilişkiler kurarak, ekonomik ve siyasi konumunu güçlendirmiştir.

Suriye ile Türkiye'nin ikili ilişkilerini, sınır sorunları, su sorunu ve terör sorunu olumsuz etkilemiştir. Suriye, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını bir türlü hazmedememiş ve Hatay'ı kendi toprağı olarak görmüştür. İki devlet arasında Asi, Fırat ve Dicle sularının kullanımı noktasında sorunlar yaşanmıştır. Su sorunu sebebiyle ikili anlaşma yapılmış olmasına rağmen, Suriye antlaşmaya uymamıştır. Soğuk Savaş yıllarında Suriye ve Türkiye farklı kamplarda yer almıştır. PKK terör örgütü üs olarak Bekaa vadisini kullanmış ve PKK Elebaşısının Suriye'de ikamet etmesine izin verilmiştir. S.S.C.B'nin dağılması Suriye'yi yeni arayışlara itmiş ve bölgesel işbirliklerini zorunlu hale getirmiştir. Bu işbirliğine zemin hazırlamak için Suriye ekonomisinde liberalizm amaçlı reformlar yapılmıştır. Suriye yönetimi mezhepsel bir yapı olduğundan reformlar yavaş olarak ilerlemiştir. Suriye'nin devletçi ve ithal ikamesi olan ekonomik politikası, Hafız Esad'tan sonra yönetime gelen oğlu Besar Esad tarafından liberalleştirilmeye çalışılmıştır. Suriye, Avrupa Birliği ile bir Ortaklık Anlaşması imzalamış, Dünya Ticaret Örgütüne üyelik için başvuruda bulunmuş, 21 Arap ülkesiyle Arap Ligi çerçevesinde, Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalamıştır. Ortadoğu ülkeleriyle sıkı bağları olan Suriye, yakın komşuları ve bölgedeki diğer İslam ülkeleriyle yakın işbirliği içerisinde. Arap Ortak Pazarının üyesi olan Suriye, diğer ülkelerin odak noktası haline gelmiştir. Beşar esad döneminde bankacılık alanında özel bankalara izin verilmiş, ülkenin yabancı sermaye mevzuatında bazı iyileştirmelere gidilmiş, ithalatın ihracat gelirleri ile karşılanması uygulamasına son verilmiştir. Ülkenin serbest bir piyasa yapısına geçmesi için reformlar yapılmıştır.

2000-2010 yılları arasında Suriye ile Türkiye ikili ilişkilerinde sürekli gelişmeler olmuştur. İki ülke liderleri karşılıklı ziyaretlerde bulunmuşlardır. Beşar Esad liderliğinin ilk on yılında, iki ülke arasındaki ekonomik ve siyasi alanda ilişkiler sürekli gelişmiştir. Devlet Başkanı Beşar Esad Gaziantep'te ilk Suriye Başkonsolosluğunun 2004 yılında açılması için 251 nolu kararnameyi çıkarmıştır. Gaziantep'te ilk Suriye Başkonsolosluğunun açılması Türkiye-Suriye ticari ilişkilerini daha da artırmıştır. Konsolosluğun faaliyet alanı Türkiye'nin tüm doğu ve güney bölgesini kapsamıştır. Suriye ile Türkiye arasında 2004 yılı içerisinde

Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması ve Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları imzalanmıştır. Ayrıca Türkiye Başbakanının Suriye Ziyareti esnasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması ile Ortadoğu ve Akdeniz bölgesi ülkelerine doğru ticari açılıma yönelik önemli bir adım atılmıştır. 2000 yılı sonrası ilk 10 yıllık sürede iki ülke ekonomik ve siyasi ilişkilerinin gelişmesiyle, sınırda bulunan mayınların temizlenmesi ve organik tarıma açılması için anlaşmalar yapılmıştır. Ayrıca iki ülke arasında ki görüşmeler sonucunda, Türk-Suriye İş Konseyinin karşılıklı ziyaretleri teşvik edilmiştir. Bu ziyaretler vesilesiyle yapılan ortak fuarlar ve açık pazarlara çok önem verilmiş ve desteklenmiştir. Karşılıklı turist sayısında dönemsel olarak yüzde yüzden fazla oranlarda artışlar gerçekleşmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının da Suriye’de yaygınlaşması ile ortak çalışmalar yapılmıştır. Sınır ticaret merkezlerinin bir an önce kurulması, vize konusunda sürelerin uzun tutulması ve sınır kapılarında verilebilmesi sağlanmıştır. Ulaşım imkanlarının sağlanması, Lazkiye-Mersin arasında feribotla yolculuklar yapılması, liman hizmetlerinin kolaylaştırılması, denizcilik alanında ikili çalışmaların yapılması sağlanmıştır. Bu on yıllık sürede iki ülke arasındaki itilafların giderilmesi ve ilişkilerin üst seviyeye çıkarılması için ciddi çabalar sarf edilmiştir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- Abdullah, Ömer Faruk, “ **Suriye Dosyası** “ (çev) , Hasan Basri, Akabe yayınları , İstanbul ,1985.
- Afat, Yusuf, **Güneydoğu Anadolu Projesinin, Ortadoğu’da Yaşanan Su Sorunu Çerçevesinde Bu Soruna Olumlu Ve Olumsuz Etkilerini inceleyerek Komsularımızla Uzlaşma imkânlarını Belirleyiniz**, Yayınlanmamış Akademi Tezi, HAK Yayınları, İstanbul , 2002.
- Ağca, Kürşat, “**Suriye’nin ekonomik durumu.**”, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**,(haz.) Yılmaz Türel- Mehmet Sahin, Platin, Ekim - 2004, Ankara.
- (haz.)Yılmaz, T.- Şahin, M. Platin. Ankara. 2004.
- Akdemir, Salih, "**Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü**", Avrasya Dosyası, U5 Aylık Uluslararası ilişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Arap Dünyası Özel) Cilt:6 Sayı: 1,2000.
- Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi- 1914-1990**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994.
- Arı, Tayyar, "**Geçmişten Günümüze ORTADOĞU**", **Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ağustos-2005.
- Asaf, Hüseyin, **İslam Dünyasına Siyasi Bakışlar**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991.
- Aslı, Yüce, Erdoğan, **Değişen Komşumuz Suriye**, Yesevi Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Atlıoğlu, Yasin, **Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi** , Bilge Strateji, 2009.
- Atlıoğlu, Yasin, **Beşşar Esad Suriye'sinde Reform, Demokratikleşme-Güvenlik İkilemi**, Tasarı Yayınları, İstanbul, Ocak-2007.
- Aydın, İnci Selin, "**Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu**" TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, (iGEME), 2008.

Aydos, Volkan - Duran, Meltem, **Suriye Ülke Etüdü**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2000-30.

Aytemiz, L. ve Kodaman, T. **Sınır Aşan Sular Kullanımı Ve Türkiye- Suriye İlişkileri**. TMMOB Su Politikaları Kongresi.

Balbay, Mustafa, "**Suriye Raporu**" **Cumhuriyet Kitapları**, 2. Baskı, İstanbul, Ocak-2007.

Börklü, Meskure Yılmaz, "**Lozan Sonrası Suriye Türklerin Durumu ve Genel Problemleri**", "**Türkiye-Suriye İlişkileri ve Suriye'nin Etnik Yapısı**", Açık Oturumlar Dizisi:19,Aydınlar Ocağı. Açık Oturumlar, Dizisi: 19, İstanbul, 2000.

Cemal, Zehir, **Ortadoğu'da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına**, Su Vakfı Yayınları, İstanbul,2003.

Davutoğlu, Ahmet **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul 2001.

DİEK Suriye 2010 Raporu http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/Suriye%20Ulke%20Bulteni,%20Subat%202010_TR.pdf.

Durmazucar, Vedat, **Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık,İstanbul, 2002.

Erkmen, Serhat, **Suriye-İsrail Görüşmeleri ve Türkiye'nin Rolü**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, (ASAM), 2008.

Erciyas, Erdem, **Ortadoğu Denkleminde Türkiye – Suriye İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

El-Cüheni, Mani bin Hammad, "**Dürzilik** " md, **Çagdas Fikir Akımları Ansiklopedisi**, (çev.) **Hasan Fehmi Ulus**, Beka Yayınları, İstanbul.

Esenyel, Ömer, **Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001.

Gözenç, Selami, **Güneybatı Asya Ortadoğu Ülkeler Coğrafyası**, Çantay Kitabevi, İstanbul 1999.

Güney, Emrullah, "**Türkiye'nin Komşuları**" **Ülkeler Coğrafyası-Jeopolitik**, Cantay Kitabevi, İstanbul 2002.

Hale, William, (**Türk Dış Politikası (1774-2000)**). Petek Demir (Çev.), Mart Matbaası, İstanbul, 2000.

Nakıpoğlu, F. ve Yıldırım, M. (2010). **Türkiye-Suriye İlişkilerinde Dış Ticaretin**

Yeri. I. Uluslar arası Sınır Ticareti Kongresi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi (4-6

Kasım 2010).

İpek yolu Kalkınma Ajansı, **Ortadoğu Durum Raporu**, Adıyaman, Ocak 2011.

Kamalov, İlyas, "**Rusya Federasyonu**" Rusya Federasyonu'ndaki Gelişmeler, Temel Sorunlar, Muhtemel Senaryolar ve Ana Aktörler, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Ekim-2006, Ankara.

Kosgeb, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Merkezi, "**Suriye Ülke Raporu**".

Konya Ticaret Odası, **Suriye Ülke Raporu**, Nisan 2008.

Karacadağ Kalkınma Ajansı, **Suriye Ülke raporu**, Şanlıurfa Yatırım Destek Ofisi Nisan 2010.

Kırkık, Ramazan, "Suriye'nin Etnik Yapısı", Türkiye-Suriye ilişkileri ve Suriye'nin **Etnik Yapısı**, Haz. Şahin Ceylanlı-Ramazan Kırkık, Açık Oturumlar Dizisi: 19, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul 2000.

Lapidus, Ira.M, **Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, No: 117, İstanbul, 1996.

Müteahhitlik Sektörü Raporu (2010Yılı)www. musavirlikler.gov.tr/... /Müteahhitlik %20 Raporu- ...Engaging Syria? U.S. Constraints and Opportunities", *International Crisis Group*, Middle East Report No. 83, 11 Şubat 2009.

Müftüoğlu, Ferruh, **Ortadoğu Su Meselesi ve Türkiye**, Marifet Yay. 1997.

Mona, Yakuphan, Scott Lasensky; "Şam ile başa çıkmak"., Dış İlişkiler Konseyi, Haziran 2008.

Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Özay, Ramazan, **Dünya Denklemine Ortadoğu Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar**, Öz Eğitim Yayınları No:9, İstanbul, 1996.

Özmen, Hasan, "**Suriye'nin Etnik Yapısı**", Türkiye-Suriye İlişkileri, Haz., Şahin Ceylanlı-Ramazan Kırkık, Açık Oturumlar Dizisi: 19, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul, 2000 .

Uçak, Mustafa, Türkiye'nin Sınır aşan Suları Ve Ortadoğu Su Sorununun, Bölgedeki Uluslararası Politikasını Belirleyen Bir Faktör Olması Nedeniyle Önemi, HAK Yayınları, İstanbul, 2002.

Umar, Ömer Osman, **Türkiye-Suriye ilişkileri (1918-1940)**,Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, 2002.

- Umar Osman, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.
- Undp. (Government of Syrian Arab Republic & United Nations Development Programme 2008.
- Uslu, Kamil, “ **Ortadoğu Ülkelerinin Genel Ekonomik Görünümü** ” **Yeniden Yapılanma Sürecinde Türk Cumhuriyeti ve İslam Ülkeleri Sosyo-Ekonomik Yapıları ve Türkiye ile İlişkileri**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ekonomik Araştırma Merkezi, Yayını no 9, İstanbul 1998.
- Oral, Sander, **Siyasi Tarih**, İmge Kitapevi İstanbul 2010.
- Oytun, Orhan., "Suriye Arap Cumhuriyeti" Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Siyasal ve Ekonomik Yapılanması, D15 Politikası, İç ve Dış Politik Tehditler, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Ankara, Ekim-2006.
- Öztürk, Necdet, “Suriye” md., **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, c: XIII., Çağ Yayınları, İstanbul 1993.
- Umar, Osman, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.
- Pamukçu, Konuralp, **Su Politikası**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000.
- Parlar, Suat, **Ortadoğu Vaat Edilmiş Topraklar**, Bibliotek Yayınları, Aralık 1997.
- Şalvarcı, Yakup, **Pax Aqualis**, Zaman Kitap, İstanbul, 2003.
- Suriye” md, **Büyük Ansiklopedi**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990, c:XIII.
- Sayari, Sabri, (1997). **Turkey and the Middle East in the 1990s**. *Journal of Palestine Studies*. University of California Press.
- Şen, Sabahattin, **Ortadoğu’da ideolojik Bunalım- Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi**, Birey Yayıncılık, Temmuz 2004.
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Suriye Ülke Raporu**, Şam, 2002 Kasım,
- Tomanbay, M, **Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği**, Gazi Kitabevi. Ankara, 1998.
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Suriye’nin Genel Ekonomik durumu ve Türkiye Ekonomik ve Ticari ilişkileri**, Ağustos-2011.
- Tuğ, Salih, **İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri (XIX ve XX.Asırlar)**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1969.

Turan, Ömer, "Suriye" md, **Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu**, Acar Matbaacılık A.S, Yeni Şafak Gazetesi Kültür Armağanı, İstanbul, 2003, s.131-133.

Tangor, Burak, "**Avrupa Birliği-Suriye İlişkileri**",**Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, (haz.)Yılmaz Türel-Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara, Ekim 2004.

Türkmen, İlder, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası**. Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi. İstanbul, 2010

Toklu, Vefa, Su Sorunu Uluslararası Hukuk Ve Türkiye, Turhan Kitapevi Yayınları, Ankara 1999.

Yücel, Hayrettin, **Suriye Arap Cumhuriyeti**", T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, (İGEME) Yerinde Pazar Araştırması, ANKARA, Eylül-2004.

Yavuz, Celalettin **Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri**. Gemi Ofset, Ankara, 1998.

Tezler

Akbaba, Mehmet, "**Suriye –Türkiye ekonomik ilişkileri (2002-2007)**" Marmara üniversitesi yüksek lisans tezi, İstanbul -2009.

Doğan, Murat, **Suriye'nin Nüfus Yapısı**, Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü,. İstanbul, 2008.

Erol, Fehim, *Türkiye-Ortadoğu İlişkileri (1983-1993)*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,2008.

Ertaş, Hakan, **1990 Sonrası Bölgesel Gelişmeler Işığında Suriye**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü su Uluslar arası ilişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2006.

Gümüş, Ertuğrul, (2006). **1980 Sonrası Türkiye - Suriye Ekonomik İlişkilerinin Değerlendirilmesi** . Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Enstitüsü. İstanbul.

Kökçe, Rıza, **1994-2004 Yılları Arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Suriye ve Irak Arasında Gerçekleşen Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisine Etkisi**. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul,2005.

Myrzaibraimov, Samagan, **Beşşar Esad Döneminde Suriye'nin Rusya'ya yönelik Politikası**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslar arası İlişkiler Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-2007,

Oytun, Orhan, "Suriye Arap Cumhuriyeti" Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Siyasal ve Ekonomik Yapılanması, Dış Politikası, İç ve Dış Politik Tehditler, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Ankara, Ekim-2006.

Tunalı, Nilüfer, 1980 Sonrası Sosyo-Ekonomik Gelişim Sürecinde Suriye, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadi Anabilim dalı, İstanbul 2005, Yüksek Lisans Tezi, s.40.

Tomanbay, Mehmet, Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği, Gazi Kitabevi. Ankara, 1998.

Yazgan, Özkan, **Türkiye-Suriye İlişkilerinde 50 Yıl (1939-1989)**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007.

Sürelî Yayınlar

Atlıoğlu, Yasin, **Beşşar Esad'ın Rusya Ziyareti ve Bölgesel Etkileri Araştırmalar** Merkezi (TASAM), Makale, 22.08.2008.

Akdemir Salih, **"Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü"**, Avrasya Dosyası, Üç Aylık Uluslar Arası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, (Arap Dünyası Özel) C:6 S:1, 2000, s.202.

Öztürkler, Harun, Afyon Kocatepe Üniversitesi Ekonomi Bölümü, ORSAM Ortadoğu Ekonomileri Danışmanı, Mayıs 2011 - Cilt: 3 - Sayı: 29

Oytun, Orhan, Kafkasya Krizi ve Suriye, Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Makale,04.09.2008.

Manaz, Abdullah, **"Dünden Bugüne Suriye"**, Stradiğma Dergisi, Kasım, 2003.

Erkmen, Serhat, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, (ASAM), Suriye-İsrail Görüşmeleri ve Türkiye'nin Rolü, 23 Mayıs 2008.

İsrail-Suriye ilişkilerinin kronolojisi" Zaman, 6 Eylül 2007.

Manaz, Abdullah, (2003). Dünden bugüne Suriye. *Aylık Strateji ve Analiz e- Dergisi*, 2004.Orsam **ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü**, makale. **Sınırsız Ticaretin Rotası Suriye**, Boss Dergisi. Ocak 2010.

Air Defense Units Confront Israeli Aircrafts over Syrian airspace forcing them to Leave", *SANA*, 6 Eylül 2007.

Oytun, Orhan., "Suriye Arap Cu mhuriyeti" Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Siyasal ve Ekonomik Yapılanması, Dış Politikası, İş ve Dış Politik Tehditler, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Ankara, Ekim-2006.

Vurmay, H.Miray, Cumhuriyet-Strateji, Ortadoğu Araştırmaları Masası, Makale, Suriye Denge arıyor, Özel Ek, 7 Ocak Pazartesi, Yıl:4 Sayı: 184,

Yıldırım, Metin, **Sınır Ticareti ve Sınır Ticareti Merkezleri: Gaziantep Örneği**, Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi, IV,2004.

İnternet Adresleri

<http://www.akbank.com/doc/deik/suriye-2010.pdf>, 25.04.2011.

URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc> (25.04.2011)

<http://www.kosgeb.gov.tr/Ekler/Dosyalar/Yayin/50/Suriye%20Ulke%20Raporu.doc>.,(05.01.2006), s.2.

http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/Ülke_sek/index.cfm?sec=ara (20.04.2011)

Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), **Usak Ülke Profilleri, Suriye**, s.2, Erişim(homepage)

URL:http://www.usahttp://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/Suriye%20Ulke%20Bulteni,%20Subat%202010_TR.pdf.<http://www.deik.org.tr/menu.asp?id=3&gid=68> (22.04.2011)

Erkmen, Serhat, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, (ASAM), Suriye-İsrail Görüşmeleri ve Türkiye'nin Rolü, 23 Mayıs 2008, s.3, Erişim (homepage) URL:

<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2212&kat1=33&kat2=#>

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK),

<http://www.deik.org.tr/ikili/20051013121053Suriye-ikili-Ekim05.pdf> (01.03.2009).

T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari ilişkileri, SAM-2007, s.9, Erişim(homepage) www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc (25.04.2011)

DİEK . SURIYE ülke bülteni -2010 http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/Suriye%20Ulke%20Bulteni,%20Subat%202010_TR.pdf

Türkiye-Suriye Bölgelerarası İşbirliği Programı, (2008), http://www.projekoordinasyon.org.tr/UserFiles/File/kaynak_bilgiler/Nisan_Haziran_2008.doc_(11.05.2009).

Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>_(09.05.2009).

http://www.ihop.org.tr/dosya/BB/BM_Bilgi_Kitapcigi_18-Azinlik.pdf s 12

Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, Suriye Rusya Dış Ticareti, 25.09.2008. Erişim(homepage)URL:http://www.suriyeticaretofisi.org/haber.php?haber_id=90 (07.03.2011)